काणी जाली चली

यशवंत चित्ताल

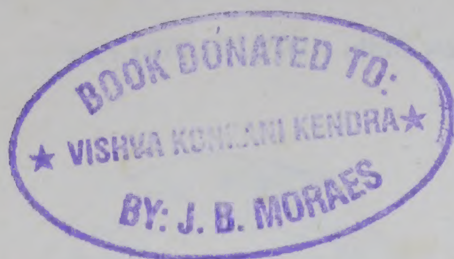

काणी जाली चली

पुस्तकाचे फाटले वटेन एक शिल्पाकृती दिल्या. शिल्पांत तीन जोतिशी बुद्धभगवानाची आवय राणी महामाया हिका पडिल्ल्या सपनाचो अर्थ राजा शुद्धोधनाक सांगतात अशें दाखयलां. शिल्पाचे सकयले वटेन एक बरोवपी तें सांगप बरोवन घेता. भारतांतले लेखनकलेची ही अशें तरेची सगळ्यांत पुर्विल्ली नोंद आसूंये.

नागार्जुनकोंडा, दुसरो शेंकडो, इसवी.
नॅशनल म्युझियम, नवी दिल्ली हांच्या बरेपणान.

काणी जाली चली

बरोवपी
यशवंत चित्ताल

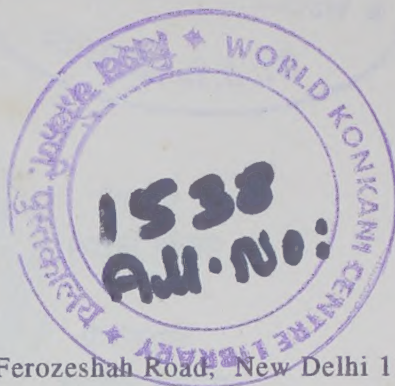
अणकारपी
मेलवीन रोड्रिग्ज

साहित्य अकादेमी

KANI JALI CHALI (काणी जाली चली):
Konkani translation by Melwyn Rodrigues of
Yashwant Chittal's Award winning short stories Katheyadalu Hudugi
Sahitya Akademi, New Delhi (1995), Rs.Fifty Five

First Edition: 1995

Published by:
Sahitya Akademi

Head Office:
Rabindra Bhavan, 35, Ferozeshah Road, New Delhi 110 001

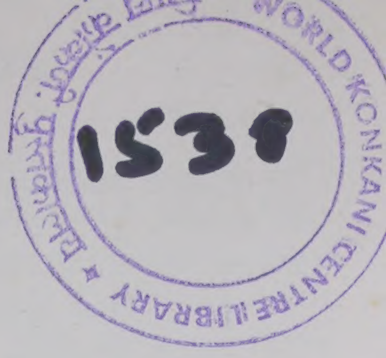
Sales Department:
Basement in 'Swati', Mandir Marg, New Delhi 110 001

Regional Offices:
172, M.M.G.S. Marg, Dadar (East), Bombay 400 014
Jeevan Tara, 23A/44X, Diamond Harbour Road, Calcutta 700053
Guna, 304-305, Anna Salai, Teynampet, Madras 600 018
ADA Rangamandira, 109, J.C. Road, Bangalore 560 002

ISBN 81-7201-871-1

मोल: 55 रुपया

Printed by:
J.B. Moraes, 13 Ritz, Convent View, Chembur, Bombay - 400 071

मांडावळ

'काणी जाली चली'

ही कन्नडाच्या कथाकारांपयकी एकलो जावनासच्या यशवंत चित्तालाचो चवतो कथांघोस. कृत्येथावन कृत्येक विजमीत करच्या जिनसार वाडल्ल्या ह्या लेखकाच्या चेतनशील प्रतिभेचो दाखलो हांगा आसा.

चित्तालाकच विशिश्ट जाल्लया - "चित्तालपणाची म्होर पडल्ल्या" - ताच्या कथाकुशेलपणाचो एक पांवडो 'संदर्शन', 'आबोलीन' हांतूं रूप जोडून 'खेळ' काणयेंत उंचायेक पावल्लो. उपरांतल्या काळार उबजाल्ल्यो हांगाच्यो काणयों ताच्या बरपाच्या आनयेक महत्वाच्या पांवड्याची सुरवात दाकयतात.

दाट अनभोगाच्या कणांतले कण धरूंक आशेंवची संकीर्णता तशेंच जिव्या भोगणांनी जलमोन येंवची सांकेतिकता हांच्या सांगाताच चित्तालाच्या प्रयत्नांचें शेत बोव विस्तारल्लें दिसच्या ह्या काणयांनी नमुन्यावार, थोड्या विशयांनी कन्नडाकच नवे जाल्ले प्रयोग दिसतात.

समकाळाच्या जिविताक - ताच्या सामाजीक, सांस्कृतीक समस्यांच्या धख्याक - विशेस करून पडसादची गतीशील संवेदना, वेग्यानीक मनशापणवादांत गुंडायेक पाळां देंवचन जिवितादीश्ट आनी कलाप्रज्ञा - हें सकड एक करून बांदल्ल्या ह्या 'काळकोशांनी' चडपडोन आसचीं मनशास्वातंत्र्यविशिंतलीं, मनशासंबंद आनी सृश्टीशीळतीविशिंतली जिवी प्रज्ञा, सर्जनशील कल्पकता आनी चिंतनांनी दिश्टीक पडच्या मनशासाध्यतेंनी फुलचें सांगाताच जिविताच्या अनंत मिस्तेरांविशीं विजमितकाय भरल्लो मोग आसचें मन एक, हांगा काम करते आसा.

कन्नड कथासंसारांत 'खेळ'बरी, 'काणी जाली चली' सयत एक चडीत बळवंत, महत्वाची कृती.

- डॉ. शांतीनाथ देसायी

म्हजीं उतरां

मोटवी कथा म्हाका भोव पसंदेचें सृष्टी माध्यम. मोगान, उमेदीन बरयिल्ल्या हांगाच्या काणयांक त्यो बरयल्ल्या वेळाकाळाप्रमाणेंच मांडून दवरल्यात. 1963 तितल्या फाटीं बरयल्ली 'थालें आनी चावी' ही एक काणी सोडल्यार उरल्ल्यो काणयों 1970 च्या दशकांत बरयल्ल्योच; 'उद्धार' तशेंच 'चक्रव्यूह'-1973; 'मुखामुखी'-1976; 'अश्वत्थाम'-1977; 'त्रयोदश पुराण' तशेंच 'काणी जाली चली'-1978; 'काणयेंत आयल्ल्यान ....'-1979. आकरेची काणी म्हजे बरपावळिची नवी घुंवडी दाकयता म्हण समजलां.

काणयांद्वारीं सांगोंक आशेल्लें काणयानींच सांगजे; तांचो अर्थ, संसाराच्यो जायत्यो साध्यता वाचप्यांच्या सर्जनशील प्रतिक्रियानींच नीज जायजे म्हळ्ळी पातयेणी म्हजी. तसली एक प्रतिक्रिया दाखल करच्या सांगाता काणयांनी प्रवेस जांव्च्याक उपकारचे तसलीं 'पयलीं उतरां' बरयिल्ल्या एस. दिवाकर तशेंच (ह्या पयल्या छाप्याच्या) प्रकाशनाची जवाबदारी घेतल्ल्या सुमतींद्र नाडिग हांचो दोगांचो सांगातच ह्या काणयां जम्या पाटली नीज चेतनासकत. म्हज्या साहित्याविशीं आदींथावन जिती उमेद, आतुराय दाकंवच्या डा. शांतिनाथ देसायन ह्या काणयां विशीं आपली उमेद 'ब्लर्ब' द्वारीं परगटून अणभोग देकच्या हांगाचे दिश्टीक एक चौक लाबयला. पुस्तकाच्या सोबायेचे दिश्टीन विशेस जागरूतकाय घेतल्ल्या इळा छापखान्याच्या श्रीमती विजया तशेंच तिचो पूत म्हाका नव्यान लाबल्लो तरनो ईश्ट गुरु, म्हजेर भारी अभिमान आसचीं. ह्या सर्वय काळजाक लागच्यांक, परिणामकारी जाल्लें फोराचें पिंतूर सोडयल्ल्या तरनो कलाविद ईश्ट उमापती हांकांय चडीत मोगान हांगासर उगडास काडटां.

हांगाच्यो सबार काण्यों लिखच्या पयलें प्रेरण दिल्ल्या ईश्ट वैएनके, बन्नंजे तशेंच ईश्वरय्या हांकांय, म्हज्या आयलेवारच्या सर्वय साहित्याक चडीत प्रोत्साव दीवन रावल्ल्या शरद सावकूर, कुमार जोशी, विवेक शानभाग आनि जयंत कायकिणी हांकांय, पयशिल्या मुंबयंत बसोन बरंवच्या म्हजेलागीं पत्राद्वारीं तरूय संपर्क दवरन म्हाका जीवंत दवरचें प्रयत्न करच्या सकड इश्टांचोय ह्या संदर्भार भरल्ल्या काळजान उगडास काडटां.

बांद्रा, मुंबय

फेब्रेर 8, 1980 — यशवंत चित्ताल

काळीज आसचे वाटेर

(यशवंत चित्त्लाची 'काणी जाली चली' कृती 1983 ची केंद्र साहित्य अकादेमिची प्रशस्ती जोडुंक पावली. ह्या संबंधान फेब्रेर 21, 1984 क देहलींत चलल्ल्या पुरस्कार वांटच्या सुवाळयांत चित्त्लांनी केल्लें भाषण) -

'खंयची वाटय जांव, ती आकरेक एक वाट मात...हरयेक वाटय जाता तितली तजवीज करून पळे. जाता तितले पावटीं परीक्षा करून पळे. उपरांत तुका, तुका एकल्याक मात एक सवाल विचार. हे वाटेक काळीज आसा? आसा तर ती बरी वाट. न्हय तर ती उपकाराक पडानातल्ली'

कारलोस कास्टनेडच्या ह्या पंक्तिनींच सुरु करूंक कारण: साहिती जावन हावें आपणायल्ली शृद्धा - साहित्य सयत काळीज आसची वाट म्हळ्ळी म्हजी पातयेणी - हे पंक्तिंनी लिपल्या म्हळ्ळेंच जावनासा.

सर्जनशील साहित्यविशिंतल्या आमच्या आतुरायेक मुळावें प्रचोदन कितेंय जांव, आमी लेखक जावन वाडची प्रक्रिया मात एका आमक्या पांवड्याकुशीं तोंड करन आसा म्हळ्ळें सत आमकां एक ना एक दीस झळकनासतां रावशेंना. लेखकाचे वाडावळीक हो पांवडो म्हळयार आपणेंच आपल्या सृष्टिक्रियेक प्रेरण जांवचो पांवडो. उमेद, प्रोत्साव - दोनय भितर थावनच वोमतोंच्या,'हें बरें, मोलाचें', आनयेकल्याक आपडोंक योग्य आसल्लें आपडिजेच जाल्लें, म्हणोन आपल्या काळजा भितरच वोप्पीग जोडची अवस्था. तसले अवस्थेक येवन पावताना समजणी येता: साहित्याद्वारीं आमी आदींथावन बुडल्ल्यांव, मनीस जावन फुलचे प्रक्रियेंत म्हणोन.आयचे समाजेंत आमी मनीस जावन उगते पडोन विंचयेत जाल्ल्या जिव्या माध्यमांपयकी सीहित्यय एक आसा मात न्हय, मनशान आप्ल्या जिविताचे नक्षेंत पिंतरायजेच जाल्ल्या चडीत मोलादीक संगतीं पयकी थोड्यो संगती साहित्या थावन मात लाबयेत जाल्ल्यो जावनासात म्हणोन.

आमचे विंचवणेक प्रेरण खंयचें जाल्यार कितें खंय? साहित्य सयत काळीज आसची वाट म्हणोन आमी शृद्धा आपणायल्ली वाट जावनासा. ती चलताना वाडल्ले दिश्टीक एक दीस झळकतलें झळकतलेंच.

सृजनशील जांवचें, मोग करचें सामर्थ्य जोडचें, मनीस जांवचें समानार्थ आसच्यो प्रक्रिया म्हणोन.

सृजनशील जांवच्यांत सोलवल्लेकडे पूरा मनीस मनशाकडे पांवच्या बदला ताका वापरूंक लागता. आपणाकय मनशाजातिकय, निसर्गाकय परकी जावन क्रूर जाता. साहित्याचें सामाजिक महत्व आसचें नीज जावन हांगा म्हण पातयेतां.

म्हज्यो आयलेवारच्यो चडीत काणयों - मनीस आपली हुशारगाय, मोग करचें सामर्थ्य घडयेन फाटीं जोडचें, समाजेन बांदल्लें परकीपणाचें कंदक एकदम उडोन दांटून आपल्या मनीसपणाच्या साक्षातकाराक आपणेंच जोडचीं अपूर्व सृजनात्मक खिणां चितरांवचीं प्रयत्नां आसात.

हो मोलादीक पुरस्कार दीवन म्हजो सन्मान करताना साहित्य अकादेमी नीज जावन सन्मान करता मनशाले सृजनशीलतेक, ताचे मानवीयतेक, साहितीक आसचे जीवंत काळजीक म्हणोन हांव चिंतां.

हे गौरवाखातीर अकादेमीक हांव बरपूर रिणकारी आसा. तुमकां सयत. नमस्कार.

पयलीं उतरां

कन्नड कथासंसार गिरेस्त केल्ल्या भोव थोड्या कथाकारांपयकी यशवंत चित्तालाक प्रमुख स्थान आसा. "सुंदर्शन", "आबोलीन", "खेळ" संग्रहजाल्ल्यामागीर, इकरा वरसां उपरांत आतां परगट जांवची "काणी जाली चली" झेलो चित्तालाचे बरपावळींतली उंचायेची वाडावळ स्पश्ट दाकयता. विकासवाद, मनशाशास्त्र, मनाविग्यान, मार्क्सवाद - अशें नमुन्यावार शेतांच्या वयचारिक शिरीन पिकल्लें ताचें मन जिविताचें असंगत तोंड, तेजोवधेचो या मनशाघमंडायेचो संभव, हिंसा आनी मरणांचें अनिवार्य, जिवितांत तकली घालच्या आकस्मीक तशें सलवण्यांमुकार झुजान्याबरी झगडचें मनशावेक्तित्वाचें धृडीकरण हांचीं पाळां मुळां किडयता. मानवतावादी जाल्लो चित्ताल आपल्या कथानायकांच्या सलवण्यांकय मऱ्याद हाड्‌न दिता. आमच्या गंभीर कलेंनी आमी नवीं जयतां जोडच्या म्हानायकांक आशेतांव, तसल्या नायकांनी आमचो भिरमेंतासंसार नीज करिजे म्हणोन हट धरतांव. त्याच देकून आमच्या सपणांतले नायक आमचेबरीच मनीस जावन मनशासंयबीक बली जाताना आमकां निराशा जाता.चित्तालाच्या काणयांनी मनशान मनशाक दाकयजे जाल्लो मोगच वयर पडटा जाल्ल्यान, अनभोगाच्या सतेवंतपणांत उदेवन येंवच्या अवचीत दुकींक मोल आसा. चित्तालाचो पागळायल्लो राग हाका नंजेहाशाचें मुस्कर आसा. भोंवतणीच्या भोंवारालागीं सदांय ताळ पडचे ताचे पात्र आपल्या उगतें दवरल्ल्या काळजावरवीं भयानक भोगचेंय आसा. पुण हे पात्र मोग करतात, तितल्याच कळवळयांक बली जातात. परत्यान चित्तालाच्या चडतीक काणयांनी आतांचे परिस्थितीक प्रतिनिधी जावनासचे गुट सगळे understatement जावनच रूप जोडटात. भोंवारींची तिकशी प्रज्ञा आसचो तो जोला या ड्रायसराबरी निसर्गावादी न्हय. खंयच्याय भितरल्या महत्वालागीं बोट दाकयनासतां जिवीत तें आसल्ल्याबरी पिंतरांवचेंच वास्तववाद म्हणचें तर चित्ताला वास्तववादीय न्हय. कित्या म्हळयार ताणें धरचें सलिसायेन जिरचें वास्तव न्हय; अरधें allegory जाल्लें, अरधें surrealistic जाल्लें, एकामेका विरोध पातयेणेंनी पिसुडललें, खळमितनासचे बदलावणेक बली जायजे जाल्ल्या संसाराचें वास्तव. काणयांनी वास्तव वांटो, पात्र, घडितां आपापल्या अस्थित्वांतच अर्थ जोडून वांस्तवता 'सोदून काडटात'. म्हळयार वास्तवता संपूर्ण बदलावणेचो ताळो आसच्या मनशाची आशा जावन चिडकोन रावता. हांगासर संभवपणाक, सहज आसल्ल्याक एकच लेक अवकास आसा. हे दिशेन चित्तालाच्यो काणयों जम्याप्रज्ञा दिंवच्यासांगाताच द्वेशाथावन जिविताक पाट करून वेच्या संसारांत मोग, मऱ्याद आनी मयपासाक आशेंवच्या एके व्यक्तिचें पिंतुरय जावन वेतात.चित्तालाचीं पाळां आसचीं उत्तर कन्नड जिल्ल्याचे

हनेहळ्ळींत. ह्या ल्हान प्रदेशांत उदेवन येंवचे व्यक्ती शेरांतल्या जिविताच्या आधुनिक वोळयांतय पसरोन अर्थाभरीत जातात. चित्तालानींच सांगचे प्रकार ही हनेहळ्ळी एके क्रियाशील मतीच्या अनभोगाक, ताच्या वोळयाक एक स्पश्ट रूपक जावनासा.

> "उत्तर कन्नड जिल्लो, तांतल्यातांतूं म्हजो जलमागांव हनेहळ्ळी हीं, म्हज्या वांट्याक फकत भुंयचीं नांवां न्हय. बदलाक, म्हज्या साहित्याच्या जलमाक कारण जावन, ताच्या चेतनाक खळ्नातल्लो जिणयेस्वास जावन रावल्ल्यो मुळाव्यो प्रेरक सकती जावनासात म्हण पातयेलां. म्हज्या मानसिक संसाराच्या gestalt - म्हळयार चिंतपाइमाजींचो रचनाविन्यास, भोगणांचें शिल्प रचल्ल्या उत्तुमी, आबोलीन, गिरियण्णा, परमेश्वरी, मंय्याशेट्टी, बोम्मी, एंकू, बुडाणसाब हे सकड हेच भुंयचे. हांवें ही हळ्ळी सोडून आतां 36 वरसां वयर जालीं जाल्यारय आतांय बोंबंयत (तितलेंच कित्या, न्यूयॉरकांत) बसोन बरयल्ल्या म्हज्या साकड नवल नवलिकांनी म्हजी हनेहळ्ळी, म्हजो उत्तर कन्नड परत्या परत्यान परगट जांवच्याक होच अर्थ म्हणोन समजलां ("स्पंदना - 1", "मल्लिगे, माय 1979)".

चडावत काणयांनी "तीन वाटो", "शिकारी" नवलांनी वयल्यावयर दिसची तिच हनेहळ्ळी आनी हे मातयेचो वास आसच्या, तिंच तिंच नांवां आसच्या पात्रांनी चित्तालाच्या बरपांक एक वोळो (continuity) दिला. अरजेंतिनाचो लेखक बोरहेस 'संसाराचो केंद्र खंयसरय ना. पुण ताची गड मात सगळयानय आसा" म्हणटा. चित्तालाच्या साहित्य कृतयांनी सान हनेहळ्ळी मनशासंसारा गडच पोकरन दाकयता. ताच्यो आयलेवारच्यो काणयों तरय आयच्या भारतीय जीवनाचें भंय उबजोंवच्या तसले परिस्थितिची स्पश्ट पिंतुरांच जावनासात.

हे शिंकळेंतली पयली काणी "काणयेंत आयल्ल्यान घराय येवन दार बडयलें. अनभोगाची अडचणी नीजा करचें प्रयतन जावनासा. साहित्य तशें जिवीत एकांत एक गश्टोंच्या, एक आनयेकांत मिसळोंच्या प्रतिक्रियेचे अडचणेविशांतली ही कथा. सगळया संग्रहांतच चडीत मोलादीक जाल्ली. काणी कोणाय एकल्यच्या जिवितांतय घडयेत जाल्ली; समजणेक येंवचेआदींच वायट घडलें न्हय म्हणोन कोणेंय कळवळचे तसली. एके काणयेच्या जलमाक कारण जावन, बरयल्ले काणयेभितरथावनच उटोन आयल्ल्याबरी शीदा घराच येवन दार बडंवचो, परत्यान काणी जावन वेचो हांगाचो वोमू भायल्या संसाराथावन आयल्लो परकी मात न्हय, आमच्या सरवांथंय आनिकय मरनासतां जीव आसल्लो बंडायकार. नायकान बरयल्ले काणयेंत भिरमतेक कारण जाल्ल्या ह्या वोमूक मजत जाय. ताणे हाड्न दिंवचे कागत कितल्याकि दिसां उपरांत फोड्न वाच्या नायकाक एकचपावटीं दुकिचें किसर एक दिसता. शेंबराच्याकय चडीत झोपडीं आसल्ल्या एका कंपेनिचो चाळीस एकरे जागो आनयेक कंपेनी घेताना, तिच्या कामेल्यांच्या

यूनियनांत हात घाल्ल्या एका राजकारणिचो उपायच वोमुच्या दुरंताक कारण.वोमू आनी ताचो सांगाती झोपड्याभितरल्या लोकाचे भलायकेदिश्टीन तयार करची शरतांची यादी अपार्थाक बली जाता. हे यादी सांगाता "झोपड्यावाल्यांक जागो खाली करुंक दिल्लो वायदो चारदिसां बदला पंदरा दिसांक चडयजे" म्हण सांगचें मागणे नायकाच्या गुमानाक येंवच्या भितर गुडसुलांक उजो पडटा. तांतुं दोग मेले म्हळ्ळी खबरय विसतारता. मेल्ल्यांपयकी एकलो वोमू आसल्यारय आसुंकपुरो. पुण बंडायाक प्रतीक जावनासल्लो वोमू मरोंकना, आमच्या सरवांथंय जीव आसा म्हण सांगचो नायक आमचा सरवांच्या अंतस्कर्णाक मुड्डिजे जाल्ल्या आयच्या एका समस्याविशीं - "मनशापण मुकामुकी आकरेक तरय दोगां व्यक्तिंचें तोंडा मोल न्हय". ताकाय मिकवल्ल्या अर्थाभरीत जिविताविशीं म्हळ्ळें वास्तव पिंतरायता कित्याक म्हळयार साकर निदेंत आसल्ल्या आमकां उटवन - "पळेया, हांगाच्या ह्या बणांबणांच्या कदेलांचेर पाट वोणकोन बसताना थंड उजवाडांत जलमोन येंवची वास्तवतां आसा न्हय, तिचे थावन वेगळोच एक संसार आसा. तापच्या वोताक शिजता वोतच्या पावसाक भिजोन मुदो मुदो जाता. तुमकां येक आपवणें दिता. क्रियेक भियेवन मात तकली लिपयनाकात. उण्यार, थंय एक पावटीं तरय येवन दोळे सोड्न पळेया" क्रियेक गरज आसचें धयर आपापींच आंकरेता. म्हणचो वोमू 'क्रांतिकारी'. आमकां आमींच क्रियेक पाट करचेबरी जागंवचेविशिंतलो प्रतीक. तशें जाग चुकल्लेवेळार पुरा अवतारचो हो चिरंजीवी; मनशापण आसा पर्यांतय वांचून आसचो. तवळळ तवळ दोळे चुकंवक पुरो. पुण मरचोना. त्याच देकुन 'क्रांति'ची काणी आकेर नातल्ली काणी, केन्नांय 'व्हाळत' आसची म्हणोन ही काणी सादता. हे काणयेचो नायक आमचेपयकी प्रतीयेकल्याकय प्रतिनिधित्व करचो, आमी आसची स्थिती दाकंवची इमाज जाता. चित्तालांनी हांगा वापरल्ली केदळाकि वाचल्ली एका नाटकाची काणी नायकाचे परिस्थितीक आरसो धरचे तसली ही मनशापणाच्या मुखामुखीचेर, आमच्या निचेवाचेर, करनेचेर भोंवारींचो उजवाड कितलो एक नाटकीय प्रभाव फांकोंक सकता म्हळ्ळें एकदम परिणामकारी रितीन दाकवन दिता. तांत्रिक साधन जावन चित्तालान वापरल्लें रूपक दार्शनिक निश्शेचो "पिसो", "देव मेलो, कित्याक आमींच ताका जिवशीं मारलें.- तुमी, हावें, सरवांनींय" म्हणच्या ह्या "पिश्याचें" रूपक मनशापणाचो प्रतीक जाल्ल्या वोमुकय, ताका वांचयजे म्हळ्ळे आमच्या सरवांच्या आशेकय समर्पक रितीन चित्रायता. आतांच्या विशयांकुशीं गुमान दीजय जाल्ल्या लेखकाच्या कश्टांसांगाताच, मुकार केदळाकि जोडयेत जाल्ले यशस्वेक आतां झुजोन आसच्या वोमू तसल्यांच्या जिविताची धारुणाय ही काणी दाखल करता. वस्त, तंत्र, निरूपण सरवांतय ऊंच आसची ही एकाप्रास चडीत व्याख्यानां आशेता म्हळ्ळेंच म्हजें चिंतप.

दुसऱ्या भागांतल्यो दोनय काणयों आमच्या आयच्या साहित्य वातावरणान रचल्ल्या थोड्या विलक्षण सिद्धांतांक सवाल जातात. दोनय काणयांनी चित्तालाकच विशिश्ट जाल्ली irony मिसळोन गेल्या. एके व्यक्तिच्या जलमाथावनच ताचें समग्र व्यक्तित्व कसलें जातलें म्हळळें निरधार करच्या ह्या काळार चित्ताला मनशाची क्रूरपणां परगट करच्यामुकांत्र नव्या एका मनशापणाक आपवणें दिता. मनीस जावन फुलजे जाल्ली व्यक्ती कशी समाज वेवस्थेच्या शोषणाक बली जाता म्हळळें कलात्मक रितीन किस्परच्यांतच हें मनशापण आसा. समाजेकुशीं केदळाय एक दोळो दवरल्लो लेखक, त्याच समाजेचे दोळे उगडची साहित्य कृती रचताना भोगजेच जाल्ल्यो अडचण्यो चित्ताल "काणी जाली चली" काणयेंत बोव मार्मिक रितीन सांगता. तशें पळेल्यार "काणी जाली चली" एक काळार एके समाजवेवस्थेचें दुरंतय व्हय. जवाबदारेन बरंवक आशेंवच्या एका संवेदनाशील लेखकाचें दुरंतय व्हय. काणयेंत तेराच वरसांचें जानकी रगताच्या कॅन्सरान मरता. मरचे आदीं "म्हाका तुजे काणयेंत घाल" म्हळळी ताची आशा सुफळ करुंक वेच्या लेखकाक फुडें जातात साबार समस्या. मरण जिकच्यांतच सगळया जिविताचो साक्षात्कार आसा म्हण समजल्ल्या लेखकाक ताचें मरण निजायकय एक दुरंत. "ह्या मरणाक ह्या दुकाक खंयचेंय सामाजिक महत्वय ना" म्हणोन बोबाटच्या साहित्यवातावरणाचे वोडीन हांगाच्या नायकान बरंवची काणी आनयेके कलपनेचो दुरंतच जाता:

> "आमच्या बुदवंतांनी आमकां सरवांक लाबयल्ली यादस्तीक दोळ्यांमुकार दवरनच काणी बरंवक सुरु केली. म्हाका समजोंचेआदींच जानकी हांगाच्याच एका झोंपड्यांत जियेंवचें चेडूं जावनासल्लें. बॉन्ड्रांत माहिम कॉजवे तशेंच विमान बंद्राक वेचो हायवे जमच्या जाग्याच्या दोनय बगलेंनी उटोन रावल्ल्या झोंपड्यांच्या वरणनान काणी सुरु जावन शीदा निजायेसांगाता घश्टाता म्हळळें समाधान दीवन आसल्ले घडयेकच बरवन आसल्लो हात आपापींच रावलो. सदांय ऑफिसाक वेताना येताना दोळ्यांभितर उदेवन मायाग जावन आसल्लो, सदां वळकिचो हो भोंवार एकदम काव्याळ जाल्ल्या गद्यांत उदेवन आपलें सरवय दुरंत उगतें करन दाकवन रावतानांच हांवें लागल्ल्या कामाचो अर्थ जोंलो म्हळळेपरी आतांवरेग विचारिनातल्लें सवाल धुत करून फुडें जालें. ह्यासरवावर्वी हांवें जोडूंक आशेल्लें कितें? दोन राती खळनासतां बसून बरयल्ली ही कृती ह्या झोपड्याखोमटांक. कितेंच करिना म्हळळें कळीत आसोनय असली दुरंत अवस्था सयत एके कलाकृतिचो कच्चामाल जावन वापरून कितें करून आसां?"

असले अडचणेंतय कथाकार जानकीक एका झोपड्याखोमटांत चिंदी तीर न्हेसल्लें भुरगें जावन पिंतरायता. स्कूटराचेर येंवचे दोग तरनाटे खंयकि मळबावेल्या निळयांक दीश्ट लावन रावल्ल्या हे अबल कुडिचेर मोनजातिच्याकय

पाश्ट रितीर अत्याचार आधारतात. काणी नीज जावन सुरू जांवची हांगाच. कथाकाराक हो चिंतल्लो दुरंत वेगळयाच एका सवालाक कारण जाता. हें समाजेच्या थोड्या मानायांचे प्रतिक्रियेक संबंद जाल्लें:

> "तशें जाल्यार मेल्लें खंयचे जातिचें जावन जिवशीं मारल्ले खंयचे जातिचे जाल्यार हो 'अत्याचार' महत्वभरीत जातो? 'समकालीन' साहित्याची वस्त जांवची योग्यता जोडून आमी गळव्येत जाल्ल्या दुकांक सार्थकता हाड्न दितो?"

आतां फुडें जांवचें जानकीच्या वर्गाचें सवाल. तकलेंत आसल्ल्यो कथा उतरांनी उदेवन येताना चसनालांतल्या खणयेकामेल्याची धूव जावन आसता. खणयेंत उदक रिगोन शेंबरांनी कामेली जीव सोडटाना हेंच जानकी तीन म्हयन्यांच्या पाळण्यांतल्या बाळशाक राकोनच बसलां. आवय आपल्या तेगां भुरग्यां सांगाता बापायक सोदुन खणयेक गेल्या. स्कूटर सवारांनी येंवचेंच आतां. "सबदांनी उदेवन आयल्ल्या जानकीक देकल्लेंच एकाचवेळा हासो, रडणें दोनय आयलें" म्हणच्या कथाकारान हे काणयेखातीर जोडची होगळीक इतली आनी तितली न्हय. धूव जानकीच्या मरणावर्वी दुकेस्त जाल्ल्या कथाकाराच्या बायलेक, घरा येवन बीर मारून हे काणयेच्या विशिश्टपणाचें किस्पर करच्या इश्टांक पळेवन दूक दोडतें जाता. हांगासर लांबायेक काम करची irony बायलेन उलंवच्या उतरांनी नीज मनशापणाकुशीं बोट दाकयता. "तुमच्या इश्टांपयकी एकल्याकय बाळाचो उडासच येनातल्लेबरी तसली कसली काणी बरयलीकि - ताचेविशींच काणी बरयतां म्हणटल्यान? न्हय तर तुमचे इश्टच तशे कांय...उजो पडलो तुमच्या साहित्याक...हुलपावन सोडा..."

आयच्या साहित्य संसारांत अनभोग मात असली काणी रुपेंवक कारण जाता तरय, चित्तालान दुकिंचे आसरे सोदची रीत विशेस आसा. आमच्या काळाच्या उचांबळ भोंवारांत "भोग" आनिकय वांचल्लोच नीज तर, तो परगट जांवचो जिवे प्रकृतीलागीं. आमचेथंयींच घर करून आसच्या क्रूरपणालागीं आमी प्रामाणिक जावन मुखामुखी जांवच्यांत. कथाकारान बायले सांगाता मेळून अनाथाश्रयाथावन ल्हान एका भुरग्याक हाडचें; ताका 'जानकी' म्हणोनच नांव दवरचें. जिविताच्या वोळयाक (continuity)गवाय जावनासा. हाका सांगात जावन काणयेचे आकेरीक येंवचो, मरण नासचो मुसकारूक, आतां रूक तशें गुलोबाझाडां काणयेचे अर्थविस्तारायेक घोळतात.

"त्रयोदश पुराण" आनयेक निरप्राध्याची दुरंत कथा. नांवच सांगचेबरी हे काणयेंत वयल्यावयर येंवचो "तेरा" संखो एके अवचितकायेक कुरू जाता. हो हाताक मिरवाल्लो, जिविताचो गुट पडसादचे तसलो. "काणी जाली चली"येंतलें 'तेरा' वरसांचें जानकी आसपतरेक भरती जाल्ला 'तेराव्या' दिसाच मरता. "चक्रव्यूह" काणयेंत रूपक जावन येंवच्या महाभारताच्या अभिमन्यून मरचेंय

झुजाच्या 'तेराव्या' दिसा. त्या दोनय काणयांनी कालोन येंवची ही कुरू,"त्रयोदश पुराणांत" लांबायेंक अर्थाभरीत जाता. खेमराज भवनाच्या तीन पत्त्यांपयकी दोन पत्त्यांचे संखे 6 आनी 7. दोनय कुडसिल्यार 13. ह्या भवनाच्या रूम नंबर 39 - त रांवच्या माणिंचो संखो 13. तांचे पयकी एकल्या गणेशाची प्राय सयत 13. ताणे 'अनिल कुमार' जावन रयलार पयणु करचे सिटिचें नंबरय 13. मुकारीं ताणभरती जांवचें एके आसपतरेच्या 13 वे माळयेक. "वार्ड नंबरय सात, कॉट नंबर स...स, सात, तेरा". अशें 13 संखोच दुरंतांचें भीं आसचो आकस्मिक जाता. खेमराज भवनांत माणी जावनासच्या नेंट्या ब्राह्मण चेड्या गणेशासांगाता आनयेकल्या, माणी जावनासच्या मराठी चेड्यान गोपालान सांगचें उतर हें: "आमचो बापय सांगता - तुमची जातच भोव वायट खंय. तीन हजार वरसां थावन तुमी उरल्ल्या सकड जातिच्यांचें शोषण करनच आयल्यात खंय". ह्या उतरान गणेश बोव अस्वस्थ जाता. "तीन हजार वरसांची इतिहासाची कल्पना तेरा वरसांच्या ल्हान चेरक्यांच्या अनभोगाचे सकते भायली आसल्ली" असलें उतर गोपालाच्या तोंडांत घालचे समाजेन आपलें क्रूरपण परगट केल्लें. आपुण जलमल्ले जातीच्या भुतानच गणेशाक खेमराज भवनाथावन धांवडायलो. परत्यान गणेषाच्या बापायनय असलें उतर आयकाल्लें, ताच्या एकानेक काळाच्या काळजाक लागच्या इश्टा मोनप्पाथावन. हनेहळ्ळींत बापायक आसल्ली आस्त सगळी फारून, ताका कोल्हापुराक धांवडाय्ल्लो मोनप्प "विजमितकायेचो दखो बसला जायजे न्हय? तुमी तीन हजार वरसां थावन कितें करन आयल्यात म्हळ्ळें (हावें) दाकवन दिलें तितलेंच म्हणता. कोल्हापुराक आवय बापय येताना गणेशाक तेराच म्हयने! थंय उगतें केल्ल्या होटेलावरवीं बापायचें नशीब फुलच्या वेळाकच परत्यान तेंच इतिहास हगें तिरसिता. एक दीस बापायचें घर, दुकान उज्यांत बसमोन आवय बापायकय बली घेता. मुकार ह्या इतिहासाचें वोजेंच गणेशाच्या भुजांचेर चडटा. हाचें असहायकपणच दरुपयोग करच्या व्हड जयत एका स्मग्लर संस्थ्यान एक पावटीं हाका 'कामाचेर' ट्रेनार हाडल्ल्या वेळार एका स्टेशनांत दोग जण चडटात; ताणीं हाडल्लें पारसल हाचे सिटी पंदाकच दवरतात. आपलो परताकाळ पचवन बसल्ल्या गणेशाक एकावेळार पारसलांत आसल्लें एक मडें कितेंकि म्हळ्ळी भिरमेंत उबजोन आटेविट्यांक बली जाता. आसपतरेंत धात आयल्याउपरांत ताणे सांगचीं हीं उतरां चित्तालाच्या बळादीक भाशेक गवाय जावनासात: "पारसल सुटंवचें नाका. तांतुं कितें आसा म्हळ्ळें जाणा. पुण ताकाय म्हाकाय कसलोच संबंध ना. मेल्लो कोण म्हणोनय कळीत ना. देवाच्या नावान पातयेया..."ताचें उतर संपचे आदींच पारसलाथावन प्रत्यक्ष जाता भांगराचे कांतीन परजळची विष्णुची मूर्ती. गणेशाच्या,

"काडन उडयल्ल्या जानव्याक, बदलयल्ल्या नावाक, शेंडी

नातल्ल्या मटव्या केसांक, दोळ्यांमुकारच देवाची मूर्ती उगती रावतानाय सकडांबरी नमस्कार करनासतां व्होलिभितरच रावल्ल्या हातांक - सकडासकडाकय आतां नवे अर्थ मेळोंकलागल्ले. मुख्य जावन तो कोणाथावनकि खुनी जाल्ल्याचें अनाथ मडें म्हणोन चूक समजल्ल्या, देवाचे मूर्तिच्या चोरपणाचे सगळे विवर ताका कळीत आसुनय लिपयता म्हणोन पोलिसांक आसल्ली गुमानी बळ जांवकलागली. तो आतां तो न्हयच न्हय - फकत दोन पाय आसल्ले चुकिकच इतिहासाचे लांबायेक धांवोन आसल्लो...धांवडायल्लो - भियाथावन भियाक..."

आपल्या जलमाकय फाटल्या इतिहासाकय आपुण कुसकूट बाध्य नातल्लो एकलो निश्पापी, भुरगो, आपल्या चिंतपाक येनातल्ल्या इतिहासाच्या द्वेसाकच बली जांवचेंच हांगाचें दुरंत. हांतूं आकस्मीक कितलें? कुड्च्या समाजेचें नियंत्रण कितलें? जलमासांगाता मरणय बांदून येंवच्यांक, ताचें नेंटेपणच क्रूरपणाक किडयता. कितेंकि? चित्तालाच्या साबार काणयांनी आसचेबरी हांगा मनशाथंय लिपल्ले क्रूर चालीक आकार दिंवची जवाबदारीच आसा. म्हाका चडीत धोसल्ली ही कथा मनशाप्रयत्नांकय मिरवल्ल्या गुपीत संगतींविशीं एक व्याख्यान. हांगा लेखकान भिरमत पांवची गणेश ब्राह्मणांचो भुरगो म्हळ्ळया कारणाक न्हयच न्हय. ताची सगळी भिरमत तसले खंयच्याय जातीच्या, वरगाच्या नेंट्या भुरग्यान तरय भोगजेच जाल्ल्या आडांवक जायनातल्ल्या दुरंताकुशीकच आसा.

तिसऱ्या भागांतल्या काणयांच्यो वस्तू - सेक्स, मरण, भंय, पापप्रज्ञा आनी जिविताच्यो हेर गुपीत संगती. ह्या वस्तूंक अनभोगाच्या उजवाडांत साबार पांवड्यांनी धरून विणगी सतां सोदूंक चित्ताला पुराण प्रतिमांक वापरता. धर्म आनी पुराणांचे रूपक चड करून संपूर्णतेक प्रतिनिधित्व करचे तसले म्हळ्यार एके व्यक्तिची जिणयेदेग उतरोन वेचे असाधारण गूण जोडल्ले. मनशा परिस्थितिचें सारकें पिंतूर दिंवच्यांत चित्तालाक मजत दिंवचे हे रूपक सयत जिविताचीं आकस्मिकां किसंवचो मनशापणाचो ताळोच जावन वेतात.

हे पाटभुंयत पुराण प्रतिकांच्याद्वारीं वस्तुचे संभवपणाक नवो अर्थ सोदच्यो काणयों, "उध्दार" "चक्रव्यूह" आनी "अश्वत्थाम" एके रितीर "उद्धार"ची वस्त आदले रितीची (archetypal) जावनासा. पुराणांतले अहल्येबरी हे काणयेंतय अहल्ये म्हळ्ळया नावाचेंच आसा. हें हनेहुळ्ळेंत जीवघात करच्या दिसा ताचे ते करणेक कारण जाल्ल्यो सगळ्यो संगती पाशार जातात. गोकर्णांत आसच्या भावाच्या घरा वचून येतां म्हळ्ळी आवय मध्यान रात जाली जाल्यारूय येंवची झळकना. घरांत अहल्ये एकलेंच - भ्यें, गडगडो, जगलाणें, शिरांधारीचो पावस. जगल्याण्याच्या उजवाडांत ताणें देकचें - आपल्या घरा तेवशिनच पळेवन रावल्ल्या केस, खाड वाडयल्ल्या भावोजीक. आपणालागीं काजार जाल्ल्या दिसाच धांवोन गेल्लो घोव आतां सन्नेशी जावन गावानगांव भोवून आसा म्हळ्ळी खबर आसा. मध्यान रातीं अहल्ये जागताना हितलाकुशीच्या दारार सुण्यान

पायानाक्षेन पोकरल्लो आवाज आयकाता. तशें पोकरल्लें सुणें काळेंच आसजे म्हळळें चिंतप वेगळें. ताच्या जिवितांत घडल्ल्या दोन अनाहुतांच्या संदर्भारय हें काळें सुणें सपणांत आयल्लें. पयलेफावटीं आयल्ल्या थोड्याच दिसांनी ताचें काजार जालें; घोव धांवलो. दुसरेपावटीं तसलें सपण पडल्ल्या दुसऱ्यादिसाचे रातिकय आवय घरांत नातल्ली. वाट चुकोन आयल्ल्या कीर्तनकाराक फळां, दूध दीवन सुधर्शिल्लें. पुण ताच्या दोळयांनी ताका वोडल्लें. ताणे पयले पावटीं पळेल्ल्या दिसाच विचित्र रितीन पिशें लागयल्ल्या, ताचेलागीं काजार जाल्ल्याच्या दोळयांनी पळेल्ल्या बयरागिचे दिश्टीक ह्या कीर्तनकाराच्या दोळयांनी पळेलागलें. ते रातीं ताचेलागीं जोडल्लो तो दुसऱ्यादिसाच धांवल्लो. आतां परत्यान सुण्यान पोकरच्या आवाजाक भियेल्लें तें जीवघात करन घेता.

हांगा चित्तालान वापरची सुण्याची कुरू ताच्या दुरादृष्टाक एक खुण जावन येता. आवय नातल्ल्या घरचें एकसुरपणच ताचे थंय भ्यें उबजावन, कीर्तनकारासांगाता आपणें भरसाल्लें घडीत उडासाक हाडटा. ताच्या दोळयांनी घोवाक देकोन ताणे आधारल्ली पातकीकरनी.काणयेच्या वरतमानांत बयरागीक देकताना भिरांकुळ दिसता. तसलीच आनयेक करनी घडचेआदींच तें मरता. परत्यान हो बयरागी आपणाक कळानासताना अहल्येच्या मरणाक कारण जाता. पातक, मरणाचें गुपीत सुरूप समजोन पळेंवची ही काणी चित्तालाच्या कथाकुशेलपणाक, तांत्रिक जाणवायेक, कलात्मक अभिव्यक्तिक एक उजळ दाकलो.

"चक्रव्यूह" काणयेची विस्ताराय भोव व्हड. काल आनी आज मुकामुकी जाताना, दुकिच्या चक्रव्यूहाथावन सुटचें कशें म्हळळेंच हांगा सवाल. महाभारत झुजांत अभिमन्यूक बली घेतल्लें चक्रव्यूहाच हे काणयेच्या नायकाक आनयेके रितीन अनभोगाक येता. पांचेचाळीस वरसांच्या हाणे, आपल्या अर्ध्याच्याकय उणे प्रायेच्या लुयिजालागीं वाडंवचो लेंगीक संबंदच चक्रव्यूहाचो अनभोग दिता. ह्या संबंदाचो केंद्र जावनासचें न्यूयॉर्क शहेर, निजाकय एक चक्रव्यूहाच. बूटपॉलिश करच्या कापरी एकल्यान गरगऱ्या ताळयान सांगचीं उतरांच हाका गवाय:

> "न्यूयॉर्क संसारांतच असामान्य शहेर (मॅन). आमेरिकाची सगळी शिरी पुंजायल्ली हांगाच (मॅन). वायट कामां सयत. सगळयाथरांच्या भोगसाधनांचें आगार हें (मॅन). भितर येंवचें सलीस (मॅन). हांगाथावन भायर वेचें कश्ट".

नायकाक हें शहेर दिसचेंय एका चक्रव्यूहाबरीच.

> "मनहटान स्कायस्क्रेपरांचेर अस्तमते सुर्याचो उजवाड. काळयापाशाणान बांदयल्लीं रॉकफेल्लर सेंटराचीं बांदपां, रावल्ल्या राकसाआकाराच्या सोजेरांबरी विशेस व्हडपण दाकवन भितरले कुबेराचे शिरीक सरपाराकवली रावल्लेबरी दिसतालीं".

महाभाराताच्या अभिमन्युबरी "भितर येंवचें मात शिकोन" ह्या चक्रव्यूहाभितर आयल्ल्या नायकाक एकदम आपुण आसची स्थिती झळकोंची लुयिजाखातीर पारकांत राकोन बसताना. आदीं एक पावटी ह्याच शहेरांतलें आटनेटांचें एकलें चेडूं "सर्ग" दाकयतां म्हणोन आपल्या पाटीक लागल्ल्यावेळार, ताचे थावन चुकोंक साध्य जाल्ल्याक लुयिजान आपणाथंय दाकंवचो मोगच जावनासजे म्हळळी भिरमेंत. आसल्लेबरी आपणाक ह्या व्यूहाभितर आपंवची पिसाय चिंतून, नायक आपणें किस्यांत हाडल्लें संतान निरोधकच उडवन धांवता. दोळयांमुकार बोंबंयत बायलेचें पोट काडयल्लें पिंतूर कालच्याकाळाच्या चक्रव्यूहाक जगलायता. बायलेभुरग्यांचो उडास येवन, लुयिजाथावन धांवोन धांवोन घरा पावताना, थंय आपणाचीच वाट राकोन आसचें लुयिजा दिसता. कालच्याकाळांत भोगल्लें चक्रव्यूहांतलें बंदनच, तें धोसचें रुपणेंच परत्यान ह्य शहेरांत लुइजामुकांत्र जारी जाता. "त्रयोदश पुराणांतल्या" गणेशाच्या आकस्मीक दुरंताबरी हे काणयेच्या नायकाकय, ताचे बुदवंतकायेचे पलतडी पातळचें आकस्मीक घडीत दुरंत जाता. पुराणान सादच्या सरवय काळाच्या सताचे इमाजेबरीं हो नायक आनयेकलो अभिमन्यूच जाता.

बोवशा "मुखामुखी" काणी बरंवच्या काळार चित्ताल, एकल्या संवेदनाशील लेखकान आपल्या अनभोगालागीं मुखामुखी जाताना भोगल्ल्या वळवळयांच्यो झरी मतीक झळकोनय सांगोंक जायनातल्ले गुटं सोदचे तसल्या नव्या जाग्याक पावला कसो दिसता. होच तंत्र "अश्वत्थाम" काणयेंत तितलो यशस्वी जांवकना तरय, "काणयेत आयल्ल्यन...." आनी "काणी जाली चली" हांतूं चडीत परिणामभरीत जावन उदेवन आयला. "मुखामुखी" काणयेचो केंद्र व्यक्ती जावनासल्लो काणयेगार अंत नासच्या वळवळयांनी चडपडचो. ल्हानपणार गांवांत आपणाचेर प्रभाव घालच्या इंदिरक्काचेर काणी बरयल्लो हो, इंदिरक्कान आपणाक कळीत नासतनांच आधारच्यार आसल्लें पातक चुकयलें म्हणोन पातयेंवन आसल्लो; ताचे प्रेमीन लांब मिश्यांगारान दिल्लें कागत इंदिरक्काक दीनासतां पिंदून घाल्ले तसलो; त्या उपरांत चड वेगीं विधव जाल्ल्या इंदिरक्काचे दुस्थितीक आपणें तें कागत पिंदल्सेंच कारण म्हणोन कळोन कळवळोन आसचो. हे पाटभुंयत आपणें पळेवन, चिंतल्ले तितलीच सत म्हणोन बरयल्ली काणी, आपल्या कळवळयांथावन चुकंवक बरयल्ली काणी उद्देशित व्यक्तीन वाचल्याउपरांत, ते व्यक्तिलागीं दोन पावटीं चलचे मुखामुखींत फट जांवचें मात न्हय, आनिकय वळवळयांक कारण जाता. चड करुन काणी अनभोगांची अशिरकाय, तांतूं आसचे कंदक उगतें सांगता.

"पिंदून उडयल्ले ते चिटिविश्यांत तुवें भोगल्ली दूक कितली म्हण म्हज्यान चिंतूंक येता. पुण त्या पत्राक तुवें दिल्लो अर्थ सारको न्हय; सारको न्हय म्हणोन तूंय जाणांय" म्हणची इंदिरक्का काणयेगाराक आनयेकच हकीगत सांगता.

आपमीड समजल्लो त्या लांब मिश्यांचो निजायकय ताचो मोग करतालो. हाची खबर मेळल्ल्या इंदिरक्काच्या बापायन ताका एका वोन्या धोवाक हाडल्लो. ताका आसल्ले कॅन्सर पिडेनच तो वोनो जाल्लो. एक पावटीं तें बापायच्या घरा गेल्यावेळार लांब मिश्यांच्यान मेळोन "खंय तरय धांवोन वचयां. सगळी विलेवारी करन मुकल्या म्हयन्यांतच येतां. आयल्लोंच तुका खबर धाडटां" म्हळें. ताणें पावंवक चिंतल्ली खबर, ह्या कथानायकाच्या हातांतच निर्नाम जाल्ली. "वोन्या दादल्याकडे काजार जावन, काजार जाल्ल्या धा वरसांनींच ताकाय होगडावन वाट णें दिसनासतां करगोंच्या ताचेर काणियेगाराची काणी कांयींच परिणाम करिना. तीर्थयात्राक म्हण काशीक वचून पाटीं येताना इंदिरक्का तकली बडकायता. कॉलेराक पडोन मरणातणीर आसताना तें "त्या दीस ताणें तुका दिल्लें कागत म्हाका मेळानातल्लेंच बरें जालें. ना जाल्यार हांवें केदें व्हड पाप आधारल्लेबरी जातें?" म्हणटा. सबार सवालांनी उचांबळ केल्ल्या इंदिरक्कान आतां मेल्याउपरांत काणयेगाराक धोसचें त्या लांब मिश्यागाराचोच उडास. कितल्याकि वरसां थावन नपथींच जाल्ल्या ताणें केदळाकि जीवघात केला जायजे. काणयेगारान ताका चिंतनांनी मुखामुखी जांवचें अशें:

> "तुका सतांवचें मूळ सवाल तुज्या बापायच्या निर्गमना विश्यांतलें न्हय, म्हज्या मिस्तेराभरीत निर्गमनाबाबतीन न्हय कांय म्हण तुकलावन दांत किरलिता. सगळ्या सोदनांकच सवाल जाता. कासरकोडचे बांयत पडोन मेल्लों आपुनच, ताका कारण हांवच म्हण पुराव्यां सयत रुजु करता.... न्हयगा. तूं आनी तुजी बायल मेळोन हावें बरयल्ल्या एका चिल्लर चिटीक कितें पुरा अर्थ दीवन गांड तोंड नातल्लो व्हडलो आवाज उटयलो न्हय.... परत्यान नव्यान सुरु जाता - दुसरीच एक मुखामुखी उगती जांवक, हाताक मेळानातल्ल्या शांतीथंडायेखातीर चलच्या आकेर नातल्ल्या सोदनांक...."

हांगाच्या काणयेगाराकय "काणी जाली चली" काणयेच्यां काणयेगाराकय तसलो फरक ना. दोगय आपले सृष्टिकरनेच्यो मितिमेरो समजोन जिविताक ताच्या सर्वय बणांनी, अडचणेंत धरुंक जायनासतां कश्टोंचे. हे कश्ट आनिकय गुंडायेचे दिसतात,तांका आपापल्यो कल्पीत कृतयो नीज स्थितीक तोंड घुंवडावन फट जाताना. हे काणयेंत साहित्यकरनेचे दुकिच्या अनभोगा बराबर काणयेगाराक आपणाक खबर नासतानांच आपली काणी आनयेके व्यक्तीक दींवची दूक, ताचे समजणेन आपणाक हाडचे शास्वीत वळवळे हें उगत्यान उदेवन आयलां. तंत्राचे दिश्टीनय ही एक महत्वभरीत कृती.

"थालें आनी चावी" एक parable. 1963 तितले फाटीं बरयल्ली ही काणी एक सांकेतिक संसार उबो करच्यांत यशस्वी जाता. बायलेचो संपर्कच नातल्ल्या केशवाक ताणे गावा थावन हाडल्ली चावी धयराची, विसवासाची कुरु जाता. आपुण मोग करतां म्हण चिंतल्लें संजीविनी थियेटरांत आपल्या बगलेक बसोन

आसतानांय ताका भंय, दाक्षेण, एके बायलेक खुशी करुंक जांवकना म्हणचे तसली कांतवणी. हो गुट संजीविनीक कळ्ळो न्हय म्हणोन अकमान. हें भंय, अकमानच चावी होगडांवच्याक, ताच्या मरणाक कारण जातात. मनशां सांगाता जिवे मनशासंबंद रचूंक जायनातल्ली स्थिती मरणाक सारकी म्हळ्ळो ताळो काणयेंत आसा. कित्याक म्हळयार "पळेया म्हजी चावी भायर पडल्या. आतां थालें उगडूंक जायना न्हय" म्हळ्ळें केशवाचें रडणें कोणाकय समजना; ताची रडण्याची भास कोणाकय कळना. खंयसरय भास अडखळनासतां काव्याक लागीं जाल्ल्या एका सार्थक रूपकाक रचची ही काणी चित्तालाचे भाशेंक आसची सकत उकलून दाकयता.

अंतस्कर्णाचे धाराळ भोगणार कलात्मक वोलिभितर दांबून धरचेंच चित्तालाचे काणयेंचे यशस्वेक प्रमुख कारण जातात. ह्या भोगणारांचे झरींक उगत्यान व्हाळोंक सोडटाना काणयेंच्या अर्थाविस्तारायेक भंग येता म्हणोन तो सारको जाणा, ताची बरपा शैली वस्तुस्थित्येचो उसवासच विश्लेश करून वेता जाल्ल्यान, एके काणयेपात्रांतलें जिवीत उपकाराक पडनातल्लें म्हण भोगच्या सादच्या घडिताद्वारीं एका दुरंताकच सादता. हो दुरंतच जिविताच्या मिस्तेरांतलीं थोडीं सतांय दाकयता. अनवळखी एकल्यान भोव वळखिचो म्हळ्ळेबरी घरा येवन एक लोकाटो दीवन वेचें; मरणातणीर आसचें जानकी, "बाबा, म्हजेविशीं एक काणी बरयताय?" म्हणचें; भियान गणेशान "मांय" म्हण बोबाटल्ल्यान तो मराठ्यांचो न्हय म्हळ्ळयाक रुजवात जांवची; नीज जिवितांत देकल्ल्या वेक्तीक काणयेंत घालताना, तें वाचल्ली व्यक्तीच येवन काणयेगाराक वळवळयांक शिरकांवचें; काजार जाल्ल्ये रातींच घोव पळल्ले अहल्येन, त्या उपरांत एक पावटीं आपल्या घरांत एक रात सारल्ल्या कीर्तनकाराच्या दोळ्यांनी आपल्या घोवाक देकचें; नायकाक एक म्हान चक्रव्यूह जावन दिसचें न्यूयॉर्क शेहेर, ताचे परताकाळाचे विवरय चक्रव्यूह जांवच्याक कारण जांवचे; केशवाच्या आत्मविश्वासाची प्रतीक जाल्ली चावी भायर पडटाना ताचेर मरणान जाळ वोडचें - ह्या घडितांद्वारींच चित्ताल जिविताच्या लिपत्या सतांक झगलायता. पात्रांच्या काळजाहुमेदिचे लेक नातल्ले सुक्षीम पांवडे किसंवच्यांत ताका मिरवल्लेच नांत भोगता. सदांचे संगतींच्या भोव ल्हान विवराकुशीं ताका आसची सुक्षीम दीष्ट, पात्रांच्या अंतस्कर्णाचीं पाळांमुळां सोदचे करणेंतय वयर पडटा. ह्यो काणयो संपच्यो रितीच पळेया: वोमू मरूंकना; तो दोळयांक पडटापासून ही काणी अपूर्णच दवरतां म्हणचो मुखेली; "चसनाला" उपरांतली म्हजी कृती आमच्या घरच्या पाळण्यांत हासची पळेतल्यात म्हणचो कथाकार; "दाक्तेराक आपयतां" म्हणच्या नरसाचें उतर मेंदवाक देंवोन अर्थ जांवचे आदींच धात चुकचो गणेश; कथाकाराक आपली कथानायकी इंदिरक्कालागीं मुखामुखी जावन, तें मेल्या नंतर, ल्हानपणार आपणें पळयल्लो ताचो प्रेमी लांब मिश्यांगाराथावन

आनयेक मुखामुखी जांवची साध्यता: अहल्येच्या मरणाकय आपणाकय कसलेंकि नातें आसा म्हणचेपरी लोकान आपणाकुशीं देकचे रितीन भियेंवचो भावोजी: आदल्या आतांच्या चक्रव्यूहाथावन चुकलों म्हण निराळ जांवच्या वेळाक नायकाक लुयिजाच्या येण्यान आनयेका चक्रव्यूहांत रिगल्लो अनभोग जांवचो - ह्या सरवांची कारभारां संपोंकनांत: तांचीं समस्या निवारोंकनांत. जाल्यारय तांणीं भरवश्याक, तयारेक, सुखाक, तोंड करचें सारकें भोगता. आनयेके रितीर ह्यो काणयों "संपवण्योंच नातल्ल्यो संपवण्यो" जावनासात. कित्याक म्हळयार निजाखक विसरोन दिसाउजवाडाक सपणां देकची सवय हांगाच्या पात्रांक ना. भोंवारिंच्यो वस्तुंखालत्या निजायेंतच जलमोंच्या हांकां मनशांखालत्या जिविताचेर सदांय भोंवतिचो प्रभाव आसाच आसा म्हणोन खबर आसा. भोंवारीन मुकार घालचीं समस्यां फुडं करच्यांतच, ताका पडक्रिया दाकंवच्यांतच आपल्या जिविताक एक अर्थ आसा म्हणोन समजाल्ले हे.

ह्या सरवय काणयानींय चित्तालाच्या आत्मचरित्रेचो सार आसा: ताच्या व्यक्तीक जिविताचीं पाळां आसात. मनशासंसार "सोदून काडून" तो दाखल करच्या कथासाहित्याचे नीज हेतू ज़ोडच्यो ह्यो काणयों एक करणेभरीत चिंतपावोळयाक गवाय जातात. मार्कस, यंग, कॉन्राड, लॉरेंज, केसिरर अशें सबारांच्या विचारांनी प्रभावीत जाल्ल्या चित्तालाचो वयचारीक संसार, लेखक जावन ताणे आपलें जिवीत आनी तें निर्माण करच्या मनशांक नव्या उजवाडांत पळोंवक उपकारतात. आयच्या मनशांविशीं नवेंच कितेकि सोदून सांगोंक प्रयत्न करच्या चित्तालान ह्या कथाघोसांत केल्ले प्रयोग सयत वस्तुच्या संकीर्णतेथावन गर्जच म्हळ्ळेबरी यश जोडूंक पावल्यात. एक साहित्यकृती उंचायेक पांवची, ती आपलो आख्खो अर्थ व्याख्यानाक, विमर्शाक सोड्न दीनातल्यार मात. तशें पळेल्यार हांगाच्या खंयचेय काणयेविशीं आकरेचें तीरमाण साध्यच ना म्हणोनच म्हजें चिंतप. हे पाटभुंयत आमेरिकन लेखक Saul Bellow न एकपावटीं सांगल्लीं उतरां भोव अर्थाभरीत आसात:

> "If the human pride of artists has indeed exhausted the miracle of this world then nothing in art is necessary, all is superfluous. But here is the living man, and the last word concerning him cannot be imagined. We shall never know him in his entirety. Now, waiting in the darkness to be reanimated by a fresh impulse, we feel painfully the weight of everything superfluous...But we know that something necessary, something not to be evaded, is due and overdue.."

चित्तालाची येदोळची साहित्यसृष्टी खंयच्याय अडचणेविणें सोसणिकायेन वाचताना Saul Bellow न सांगल्लें तें "necessary thing" दिंवच्यांत ताच्यो कृतयो कितल्यो सार्थक जाल्यात म्हणचें मनाक नाटवनासतां उरचेंना. कित्या

म्हळयार, ताच्या कृत्यांनी एका जिव्या मनशाविशी एका जिव्या मनशान कान दीवन आयकाजो जाल्लें जिणयेदर्शन आसा.

एस. दिवाकर

भाग एकः वर्तमान

काणयेंत आयल्ल्यान घराय येवन दार बडयलें

काणयेंत आयल्ल्यान

घराय येवन दार बडयलें

येया, बसा, एक काणी सांगतां. तुमी सकडांनी ही आयकजे भोगल्ल्यानच सांगते आसां म्हळळें दया करून मतींत हाडा. तुमचे थावन म्हजें एक काम जायजे जालां. काणी हांगा थावनच सुरू करूंक कारण ती हांगा थावन सुरू केल्यार मात तुमकां अर्थ जायत, म्हजें काम जायत भोगल्ल्यान. तशें पळेल्यार ही काणीच न्हंय; एक विनंती; एक मागणे.

तें सकड सुरू जाल्ली रीत आतां चिंताना भोगता; तांतूं चिंतिनातल्लें ना, गोंदळाक कारण जांवचें कितेंय नातल्लें म्हणोन. तितलें कित्याक, पयल्यापयल्यार असलें कितेंय तरय एक दीस जावनच जातलें म्हळळें चिंतप धरल्लें, तिची वाट राकतलों म्हळळे तसले समजणेक म्हजे थंय पाळां रोंबयिल्लीं म्हणचें चिंतप. असल्या चिंतपाक आमकेच कारण जांव, तें सुरवे सुरवेर उबजल्लो संदर्भ जांव उडास जायना. बोवशा हावें काणयों बरंवक सुरवात केल्लया थावन, असलें भोगप, म्हाका धोसून आयिल्ल्या परी दिस्ता म्हण सांगल्यार वायट जांवचेंना. नीज सांगूं? असलें धोसचें भोगप होगडांवच्याकय काणयों बरंवक सुरू केलें म्हणोंक आसल्लों. तुमी पातयेवंचेनांत म्हळळया भियान सोडून दिलें.'साहित्य अनभोगाच्या वयर रावजे' नीज. पुण आयल्लो अनभोगच सरवांनी पातयेंवचो न्हंय जालो जाल्यार?....

तें सुरू जाल्लें अशें:

म्हज्या एके काणयेंतलो खेळघाडी एकलो एक दीस शीदा म्हज्या घराच आयलो. एकच पावटीं तशें विजमीत जायनाकात. हावें सांगल्ली रीत मातशी नाटकीय जाली म्हळळयाची समजणी म्हाकाय आसा. तें सकड म्हज्या दोळयां मुकार सुरवेसुरवेर उगतें जाल्लेंच तशें. जाल्यार आतां तें म्हाका कळीत आसा: तुमकां कळीत ना म्हळळया कारणान, म्हणजे म्हाका थोडें तरय कळळां; तुमकां कितेंय कळीत ना म्हळळया एकाचएका कारणाक अशें सोडवन सांगयेत, हावें सद्याक बरयल्ली काणी एक, आपणाविशीं आसा म्हणोन समजल्ल्या एकल्यान, एक दीस सकाळीं येवन आमच्या घरचें दार बडयलें. अशें सांगताना समाधान जालें न्हंय? हावेंय त्या दिसा, म्हजे मतीचें समाधान जोडल्लें तशेंच. पुण म्हजे विजमीतकायेक कारण: जाल्ली संगत मात वेगळीच आसल्ली: तो तितल्या फांत्यार उटोन आयल्लो: भितर पाय तेंकोंक फुरसत ना, आपली वळक करन दींवचे आदींच हावें सदांय बरंवक बसच्या जाग्याविशीं, म्हज्या लायब्ररीविशीं, घरचे बालकनीविशीं उलयल्लो.

ती घडी सारकी याद आसा. सकाळींचीं साडेचारकि, पांचकि या चार व्होरांकि. हांव आनिकी बरे निदेंत आसतानांच दार बडयल्लो आवाज. कांपीण आसतानांय अशें दार बडंवचो घरा दूद दिंवचो 'दूद भय्या' एकलोच. मातसो मटवो आसल्ल्याकय, स्विच दांबूक भियेवनय, कांपीण केदनांय व्हाजयल्लो न्हंय. जाल्यार तो संच्या पयलें आयल्लो न्हय काळकांत कांपीण पळेनातल्लो नवो जायजे म्हण लेकून मांद्रेर थावन उटलों. बोवशा कोण तरूय संपादक इश्टचाचें तार आसल्यारय आसलें म्हण लेकलें. दिवाळे अंक्याक काणी धाडची तारीक लागीं जाल्ली. कोण जावयेत म्हण चिंतानांच, दाराक घाल्ल्यो वेवेग्ळया थरांच्यो तिनयी खिळी काडून, दार उगडल्यार दोळयां मुकार रावल्ल्या मनशा रूपाची आकारमापां दिश्टीक झळकली शिवाय कोण म्हणोन कळ्ळें ना. कॉरिडोरांत दिवो नातल्लो. आमच्या घरा भितरलो दिवो सयत दाराक फुड करून नातल्ल्येवरवीं, पसराल्ल्या उज्वाडांत आयल्ल्याची वळक धरूंक कश्ट जाताले. जाल्यारय मुकार रावल्लो हावें एदोळ पळेल्लो न्हंय म्हणच्या तितलें तरय कळतालें. म्हाका पळेल्ले घडये "भितर येंवकि सर?" म्हण विचारन म्हज्या सवालाक जांव, जापीक जांव राकानास्तां चडुणे म्हाका पाटीं लोटुनच म्हळ्ळेपरी भितर आयलो. ताच्या ताळयांतल्या भितर येंवच्या निचेवाचे रितिनच, कोणकि म्हाका लागशिल्यान जाणासल्लो म्हळ्ळें मात मतींत घट जाल्ले परी, ताका भितर सोडून खिळ शिरकायली. आमच्या सालाक वेच्या वाटेवयल्या उज्वाडांत पळेताना, ह्या पयलें ताच्या ताळयान उबजाल्लो दुबाव थिर जांवकलागलो. आयिल्लो 20 - 25 च्या मदलो तरनाटो जावयेत भोगलें. बोवशा आमच्या गांवचे कुशीचो जायजाय म्हण चिंतून सालांतलो दिवो घालो. मांडल्लें साल दोळयांक पडल्लेंच, भारी खुशी जाल्ले परी तोंड रुंदावन, दोळे व्हड करून "हो तुमी बरंवक बसचो जागो दिसता न्हंयकि सर?" म्हणोन व्हडल्या सोफाच्या कोनशातेवशीं बोट दाकवन विचारलें. चिंतिनासतां आयल्ल्या ह्या परक्याच्या भेटेक एकचपावटीं विशेस कळा हाडन म्हाका विजमित जांवचेबरी केल्लेंच हें ल्हान सवाल आसल्लें. तरनाट्याचो जोस, उमेद मात खंयचेय रितिच्या चूकसमजणेक इडें दीनातल्लें. "हें बालकनीक वेचें दार जायजाय न्हंय? तशें जाल्यार तुमची लायब्रेरी हांगा उजव्याक आसोंक जाय. दिवो घालतातकि सर?" म्हण विचारलें. विचारल्ले उमेदीचे रितीक, म्हज्या घरची वळक इतली बरी जाणासल्लो हो कोण जावयेत म्हळ्ळया सवालाच्या वेगाच्याकय चडीत वेगान स्विचालागीं धांवोन दिवो घालो. मोनो जाल्लेपरी पुस्तकां पळेवन रावल्लो म्हज्या रगताचो म्हळ्ळे तसलें उबाळ चिंतप म्हजेथंय किरलोंक लागल्लें.

तो तसो पुस्तकां पळेंवच्यांतच बुडोन वेताना हांव हेकुशीं येवन बालकनीकवेचें दार काडून भायर गेलों. दऱ्याथावन येंवच्या थंड वाऱ्याक तोंड दीवन रावलों.

रस्त्यावयल्या मुनसिपालिटिच्या दिव्यांनी काळकाक विचित्र कळा हाडल्ली. सदां वळकीची भोंवतण नव्याच एके मोडीन परत्यान जलमोन येंवचें अजाप पळेवन रावल्लों हांव पुस्तकां पळेंवच्यांतच पडल्ल्या चिंतिनासतां आयल्ल्या परग्याक खिणाक विसरल्ल्येबरी जाल्लें. उडास जाल्लो, बालकनीर म्हज्या वांगडा आनी कोणकि आसा म्हळ्ळें मतीक येताना. चेडो बालकनीक केदाळा आयल्लोकि, म्हजेबरीच दांड्याच्या रुकाडाच्या ग्रादिचेर हात तेंकोन दरयो पळेंवच्यांतच बुडोन गेल्लो. बालकनीक येताना सालांतले, लायब्रेरिंतले दिवे आपणेंच पालवयल्ले. बालकनीर दिवे नातल्ले. भायल्या मंद उजवाडांत, आयल्लो परकी जावन दिसोंक लागल्लो. अरध्या हाताचें धवें जरसी, निळया बणाचें जीन्स (जीन्स म्हणटानाच बण चिंतला जावयेत) पांयानी व्हाणो, आयलेवार घेतल्ल्यो जायजे, नितळ आसल्ल्यो. हांव रातीं निदताना न्हेसल्ल्या पयजाम-सुटार आसल्लों. चेड्याची उजवी कूस मात दिसताली जाल्ल्यान तोंडाची वळक धरूंक आनिकय साध्य जायनातल्लें. वयल्यान मंद उजवाडाककि कितेंकि, दिसोन आसल्लें तोंड सयत ताचे कुशी पळेताना हरयेकपावटीं वेगळेंच दिसतालें. हावें आपली वळक धरूंकनजो म्हळ्ळेंच, म्हजेलागीं विचारचे आदींच दिवे पालवयल्ल्या पाटलो हेतु जावयेतकि म्हळ्ळी गुमानी मतीक आपटून गेल्यारय तांतूं धोसची सकत नातल्ली. म्हजे मतीच्या उदारपणाच्याकय चड चेडो म्हजेर फांकोन आसल्लो विचित्र प्रभावच ताका कारण जावयेत भोगलें. हो फटकिरो तरय न्हयच न्हय. जाल्यारय कोण जावयेत कामा खातीर आयल्लोबी. म्हज्या वाचप्यां मदलोकि. मरयादेक पुणय आपली वळक करून दीवन आयल्लें कारण सांगयेत आसल्लें. हें खंयचेंय करनासतां इतल्या फांत्यार उटोन येवन, म्हजीं पुस्तकां पळेंवच्यांत आतां दर्यो पळेंवच्यांत बुडल्लो हो तरनाटो जाल्ल्यान जावयेत, खंयच्याय थराच्या गोंदळाक हांव ईड जायना म्हळ्ळयाची समजणी म्हाका आसल्लेपरी आसल्ली. मुकल्या मेटाची जवाबदारी सकड आयल्ल्याकच सोडून दीवन हावेंय दर्या कुशीन दोळे परतिले.

तितलेंच, भितर आनिकय बरे निदेंत आसल्ली बायल आनी धुव उटोन येंवचे आदींच हाचीय वळोक जाल्ली तर, च्हा करूंक सांगताना, हो कोण म्हणोन सांगोंक तरय साध्य जातें. हावें काणी बरंवची तर अशें सकाळींच उटोन बरंवक बसतालों जाल्ल्यान आजय उटोन भायर आयल्लेविशीं कोणाकय अजाप जांवचेना. पुण उटोन बसल्लें कारण मात सादेपणी सांगचेपरी नातल्लें. नीज जावन पळेल्यार, ह्या सगळया घडितांत चिंतुंकचनातल्लें, आतुरायेक, एक थराचे विजमितकायेक कारण जांवचो गुट, आयल्ल्यान विंचल्लो वेळ जावनासल्लो. सगळें सोडून आतां कित्याक? इतल्या फांत्यार?

बायले, धुवेचो उडास जातच तरय स्वता म्हाकाच लागल्ल्या धख्याकय, तांणी विचारल्यार कितें सांगूं म्हळ्ळी आतुरायच कठिणायेन धोसुंकलागली.

तीं उटचे आदींच गेल्लो तर तो आयल्लोच कोणाकय सांगानासतां कालच हाडल्लें पुस्तक 'निशशे' वाचें मन जालें जाल्ल्यान उटोन बसल्लों म्हळयार जालें म्हण चिंतचेभितर बगलेक रावल्ल्यानच तोंड उगडलें. 'हांगाच बसयांकि सर?' म्हण विचारन बालकनींतल्या डेक चेराचेर बसोन, फुडें आसल्ल्या आनयेकांत हांव बसतां म्हळळें आशेवन म्हजे कुशी पळेलें. हांवय ताच्या सांगण्याक खोशी जाल्ल्येपरी कदेलार बसलों. ताचो ताळो, सांगपाची मोड, बसल्ली रीत सगळें म्हाका बोव मोगाची जावन एकपावटीं सारकी वळोक जाल्या उपरांत हो म्हाका लागशिलो ईश्ट जांवच्यांत दुबाव ना म्हण पुरा चिंतुन, भोगणांनी उमाळटाना सत, भितरले भितर उतरां सुटानासची कावजेणी, भंय. कदेलाच्या रुकाडाचो फ्रेम घट दांबून धरून बसलों. मुकार बसल्लो कदेलाच्या रुकाडाच्या फ्रेमाक काडल्लो धवो बण, काळे चितुरले बणांचे गीट आसल्लें लुगाट पळेवन बसल्लो. जाल्यारय ताका सारकें पळेंवचें धैर जालेंना. मंद उजवाडांत तो न्हेसल्लें जीन्स, जरसी, नव्या फेशनाचे कान धांपचे केस, धोमोस पोंताचें लांब नाक, वोंटा थावन मातशें मातशें सकयल बागाल्लयो मिश्यो, आंगाचो बण चडुणे काळो जाल्लो तर चडीत सोबीत दिसतो म्हळळें चिंतप उबजातानांच, आपणाकच आपुण सारकें पळेवन घेंवदी म्हळळेंच तो तशें उलयनासतां कदेलार पळेवन बसल्ल्याचो उद्देश जांवक पुरो कि म्हळळी गुमानी किरलोचेभितर:

'पयलें कळयनासतां ह्या वेळार आयल्ल्याक माफ मागतां सर. तुमी इतल्या वेळार उटोन बरंवक बसतात. तुमकां एकलोच आसताना भेटोंक होच सारको वेळ लेकल्ल्यान आतांच आयलों. घर आसल्लो जागो निजाकी बोव सोबीत आसा सर. हो दऱ्यो, पाजेंनी भरलली ताची तड, हें थंड समाधान: बरंवच्या कामाक सांगल्ली भोंवतण न्हंय? तुमच्या बरपांतल्या एका गुणाक ह्या जाग्याची मोनी भोंवतण कारण जायजे भोगता. विनायक शेट्टी तुमचेविशीं केदाळाय सांगोन आसता. एके दिवाळेक तुमी ताका आपयल्लें खंय. ताणेंच सांगल्लें तुमच्या घराविशीं, तुमच्या पुस्तकांविशीं, तुमच्या काणयांनी परत्यान परत्यान येंवच्या दऱ्याविशीं, तुमच्या गुदांवांतल्या सगळया लोकाक तुमचेर बोव मऱ्याद सर, सगळो दीस तुमचे विशीं उलवन आसतात."

ताच्या उतरांनी सासवातेदी नंजी नातल्ली. एके रितिच्या मोगान, मयपासान हीं उतरां सांगोन आसा म्हळळो भरवसो पालेतानांच दोळयांत दोळो दवरून पळेंवचें धयर जायनातल्लें. कदेलाचे हात धरल्लेकडेच बावळे थंड जांवचो दुबाव. आमच्या कंपनीतच कामाक आसुनय हांवेंच कशें हाका येदोळपासून पळेंवकना? हाचेविशीं आयकोंकना सयत? नीज जावन कोण हो? इतल्या एका मयपासान उलयतासतानांय अशें कित्याक हांव भितरल्या भितर बारीक कांपतां? चेड्या कुशीं वांकड्या दोळयांनी पळेलें: म्हाका उद्देसून उलयतानांय म्हजे कुशींपळेनातल्लो. आनिकय रुकाचे ग्रादिवयल्यान दरयो पळेंवच्यांत बुडोन

गेल्ले बरी दिसलो. ग्रादिकय कदेलाबरी धवो बण काडल्लो. नींज गजाल म्हळयार ग्रादीक बण काडटाना उरल्लोच कदेलाकय काडल्लोए आतां खंयचेय घडये तो आपुण निजाकय कोण? नांव कितें? गांव खंयचो? आयल्ले काम कसलें? सकड सोडून इतल्या फांत्यार उटोन आयल्लो उद्देस कितें? सकडय सोडोवन सांगतलो म्हळ्ळया भरवस्यान उबजाल्ली कावजेणी, तो दरयाचेर दीष्ट दवरन बसल्लो पळेताना, मातसो पयस सरल्लेबरी भोगानासतां नातल्लें.

रसत्यार एक नरमोनजात नातल्लीं. सकाळींच्या पासायांक वेचे, सायकालांचेर घरानघरा दूद पावंवचे दूदभय्या लोक, आरे मिल्क बूता थावन बोतलींनी दूद हाडचे चेडे हे सकड दिसजे जाल्यार आनिकय एक वोर तरय आसों. आमचें घर आसल्ले सोसायटीचो रातफालीचो चवकेदार आलबर्ट सयत स्टूलाचेर बसल्लेबसल्लेकडेच नीद काडटा आसतलो. ताची खबरच नातल्लीं. ताणे पोसल्लें कोंडाट्याचें सुण्या पील टायगर ताच्या पायापोंदाक आंग दोडून सपण देकता आसतलें. रसत्या तिशिली तडच काळे करयेच्यो पाजी सोडयिल्लो दरयादांडो. पाजें मदेंमदें ल्हान 'तीर्थांबरी' दिसचे उदकाचे फोंडवे गोडउदकाचें. देकुनच धोणकार येवन तांतुं वस्तुर उंबळटात. त्या देकुनंच थंयच्या पाजींक थोड्याकडे धवो बण, आनी थोड्याकडे निळो बण आयल्लो म्हण ताका सांगजे भोगलें. हो विचार कित्याक आयलो म्हळयार आतां ताचें गिन्यान सगळें त्या उदकाच्या फोंडव्यावयरच चिटकल्लेबरी भोगलें. हो आमच्या गांवातिशिलो जाल्यार हांवें केदाळाय सांगचेबरी ह्या फोंडव्याक गोकर्णाच्या कोठीतीर्थाक सर करून सांगयेत आसल्लें. कोटीतीर्थाक तें नांव आयल्लेंच ताच्या थळांत लेक नातल्ले उदकाचे ल्हान ल्हान 'कुंड' आसात म्हळ्ळया कारणान खंय. हे उदकाचे फोंडवे पळेताना म्हाका ते 'कुंड' उडासाक येतात पळे म्हण हांगा येंवच्या हरयेका नव्यामनशाक तांची वळक करचेबरी हाकाय वळक करन दीवयेतीः इतलेंच ह्या 'कुंडांनी' उदक भरच्याक कारण आसच्यो झरी 'कुंडांच्या' थळांनी नांत, कुशीन आसात. म्हळयार ती वसती आसचो दोंगर कितें आसा, ताचे मातयेंत जिरल्लें पावसाउदक थांबनासच्यो झरी जावन दरया कुशीं व्हाळून कुंडांच्या देगांनी येवन जमतात म्हण हावेंच आयलेवार केल्लो सोध सांगजे म्हणोनय भोगलें. म्हळयार सगळया दोंगराक दोंगरच हांगा येंवच्या उदकाक 'फिळटर बेड' जावन बदलता जाल्ल्यान कुंडांतलें उदक पियेंवकय जावयेता तितलें नितळ. तशें कोणय पियेना, ती संगत दुसरी. कित्या म्हळयार तें उदक वापरच्यानी कुंडां नितळ दवरूंकनांत. धोणकाराविशीं सांगना हांव. ते तरय जालेमू. हांव सांगून आसल्लो भोंवारींच्या कामाठी लोकाविशी, लागसारच्या स्लम्मांनी रांवच्या लोकाविशीं. हे सकड, विशेस नांव जोडल्ल्या म्हज्या आयलेवारच्या एके नवे काणयेंत आयल्ल्यात. तुमी वाचल्या आसतली. ह्या बांदपाचे बगलेक एक वोळयाकाराचें बांदप आसा न्हय, एक दीस ताचे विशिंच एक काणी बरंवची

आसा. ताचेविशीं एदोळच समजल्ल्यो संगती आसा तश्योच सांगल्यो तरय कदम बरी काणी जातली. त्या बांदपा भितर 10 - 12 कुटमां तरय घर करून रावल्यांत. ह्या सकड झोपड्या खोमटांतल्या लोकान वडोल सांगल्ल्या कामाठिंनी न्हांवचें सयत ह्याच कुंडांनी. न्हातात, वस्तुर उंबळटात, तवळ तवळ म्हेळीं आयदानांय धुतात. (तोंड सोडन सांगोंक लजेंवची संगत म्हळयार, आनी थोड्यावेळानंतर इतली सोबीत ही सगळी दऱ्याची तड ह्याच लोकाथावन व्हडलो संडास जाता). एक विशेस पळेया: हे कामाठी म्हणा, झोपड्यांतलो लोक म्हणा: न्हांवक येंवच्यांपयकी बायलांच चड. केदळाय हासोन, हासवन न्हांवचीं उरबेभरीत चेडवां! हे वसतेच्या पोंतार जाल्ल्या एक व्हड बांदपाच्या कामानिमतीं इतलो कामाठी लोक हांगा येवन रावला. हांगाथावन अरध्याफरलांगा तितलें पयस चल्ल्यार पुरो: भुंय काबार जावन उदक सुरू जाता. देकुनच हे वसतेक 'लॉंड्स एंड' म्हळें नांव आसा. थंय हे भुंयच्या पोंतार, व्हडलें एक फायव स्टार होटेल वयर येंवचें आसा - धा माळयो उबारायेचें स्कायस्क्रेपर! ताका लागोनच एक क्लब - प्लेमेट क्लब म्हणोन ताचें नांव. टेन्निस कोर्ट, स्विम्मिंग पूल, मागिर कितेंकि. रम्माडा इन म्हळया नांवाचें, आमेरिकन हॉटेलांची सलहासवलत आसचें हें क्लब आसल्ल्यांपयकीच आयलेवारचे रितिचें. हॉटेलाचे तकलेर - 45 मिनुटांनी एक भोंवाडो काबार करून घुंवचें रेस्टोरेंट बांदची आलोचन आसा.

मुकार बसल्ल्यान, त्या खिणाक म्हजेथंय उबजोंवचें भंय होगडांवचो उपाय म्हळ्ळेबरी मतींत उदेवन आसल्ल्यान ह्या भोंवारिंच्या गजालींक सयत एक सांगचो आकार आसल्लो आनी तो आकार आकस्मीक न्हय म्हणोन म्हज्या समजणेक आयल्लें सबार दिसां उपरांत जाल्यारय, ती समजणी मुकार आयल्ली मात मुकल्या थोड्या मिनुटानींच म्हणोन म्हजें आतांचें चिंतप. चेड्यान म्हजेकुशीं दोळे परतून: "हांव तुमचो वोमू सर, तुमचे आयलेवारचे काणयेंत आयल्लो म्हारांचो चेडो" म्हळें. "तुमच्यो सकड काणयों वाचल्यात. तुमचेविशीं व्हड मरयाद दवरल्या सर. हांव बोंबयक पावल्ल्याथावन तुमचें तोंड पळेजेम्हणोन आशेल्लों जाल्यारय धयर पावानासतां पयसच उरलों. आतां तें आशेल्लें भोगेलें. हें साध्य करचे खातीर हावें भोगूंक पडलले मतिची करंदाय हांव एकलोच जाणा. विनायकान परत्यापरत्यान सांगल्लें - जायजाल्यार आपुणच म्हज्यासांगाता येवन तुमची वळक करन दितां म्हणोन. गुदांवाक तवळ तवळ येताल्यात खंय. तशें आयल्यार तरय सलिसांयेन भेट जातेली म्हण चिंतल्लें. कामाच्या भोरामदें तुमकां तेकुशीं येंवक जालेंना कोण्णा. पुण गुदांवाक तुमचें फोन आयल्ल्या हरयेकपावटीं हरदें धडधडतालें - आतांच येता म्हणोन कितें तरय कळंवक फोन केल्लेंकि म्हण चिंतून: फोन करन कळयनासतां केन्नांय आयल्ले न्हय खंयगुदांवाच्या लोकाक पळेंवकच येतात खंय. आयल्ल्या हरयेकपावटीं सकडांचोय हात हालवन उलयतात खंय. तांचे सांगाता बसोन च्हा पियेतात

खंय. कंपनीविशीं, कामेल्यांच्या बऱ्याफाल्यांविशीं तुमकां आसल्ल्या हुसक्यविशीं आयकाताना, तुमच्या काणयां पाटल्यान काम केल्ल्या मनाविशीं चडीत अभिमान दवरल्ल्या म्हाका मात अजाप जांवकना. हांवे चिंतल्लें चूक जालेंना म्हणोन संतोसच जालो. गुदांवांतल्या चवगांक तुमींच काम दिवयल्लें खंय. हांवय विनायकाच्या उतराक लागोन तुमचेकुशीं येंवच्यार आसल्लों. पुण ताची गरजच पडलीना. विनायकाच्या प्रयत्नानच सद्द्याक एक टेंपररी काम मेळ्ळां. हांव ह्या कामाक लागोन आतां चार म्हयने जावन आयले आनी दोन म्हयने तरय आरामायेन काम करयेत. उपरांत जाय जाल्यार तुमकां येवन मेळटां म्हण चिंतल्लें..." हो होगळाप वयल्यान दिसचेपरी धोसकुरो न्हय म्हण भोगताना, उबजल्लें भंय आकरेचें उतर आयकल्ल्या खिणा पयस वचोंक सुरु जालें. आकरेक तरय ही भेट हांवे पयस चिंतून भियेल्लेबरी अडचणेक घालची न्हय. मनशासहज स्वार्थान पाळां रोंबयिल्लीच. तशें जाल्ल्यान अर्थ जांवचे तसली म्हण समजोन समाधान भोगुंकलागलें. खंयचो हुस्कोय नाका वोमु, परसनल मेनेजर म्हजो लागशिलो ईश्ट. तुजें काम कायाम करयतां. म्हज्या गांवचो म्हण कळयल्यार जालें, तो जावन खंडित करता म्हणोंक आसल्लों. पुण जीब वोडल्लेबरी जाली. कित्या म्हळयार ह्या परक्याचे भेटेचो उद्देश एका स्पशट वेव्हारासांगाता गुंतून आसा म्हळ्ळे समजणेन उबजाल्ल्या जयताच्या पाटल्यानच ह्या परक्यान आपली वळक करन दिल्ली रीत एकदम मतीक येवन लागली: "हांव तुमचो वोमु सर, आयलेवारचे तुमचे काणयेंत आयल्लो म्हारांचो चेडो." मत गोंदळल्ली रीत, कुडी भितर चरोंक लागल्ल्या कांपेऱ्याक ताचे दिश्टी थावन चुकंवक, थोड्यावेळा पयलेंच सडिळायल्ले कदेलावयले हात अरनून, दीश्ट परत्यान दऱ्याकुशीं घुंवडायजेपडली. हो साधार्णाचो मनिस न्हयए आयल्लें काम सादें न्हय. पयलें थावन धोसुन आसल्ली गुमानी घट जांवक लागली. असलें कांय तरय एक दीस घडटलें म्हळ्ळें भंय आसल्लें तरय अशेंच जातलें, इतले वेगीं जातलें म्हळ्ळयाची कल्पना मात नातल्ली. हावें आयलेवार बरयिल्ल्या "वोमून सांगल्ली काणी" म्हळ्ळे काणये विशीं विवरण विचारूंक आयला, व्हडल्या जणाबरी करून. विनायकाचें नांव परत्यान परत्यान उचारचें पळेताना दोगांय मदें हे काणये विशीं उलवणे चल्लां भोगता. म्हजेर अभिमान आसल्लो विनायक ती काणी समर्थन करून उलयला जायजे. तें हाच्या स्वाभिमानाक कितें तरय दुकलां जायजे. तशें पळेंवक गेल्यार ती, म्हज्या आयलेवारच्या काणयांपयकीच हावें बोव मेचवाल्ली कथा. म्हज्या कथालेखाक नवी घुंवडी दीवयेत जाल्ली काणी. तशें म्हणोन जायत्या तरणाट्या इश्टानींच पत्रां बरयिल्लीं. कन्नड साहित्याच्या नव्याचे परिस्तितींत व्हडलें च्यालेंज घेवन बरयिल्ली काणी म्हणोनशाबास्की दिल्ली. पळेयां ह्या रांडेपुतान तें कशें अर्थ केलांकि म्हणोन. हांव तोंड सोडच्योना. तोच जाय जाल्लें सांगोंदी. हावें जावन ताका आपंवकना.

वयल्यान म्हज्या बापायच्या मरणाविशीं बरयिल्ली काणी हाणे आपणाक वोडून घेवन उलयल्यार, ती म्हजी चूककि? हाचें नांवय वोमू. म्हजे काणयेंत येंवच्या समर्थणगाराचें नांवय वोमू. तितल्याक मात हे दोगय एकच म्हण चिंतिजे? काणयेच्या जल्माक मूळ कारण हो वोमूच म्हळें न्हय म्हणाना. पुण एका विशेस अर्थान. कितल्याकि म्हयन्यांआदीं विनायकान ह्या वोमू विशीं, ताणे सांगल्ल्या एका दुरंत घडिताविशीं सांगल्लें नीज. तेदाळा वोमू फकत एक नांव मात. काणयेंत घालूंक एक आपुरबायेचें नांव. आनयेक गजाल म्हळयार आमच्या जिल्ल्यांत कॉलेजीविशीं मेटां चडल्लो पयलो म्हारांचो चेडो. हाचे भायर ताणे म्हजे मतिचेर विशेस परिणाम घाल्लेबरि दिसोंकनातल्लें. ताणे विनायकाक सांगल्लें दुर्घटन, आयलेवार, सदांय आमीं पेपरार वाचो तसलेंच आसल्लें: कोरग्यांच्या केरीक पडल्ल्या उज्याचें प्रकरण. विनायकाचे वरदेचें विशेस म्हळयार वोमून सोडयिल्लें दुर्घटन म्हज्या जिल्ल्यांतच, म्हज्या काणयांनी परत्यापरत्यान येंवच्या एके केरींतच जाल्लें. त्या उज्यांत एकलो म्हातारो मेल्लो. तो कांय वोमूचो संबंधिक न्हय. जाल्यारय तें ताचे मतिचेर केल्लो परिणाम, विनायकान सांगल्ली रीत म्हाका हालयनासतां नातल्लें. हेविशीं हावें एक काणी बरयजे म्हळी विनायकाची आशा आसल्ली. बरयली सयत. पुण "वोमून सांगल्ली काणी" म्हणोन बरंवक सुरु करताना, तांतुं उदेंवक सुरु जाल्लें मात म्हज्या बापायच्या मरणाचें घडितच. एके रितींत, आमच्या दोगांमदें आतां उगतें जाल्लें हावें इतले दीस साहित्याविशीं सांगोन आयल्लें समर्थन करचो संदर्भ भोगुंकलागलें. म्हजी एकल्याची दूक जाल्यार कितें खंय. गरजेचें आसल्लें, तातूं तुमी तुमची दूक देखर्चीं साध्यता जल्माल्यागी? म्हळें सवाल. म्हळयार चित्रायिल्लें दूक, कोणायचें दूक जांवचे इतलें बळवंतकि? म्हळें सवाल. ही म्हजी तवळची पात्येणी आसल्ली. बापायचें नांव बदलून, हांगाच्या धारावीच्या झोपड्याखोमटांनी रावतलो म्हणोन चिंतल्ल्या एका म्हाताऱ्याचें रूप दिल्लें. धारावीचें नांव तांतूं आयल्लें तरय, चित्रण जाल्लें मात देगेच्या भूतबंगल्यांनी अनधिकृत गुडसुलां बांधून रावल्ल्यांचें जिवित आसल्लें. लॉन्ड्स एंडांत उटोन रावोंक लागल्ल्या होटेलाच्या बांदपाकामांत आसल्ल्या कामाठी लोकाच्या गुडसुलांनीय, थंय पळेल्ल्या जिवितानींय, काणयेंत आयल्ल्या भोंवारींच्या होगळिकेक जीव दिल्लो. हे काणयेक सवाल करचें धयर हाका आसल्लें जाल्यार... पळेवनच सोडटां: ना. मुकार बसल्ल्याचें तोंड असल्या खंयच्याय दुशट पूर्वग्रहांक अवकास दिंवचे तसलें नातल्लें. पुण त्या तोंडाची जांव, तें पाचारच्या भोगणांची जांव, वळक धरची कश्टांचें जाताना, बसल्ल्याकडेच चडपडोंकलागल्लो. तवळ ताणेंच परत्यान तोंड सोडलें:सारको वेळ म्हण चिंतून हाचें तोंड उसयजे म्हणचे भितर कुडा भितर पयलेंच्येबरी दोळे कोंकचे विजेदिवे झग म्हणोन उजवाडतात.

"मुकलें तुमी सारकें चिंतयेता सर" म्हणोन काणी संपयल्लो वोमू, म्हजेलागीं विजमितकायेबरी एके रितिच्या असमाधानाकय कारण जांवक लागल्लो. ताचीं उतरां, ताळो, त्रासाविणें सवकास सांगची रीत सकड म्हजे मतीचेर परिणाम घालून आसतान्नांय, तो हें सकड कित्या सांगता म्हळळें कळानासतां गोंदळांत शिरकालोंए तवळ वोमू ताळो तगसून, एकेकच सब्द विंचून उलंवची रीत आयकालागलोः "सर, हेंच आतां मतीक पिसवंवची, ह्या मंद उजवाडांत, हे शितळायेंत देकची ही भोंवारः हो आरबी दऱ्या; ह्यो पाजी, तांचेमदें ह्या तीर्तांबरी आसचे उदकाफोंडवे, कुशिचे भूतबंगले, लेंडस एंडः मनशाच्या भक्तीक भोगणांनी शांतिविचारांनी जलमोन, साहित्यांत परगट जांवच्या हे वास्तविकतेक आमचेथावन प्रत्यक्ष कृती मागोन, तापच्या वोतांत घाम हाडंवचे वास्तविकतेकय अंतर आसा म्हण भोगनांकि?" कदेलार बसोन आसल्लो बसल्लेबसल्लेकडेच व्हड बंडायकार जांवकलागलो. मयामोगान, सवाल विचारच्ये रितीन उलंवचीं उतरां, म्हज्यो मुळाव्यो पातयेण्योंच हालंवक पळेंवचें धिमाकच आयकाल्लेबरी जावन पयलेपावटीं आयल्ल्याचेर राग येंवकलागलोः फकत चिंतनांनी, कृती मागनासच्या भोगणांनी जलमाल्ल्याकय, करनेखातीर रडच्याकय आसचें अंतर दाकंवच्या निबान म्हज्या काणयांनी येंवचो भोंवारीचो विवर आवाजाविणे उकलून दाकयता. केदळाकि वाचल्ल्या नाटकाची काणी सांगता. सादो दिसल्यारय तसो ना तो. म्हजे काणयेंतलो खंयचोकि विशय शीदा दाकंवच्या बदलाक घुंवडावन घुंवडावन सांगोन आसा बडकेचो पूतः "सर, तुमी पयर धाराविच्या एका झोंपड्यांत जाल्ल्येपरी बरयल्ल्या उज्या प्रकरणाची काणी आसा पळे, तांतु येंवचे जण, घडित खंयचेंय तुमच्या अनभोगांत जलमोंकचना," म्हणोन कितें तरय शीदा म्हज्या तोंडारच सांगल्लें तर, नीज गजाल भिरांतिविणे सांगोन सोडतो, देवाच्या नावान. तांतु येंवचो पिको पिको म्हातारो, ताका रातीं निदल्लेकडेच हुलपावन गोबर केल्लो उजोः वयल्या वयल्यान येंवचे मार्क्स लेनीन... सगळी फटिंची पोटली म्हणोन मानुन घेतों. म्हजी काणी रुचलीना जाल्यार शीदा सांगचें सोडन ही वांकडी वाट कित्या? हें हलकटपण! पळे वोमू, म्हाकाय ती काणी बरयिल्लेविशीं अभिमान जांव, संतोस जांव ना. ते काणयेंत येंवचो बापुय म्हजो बापुयच. हांव बोव ल्हान आसताना आंगाक उजो लागवन जीवघात केल्ल्या त्या दुर्घटणाच्या आघातान म्हाका आनिकय सुटोंक जांवकना. थोड्यावरसांपाटीं कन्नड-मराठी गलाट्यांत होटेलाक उजो पडोन म्हजो एकलो संबंधिक मेल्लो. तवळय ही काणी बरंवचें प्रयतन करन सुफळ जायनासतां सोडन सोडल्ली. आतां, तुवें विनायकाक सांगल्ल्या घडिताद्वारीं, काणयेक दिल्ल्या तुज्या नावाद्वारीं, आतांचें रूप घेवन जायत्या जणांक पांवचेबरी जाली पुण आतां तुंच तिचो गुट फोडुंक हट बांदून आयल्ल्याबरी..."

आमचेमदें उलणें रावोन जायतो वेळ जाला. वोमू हावें तोंड उगडची वाट

पळेत आसा म्हणपाचें मतीक आयल्ल्याखिणा कदेलाचेर चडपडलो. हेंच कारण म्हणा सांगोंक जायनातल्ली असकतकाय म्हाका वेडो घालताली. "सर, कितें सकड सागजे चिंतल्लें. पुण इतलें सकड समजोन तुमचे हुजीर बसोंक साध्य जांवचेना म्हण पयलेंच कळल्लें. देकुनच ह्या नाटकाविशीं सांगल्यार म्हाका सांगोंक आसल्लें तुमकां समजतलें चिंतून तशें सांगलें. म्हाका चूक समजानाकात सर. हांगा ह्या वेळार बसोन चिंतूंक असाध्य जाल्ल्या एका संसाराविशीं तुमकां कळयजे म्हण चिंतल्लें बरवन हाडलां. हांव गेल्याउपरांत वाचून पळेया." म्हळळेंच धडक करन बसल्लेकडचो उटोन, म्हज्या हाताक एक लोकाटो दीवन चलतच रावलो. म्हजो हात हालंवकना. वेताना एकयपावटीं पाटीं पळेलेंना. तो तसो वेचें पलेवनय म्हाका कदेल सोडन उटोंकय जालेंना. बसल्लेकडेच बांदून पडल्लीं भोगणा. दार उगतें केल्लें, दार धांपल्लें आयकोन, तो घर सोडन गेला म्हण कळळयाउपरांत हातांत धरल्लो धांपल्लो लोकाटो पळेवनच बसलों. म्हजे काणयेक फुड जावन काणी बरवन हाडल्लो हो अनवळकीं सयरो तोंड दाकयनातल्ल्या भयाक कारण जांवक लागलो.

3

ह्या सकडाकय एकचपावटीं एक दुकाळ घुंवडी आयल्ली, मुकार म्हज्या हातान घडल्ल्ये चुकीन. न्हय तर चूक म्हणोन बोव तडव करून कळल्ल्यान. तेविशीं विचार केल्ल्यातितलेंय भोगताः मनशापणाची मुखामुखी आकरेक तरय फकत दोगां मनशांचें तोंडामोल न्हय. तशें पळेल्यार असलो विचार म्हाका आयल्लो हेच पयले पावटी न्हय. पुण ताका कारण जाल्ल्या हरयेका अनभोगान मुखामुखिचो अर्थ वेवेगळोच दाकयला. दोन इतिहासांची मुखामुखी जावन दोन पापप्रज्ञांची मुखामुखी जावन आनी कितेंकि. आतां दिसताः ती दोन चिंतपांची, भरवश्यांची मुखामुखीय व्हय म्हणोन. हातांत धरून गेल्लो लोकाटो, आपुण भायर सरल्लोच फोडून, हांव वाचतलोंच म्हणोन वोमूचें चिंतप जावनासल्लें, म्हजेर दवरल्लो भरवसो जावनासल्लो. व्हडलें व्हडलें उलयल्यार कितें जालें, आकरेक तरय तो आयलो आपणें बरयल्ली काणी दीवन वचुंकच म्हणोन म्हजें चिंतप जावनासल्लें. सकडय उटल्याउपरांत, सकाळिंच्या नितळ उजवाडांत म्हजें घर प्रकासताना येवन मेळोंक लज जाल्या जांवकपुरो. ह्या पयलें कितलेकि मुखारधयराचे काणयेगार येवन, वाचुन पळे म्हण सांगोन, अशी काणी दीवन वचुंकनांत! नीज पळेल्यार इतल्या फांत्यारच येवन सकाळिंची साकर नीद पाड केल्ल्याक हावेंच रागार जायजे. जाल्यारय तरनाट्याथंय आसल्लें कितेकि म्हजे मतिचेर दाट प्रभाव फांकल्ल्याबरी जाल्लें. ताच्या ह्या 'चिंतिनातल्ले करंदायेक'खंयचेय रितीन बेजाराय करिनासतां, लोकाटो पुस्तकांच्या एका कबाटांत दवरून, बालकनीचें दार धांपून, निदच्या कुडाक येवन, परत्यान मांद्रेर

आड पडलों. नीद केदळा लागलिकि कळोंकचना. परत्यान जाग जाताना भायर वोत सारकें वयर चडल्लें. म्हाका जाग जाल्ल्याची खबर कळल्ले बायलेन सदांचे सवयेपरी 'बेड टी'चें कॉप खटल्याचे कुशीन आसच्या धाकट्या टीपोयचेर दवरून, "वेळ कितलोजालो म्हण खबर आसा न्हय? आफिसाक सुटी आसा म्हणोन निदेक मीत नाका?" म्हणाली. सकाळीं उटोन नवें कितेकि बरवन परत्यान निदला जायजे म्हणोन चिंतुनच खुशेन आसल्लेबरी आसल्ले बायलेच्या उतरांनी, हो सुटेचो दीस म्हळळी खबर तवळ पयले पावटीं जावन मतीक संतोस जालो.

ब्रेकफास्टाक बसताना बायलेक जांव, धुवेक जांव सकाळीं घडल्ल्याची खबर मेळोंकना म्हळळें स्पश्ट आसल्ले. हांव जावन सांगोंक वचूंकना. लोकाट्याचो उडास जाताना, ताचे भितर आसल्ली काणींच म्हळळेविशीं सासवायेदो दुबाव नातल्लो तरय, तो उगतो करून पळेंवचें धयर जांवकना. तवळच कितल्याकि लोकाथावन शाबास्की जोडल्ले, म्हजे नांव वेल्ले काणयेक सवाल जावयेत जाल्लें वाचप्याक मन तयार जायनातल्लें. पुण लोकाट्याक हात लायनासताना रावल्लें समर्थन केल्ली रीत मात विचित्र आसल्ली. बायलेन आनी धुवेन तें पळेलें तर सकाळीं घडल्लें सगळें सांगजे पडटलें. आयल्लो, तीं कोणयी उटचे आदींच वचजे म्हणोन आमसरार आसल्लेबरी गेल्ली रीत पळेल्यार ताकाय आपणाची ही भेट गुपित दवरिजे जाल्लीच न्हय, हांव तशीच दवरतलों म्हळळें तो पातयेल्ल्याबरी आसल्लें! ब्रेकफास्ट संपल्लोच धुव उमेदीन "बाबा पळेया, सकाळीं उटोन कितें बरयलां तरय" म्हणोन म्हज्या बरपाची साहेत सोधुंकलागलें. तवळ एक सान फट मारिजे पडली. "काल हाडल्लें 'पोर्टेबल निश्शे' पुस्तक वाची आसक्त जाली. तशें म्हणोनच सकाळीं उटोन वाचुंक बसलों. परत्यान नीद आयली. येवन निदलों." म्हळें.

तितल्यार टेलिफोनाची कांपीण व्हाजलागली. तें कोणाचें म्हळळेविशीं म्हाका सासवायेदो दुबाव नातल्लो: घरा पावोंक फुरसत ना, बडकेचो पूत फोन करता, "फकत मनाक, दोळयांक संतोस दिंवच्या थंडी उजवाडांत पळेल्ल्याकय, कृतयेक आपवणें दीत वोतांत सुखल्ल्या हकीगतेकय चडीत फरक आसा म्हणोन भोगना सर" बोगळतलो बडकेचो पूत. फकत राग, जिद्द हांचो कच्चामाल. बंडाय खंय! क्रांती खंय! फकत साहितिंचेर हांच्या मुटिंचो मार. ह्या दरिद्रपणाक, ह्या झोपड्याखोमटांक कारण जाल्ले राजकारणी सगळे हांचेथावन पयस रावोन शाबीत आसात. कित्याक म्हळयार ते हांच्या हाताक मेळचे तसले न्हय. ते खंय आसात, कशे दिसतात म्हळळें सयत हांकां कळीत ना. म्हजे तसल्याचेर हांची दाढ कित्या म्हळयार सलिसायेन हाताक मेळटा. काणयेविशीं विचारल्यार . सांगोन सोडटां: व्हय, तूं हांगा थावन भायर सरल्लोच एकाच माराक वाचून मुगदिलें. काणी बिलकुल पसंद जालीना. फकत आराबायो, घोषणांनी भरल्या.

ती साहित्य जावन निजायकय ना. साहित्य म्हळयार भाशेंत घडचो, आकार जोडचो मनावयवाट म्हण तुवें चिंतल्लेबरी दिसना. बऱ्या साहित्याक बरी भासय जाय. तूं आनिकय तरनाटो. भाशेचेर राजवटकाय व्हाडयली म्हळयार, नाका नाका म्हळयारय तुजे थावन आतांचे परस हजार वांट्यांनी चड साराभरीत काणयों जलमोन येंवच्यांत दुबाव ना.

परत्यान आचार विचारांचोच मतिचेर हात आसल्लो: ताळो सारको करून नाकाचीं फुडां फुलवन टेलिफोन उकल्लें. तेकुशीन "हल्लो" म्हळ्ळो ताळो परसोनेल मॅनेजर कुलकर्णिचो जावनासल्लो. म्हजें चिंतप चूक जाल्ल्याचेर राग आयल्लोकि, आकेरिक आपयल्लो वोमु तरय न्हयच न्हय म्हळ्ळें. कळोन संतोस जाल्लोकि म्हळ्ळें आतां चिंतूंक कश्ट. कुलकर्णिन फोन केल्लें कारण मात हफत्याचे आकेरिचे दोन सुटयेचे दीस खर्चूक हावें घाल्लें योजन वायट करचेबरी आसल्लें: हावें त्याच रातीं डेल्लिक वचजे पडल्लें. थंय थावन डेल्लिच्या ब्रांचमॉनेजरासांगाता कारार हरिद्वाराक सोमारा सकाळीं थंयच्या सरकारी आडळत्याच्या व्हडल्या एका कार्खान्याक भेट दीजे आसल्ली. आमीं भरल्ल्या व्हडल्या टेंडराचें फलितांश म्हयन्याचे आकेरिभितर कळचें आसल्लें. तें आमचेतरफेन आसच्यांत दुबाव नातल्लो. एम.डी. डेल्लिक वेताना ताका कळ्ळें खंय, कोणकि दुश्टांनी हात घाल्ल्यान आमचे हात चुकोन वेचो संभव आसा आनी कितें...आनी कितें...

हांगाय परत्यान म्हजें लेक चूक म्हणोन कळ्ळें मस्त तडव करून. एक पावटीं डेल्ली गेल्यानंतर हरिद्वाराथावन रायबरेली, थंयथावन नयनी हें सगळें भोंवुन येजे पडलें. म्हजे तांत्रिक हुशारायेक स्वता सेल्स खात्याच्यांच्या दोळ्यानय आतां "महत्व" आयल्लें पळेवन त्याखिणा एके रितिच्या गरवान फुगोन वेचेबरी जालें तरय, दोन दिसांच्या उलवण्याक हातीं धरल्लें पयण, आट दिसांपासून वाडल्लेंय लेकिनासतां ताणीं आपयल्लेकडे पूरा, खुशेनच भोंवून आयलों तरय, त्या सगळया पयणाची योजना डेल्लिच्या मॉनेजराकय कळितनातल्ल्या एका दुश्ट उपायाचो वांटो जावनासल्लो म्हण कळल्ल्यावेळा, सकडय म्हज्या मुटिभायलें उतर जावन गेल्लेंए कसलीय फुडली सूचना नासताना आयल्ल्या आपवण्याक वोपून दीगकाळाच्या पयणाचेर वचानातल्लों जाल्यार घडल्लें दुरंत चुकयतों म्हळ्ळें धयर म्हाका ना. तसलें प्रयतन तरय म्हजे थावन जायजे आसल्लें कोण्णा म्हण भोगचें मात फट न्हय. ताका फटवाल्ली रीत म्हाका जळयता. तुमकांय असल्या प्रयतनाचो अवकास वोदगोन येताना तुमी तरय ताका फटवानाकात म्हळ्ळया उद्देशान सकडय जातातितलें सोडवन सांगतें आसां.

4

"सकडय सांगते आसा" म्हळ्ळयाक एक गरजेचें उतर जोडिजे कितेंकि.

म्हाका कळ्ळें सकड, अर्थ जाल्लें सकड आमचे कंपणेच्या हळशीक राजकारणांत म्हाका चडीत अर्थ जाल्लें न्हय जाल्यान तांतूं हावें इतले दीस, चडीत मन घालूंकना. आतां भोगता: आतांच्या दिसांनी मनशान आपल्या करन्यांक लगाम आसल्ल्या खंयच्याय शेतांनी आसक्त दवरिजे जाता म्हणोन; राजकीय सयत विंगड दवरिनासतां. हांगाच्या कामगिरी शेताचें राजकीय, ताची वळक नातल्ल्या साद्या वोमून आपणाचेर वोडन घेतल्लो व्हड त्रास जातातितलो सांगतां. दयादवरून सोसणिकायेन आयका. कित्या म्हळ्यार ताका बोव मोगाचें जावनासल्ल्या एका कार्यशेताची वळक तुमकां जाताना मात म्हजे मतीक इल्लो तरय संतोस भोगत.

ठाणाबेलापुर रसत्याचेर व्हडव्हड पेट्रोकेमिकल्स, इलेक्ट्रिकल स्विच गियर, फार्मास्यूटिकल कंपणेचे कारखाने आसच्या

"इंडस्ट्रियल बेल्टांतच" आमचे कंपणेन नव्या उत्पादनेच्या एका व्हड योजनाक मस्तु वर्सांपाटींच घेवन दवरल्लो चाळीस एकरे व्हड जागो आसल्लो. आमचे कंपणेंत एका मल्टिनॉशनल कंपणेचें बंडवाळ चडीत वांट्यान आसल्लेनिमतीं ह्या योजनाक जाय आसल्लें इंडस्ट्रियल लायसन्स मेळच्यांत त्रास जावन योजन सोडन सोडिजे पडलें. पुण त्याच मल्टिनॉशनल कंपणेचे हिशे आसची आनयेक कंपणी हो जागो भारी व्हड मोलाक घेंवक तयार आसल्ली. कित्या म्हळयार तांची आतांची फॉक्टरी ह्या जाग्याबगलेच्या जाग्यारच आसल्ली. ह्या विकऱ्याक आड आयल्ली, त्या जाग्याचेर पाटल्या सबार वर्सांपाटीं वयर आयल्ली, एकशेंच्याकय चडीत गुडसुलां आसची झोपडपट्टी. ही थंयथावन उटंवची तितलें एक सलीस नातल्लें. हाच्यापाटल्यानय एका बळवंत राजकारणीचो हात आसल्लेबरी आसल्लो. जागो घेंवच्यार आसल्ल्या कंपणेच्या कामेल्यांच्या यूनियनांत हात घालूंक ताका हो वेळ वापरूंक आसल्लो. देकून झोपडपट्टेच्या जणांक आमचे कंपणेन दींवक चिंतल्लें कुमकेधन घेनातल्लेबरी तांकां एकवटावन हरयेक शरतांची एक वळेरी, घेंवच्या तशें विकच्या दोनय कंपणेक धाडल्ली. कंपणेच्या दिश्टीन तीं शरतां विचित्र जावनासल्लीं: हे झोपडपट्टेंतल्या एकशें लोकाक तरय, थंय येंवच्या नव्या कारखान्यांत काम दिंवचो बरपीनिशीं भरवसो दीजे. हो फकत भरवसो न्हय म्हळ्ळयाक रुजवात जावन तांचेमदल्या पन्नास जणांक तरय आतां आसचे फॉक्टरींतच कामाक दवरिजे. ह्या शरतां पाटलो हेतू स्पश्ट आसल्लो. बोंबयच्या साबार कारखान्यांनी आयलेवारच्या दिसांनी सुरू जाल्ल्या दंग्यांक, मारामारींक, कामेल्यांच्या तशें अधिकारींच्या खुनयांक सयत कारण जाल्लो, ह्या नव्यान जलमोन आयल्ल्या बळवंत यूनियनाचो मुखेली सबार कंपेनिंचया मॉनेजमेंटांची नीद पाड करूंक कारण जांवक लागल्लो. आतां हे कंपणेच्या यूनियनांतय हात घालचें दुश्ट योजन ताचें म्हळ्ळयाक ह्या शरतांक आमी सरवांनी केल्लो अर्थ आसल्लो. आमी सकड चुकल्ल्यांव हांगाच. ह्या नव्या

शरतांक वळेरी बरयल्लो हात आमच्या वांट्याक खळयामुखेली जाल्ल्या कामेलि संघाच्या मुखेल्याचो न्हय आसल्लो. वोमू तशें ताच्या सांगात्यांचो आसल्लो. वोमू ह्या यूनियनांत काम करतालो म्हण म्हाका कळल्लें, वोमून दीवन गेल्ल्या लोकाट्यांत आसल्ली ताणे बरयल्ली काणी न्हय आसतां ह्या शरतांच्या वळेरिंची प्रती जावनासल्ली म्हण कळल्ल्या दिसा. ताका चिटकायल्ल्या एके ल्हान चिटींत वोमून ल्हान अक्षरांनी बरयल्ली संगत अशें आसल्ली "सर! तुमचे बालकनीथावन दिसच्या संसाराच्याकय वेगळोच एक संसार पळेंवचो आसल्यार हांगा हे वळेरींत सांगल्ल्या जाग्याक येया. आमच्या यूनियनाच्यो आशा कितल्यो साद्यो आसात म्हळें तुमकां तरय कळतल्यो. तांच्या जिविताची रीत दोळयानी पळेंवचो अवकासय लाबतलो. तुमचे कंपणेथावन जागो घेतल्ले कंपणेचे जण सगळे चोर सर. आमच्या यूनियन लीडराकच एक लाक रुपयांक घेवन सोडलें. हें आमकां कळीत आसा. आमी सोडचेनांव. असल्या भायल्या मुखेल्यांथावन संपूर्ण स्वतंत्र जांवचो निचेव आमचो. कामेल्यांच्या बरेपणांत नीज आसक्त आसल्ले, पाग घेनासतानांच काम करूंक तयार आसच्यांची कुमक जाय जाल्या सर. म्हजो सांगाती कांब्ळे सबारांचो सांगात जोडून आसा. प्रायेन, अनभोगांत म्हज्याकय व्हड. ताचोच विचार हो. कुमकेधनाविशीं कांय उपकार ना. पियेवन चार दिसांनी वायट करतात, ताचे बदलाक काम दिवयल्यार तांच्या जिविताची सुरपायच बदलीयेत - म्हणोन. लोंच खेल्ल्या आमच्या मुखेल्याच्या मनशांनी पसरायल्ले, न्हय जाल्ले खबरेवरवीं हे झोपडपट्टेचो लोकच आमच्या योजनाक आनिकय तयार जांवकना. ताका थोडो वेळ जाय पडटलो. हांगा तुमचेथावन एक काम जायजे जालां. झोपडपट्टेच्यांक जागो खाली करूंक दिल्लो वायदो चार दिसां बदलाक पंदरा दिसांक चडयजे म्हणोन सकडांथावन सय घेतल्ली एक अरजी सोमारा तुमच्या एम.डी.क मुखीं भेटोन हांव आनी म्हजो सांगाती दितल्यांव..." आनी कितें...

देवा! वोमू आयल्लो ह्या एका ल्हान सवलतेखातीर जांवकपुरो? हावें हें पत्र तो आयल्ल्यादिसाच वाचल्लें तर ही सवलत दिवयतों कि ना कि बोवशा ना. 'बोवशा' कित्याक, खंडित जावन म्हज्यान हें काम जातेंना. वोमूक मेळल्ली खबार नीज जाल्ली जाल्यार, कामेली संघाच्या मुखेलीक दिल्लो लोंच, जागो खाली करूंक दिल्लें उणे आवदेचेंच मोल जायजे. तुरतान खाली केल्यार मात आमच्या कंपणेक ह्या वयवाटांत लाभ जाता आसतलो. वयल्यान असल्या संगतिंनी वयल्या आडळत्यांत आसल्ल्यांचेर म्हजो प्रभाव तितलो व्हड नातल्लो. पुण वोमूक म्हजेर भरवसो आसल्लेबरी आसल्लो. तो म्हज्याविशांतल्या एकाचिंतपाक जलमला जांवक पुरो. तरय म्हज्या कंपणेच्यांनी सयत म्हाका त्याच वेळा पयणाचेर धाडल्लें पळेताना हांतू हावें खेळयेत जाल्लो पात्र कसलों तरय आसतोकि म्हळें सवाल म्हाका आज पासून धोसुनच आयलां. अशें

आसल्यारय आसुंकपुरो न्हय? - वोमू म्हाका मेळल्ली खबर, ताणे पातयेणी दवरल्ल्यांथावनच आमच्या एम.डी.च्या कानाक पावोन, म्हजे थावन कसलीय धोस नाका म्हणचेतसलो फकत जागरूतकायेचो उपाय जांवकपुरो न्हय? सकडय चिंतनां. वादावर्वी, बुद्वंतकायेवर्वी आपडयेत जाल्ल्या बोयेतेवशिली चिंतनां. उणयारउणे आयच्या राजकीयपाटल्या क्रूरपणाविशीं म्हज्या अनभोगाक आयल्ल्याच्या आधाराचेर चार उपदेसांचीं उतरां तरय सांगयेत आसल्लीं कि कितेंकि? हो क्रांतीकारी तरनाटो म्हज्या उतरांक कान दितो कि ना कि. उण्यार ताच्या जिवाक आसच्या अपायान वांचंवचें प्रयतन तरय करतों - देवाच्या नावान करतों...

आकरेकय अनाहुत घडल्लें वोमून पातयेणी दवरल्ल्या जणानींच ताचो हात सोडल्ल्यान. लोंच खेल्ल्या यूनियनाचया फुडारिनच झोपडपट्टिंत्ल्या थोड्यांचे हात हुन करून झोपड्यांक उजो दिवयल्लें दुर्घटन बोंबयच्या आयलेवारच्या इतिहासांतच जांवकनातल्लें म्हण सांगचे तितलें कठिण आसल्लें. ह्या उज्या पाटल्या घुटाचो एकेकच विवर पत्रांनी परगट जांवक लागल्लो. कामेल्यांच्या नावानच चलच्या यूनियनांच्या भितरल्या झगड्यांविशीं ताच्या पाटल्या भृष्टाचाराविशीं, कंपणेच्या आडळत्याविशीं, ह्या सगळया राजकाराणांत व्हड हात आसच्या पोलिसांविशीं, पत्रांनी सदांय एकेक रितिची खबर. आकरेक एक दीस ती येंवची रावल्ल्याकय यूनियनाचे फुडारीच कारण म्हण समजाताना, ह्यो सगळयो गजाली म्हजे सोसणिकाये भितरल्या संसारांतल्यो न्हय म्हण चिंतून थंड जाल्ल्या काळारच एक दीस विनायकाविशीं खबर मेळोन उसमडल्लों. हांव पयणार गेल्लया एक दोन दिसानींच विनायकाक आसल्लेबरी व्हडली भडती दीवन आमच्या बेंगळूर आफिसाक वर्ग केल्लो खंय. त्या उपरांत समजाल्ली आनयेक खबर वोमूक कामाथावन काडल्ली. वोमून म्हज्या हातीं दीवन गेल्लो लोकाटो सोडवन पळेंवचें मन केल्लें तेदळा. त्या वेळा उज्या प्रकरण जावन पंदरादिसां वयर जाल्ले. जाल्यारय ह्यो सकड एकाएक बोव दुश्टरितीन संबंध जोडल्लयो संगती जावनासात, एकेरितीन हांव सयत तांकां जवाबदार आसां म्हळ्ळी गुमानी जलमोन, म्हाका धोसुंक लागल्लें. झोपड्यांक लागल्ल्या उज्यांत दोग मेल्यात. दोगय यूनियन लीडराक विरोध रावल्ले. उज्या पाटलें मूळ प्रेरण हांकां दोगांयकय जिवशीं मारचें आसल्लें. पोलिसांक हें कळोनय हें ते लिपयतात म्हळ्ळी खबर आयकोंक सुरू जाताना, हाच्याकय पाटल्या एकादिसा ते मरोंकनांत, खंयकि लिपल्यात, धुत म्हण एक दीस दिसोन हें दुश्ट राजकारण भायर घालतले म्हणोन संबंद जाल्ले सकडय भियेल्यात म्हळ्ळीखबर.

ह्या सगळया उलवण्याक आतां स म्हयने जावन आयल्यात. पुण वोमुचो पत्तो मात आनिकय मेळोंकना. हे आवदेंत ताका सोदुन हांव भोंवुन आयल्ल्या झोपडपट्टींक लेक ना. फुरसत आसताना, नातल्ल्यावेळार, तापच्या वोताच्याभरार,

पावशिल्यादिसांनी वोमू भेटल्ल्या खिणा ताका वेंगोन सांगोंक चिंतल्ल्या हरयेकाक मनांतच आटवन आटवन वोळयावोळ्या मंत्रांचो आकार आयला.

5

बोंबयच्या सकड हळशीक वसतेंनी वोमूक सोदुन पिशें लागल्लेभाशेन धांवतासताना तो नीज जावन त्या उज्यांत आपल्या सांगात्यां सांगाता भसमोन गेला जावयेत? म्हळळ्या भियान चिंवल्लें चिंवड जाताना निश्शेचो "मॅडमॅन" म्हळळो नांवडदीक रूपक मुकार रावतालो. तांतुं येंवचो पिसो दिसावेळारच एक दीस चूड पेटवन पेंटेंत भोंवतालो खंय. "हांव देवाक सोदुन आसां" म्हण सांगोन. देवाचेर पातयेणी नातल्ल्या थोड्यांनी तमाशांनी विचारलें खंयः "कित्याक! आसल्लेबरी ताणे दोळे चुकयले? ल्हान भुरग्याबरी वाट चुकलो? लिपोन बसला जावयेत कि? आमकां भियेलाकि? दरयापयणार भायर सरला जावयेतकि? देसांतर गेला जावयेतकि?" म्हणोन. पिसो एकचपावटीं तांचे मदें गुडगुडोन, तांकां सरवांक भसमोंच्या तितली राग वोंकची दीश्ट फांकवन ताळो उबारुन म्हणालो खंयः "देव खंय आसाकि? सांगतां आयकाः देव मेलो. कित्या म्हळयार आमींच ताका मारलें - तुमी, हावें, सकडांनी". ना -ना - ना - वोमू मरोंकना. बोंबयच्या राजकारणाक कांटाळोन, सद्याक हांगाथावन पयस गेला जावयेत, तितलेंच. म्हज्या घरांत आसल्ल्या अर्ध्या वोरांत पळेल्लें ताचें तोंड, उलयिल्लीं उतरां नियाळन सांगलें तर, खंय गेल्यारय ताचो वगेच बसचो जीव न्हय. अशेंच म्हज्या घरा आयल्ल्याबरीच, आनी कोणाच्या तरय घरा वचून, आनिकय साकरनिदेंत आसच्या यजमान्याक उटवन, बलकांवाक आपवन हाडन सांगता आसतलो. "पळेया, हांगाच्या ह्या रंगरंगाळ कदेलांचेर पाट तेंकोन बसताना थंड उजवाडांत उसोन येंवची वास्तवता आसा पळे ताचे थावन वेगळो एक संसार आसा. तापच्या वोतांत उकडटा. पडच्या पावसांत भिजोन वोलें वोलें जाता. तुमकां करनेक आपवणे दिता. करनेक भियेल्यात म्हणोन तकली लिपयनाकात. उण्यार, थंय एक पावटीं तरय एक दोळो सोडन पळेया. करनेक जाय जाल्लें धयर आपापींच आंकरेता" म्हणता आसतलो. न्हय तर तोंड सोडून सांगोंक जायनातल्लें लोकाट्यांत बरवन दीवन वेता आसतलो. म्हजेबरी तुमींय फटवनाकात. तुरतान ताच्या मुकारच तें वाचून पळेया. व्हय, हें सकड कित्याक सांगलें म्हळयार तो एक दीस तुमच्या घराय येंवकपुरो. येताना ताची वळक धरूंक कश्ट जांवचे नाकात म्हणोन सांगोन दितांः लांबाय चडुणे पांच फुट सात इंचां जावयेत. आमच्या घरा आयल्ल्या तेदळा तरय धवें जरसी, निळशा रंगाचें जीन्स न्हेसल्लो, कोल्हापुरी चप्पल घाल्ल्यो. लांब, कान धांपल्ले केस. वयल्या वोंटाथावन मातशें सकयल बागाल्ल्यो मिश्यो. चूप पोंत आसल्लें लांबशें नाक. एका गालाचेर घायाची ल्हान माव आसा. दोळे मातशे फोंडाक देंवल्लेबरी

आसात तरय, तुमचेकुशीं पळेवन उलयताना आपुरबायेन परजळटात. कुडिचो रंग काळो तरय एकपावटीं वळक जाल्याउपरांत मेचवंचो तसलो. उलयताना केन्नांय ताळो उबारिना. मन कयद करून रावंवचे तसले सादेपणापाटल्यान मूट अरनिल्लेबरी आसचो निचेव. तवळ तवळ हासताना, मन पिसवंवचे धवे दांत दाकयताना, मिश्यांचीं पोंतां लेंवची पिसाय. दार बडवन "भितर येंवकि सर?" म्हण निचेवाचीं मेटां काडीत भितर आयल्लो कोण म्हळ्ळेविशीं दुबावच नाका. बसवन हांव ताची वाट राकोन आंसां म्हळ्ळेविशीं कळया, ताचे थावन ताचो पत्तो समजोन, म्हाका एके फंकतिचें तरय पत्र बरया, तवळ पासून तो मरोंकना, आमचेपयकी कोणेंय ताका मारूंकना म्हळ्ळया एकाचएका भरवश्याक उमकाळोन हांगाच्यो झोपडपट्टेंतल्यो वसत्यो भोवुनच आसतां. तो दोळयांक पडटापासून न्हयतर तुमचेथावन खबर मेळटापासून ही काणी अपूर्णच दवरतां.

(1979)

भाग दोन : इतिहास

काणी जाली चली

त्रयोदश पुराण

"The Stalinist concept that history decides is right and wrong and evil is......the extreme opposite of the position of Marx, who said, History is nothing and does nothing. It is man who is and does".

- ERICH FROMM in the Revolution of Hope

काणी जाली चली

"Yet if nothing else, each time a new baby is born there is a possibility of reprieve. Each child is a new being, a potential prophet, a new spiritual prince, a new spark of light, precipitated into the outer darkness. Who are we to decide that it is hopeless?"

- R.D. Laing
in Politics of Experience

येया, बसा, एक काणी सांगतां. कित्या सांगतांकि कळीत ना. तुमकां सरवांक आयकाजे भोगल्ल्यान सांगते आसां म्हण चिंता. काणी हांगाथावनच सुरू करूंक कारण ती खंय थावनय सुरू करयेत म्हळें.

तेरा वरसांचें जानकी सरलें. ताच्या रगताक कॅन्सर जाल्लें. बोंबयच्या एके आसपतरेंत तेराच दीस मांदरेर आसल्ल्यान, एक दीस फांत्यार उजवाड जिळमिळतानाच दोळे धांपले. म्हाका उसवास बांदतापर्यांत धोसल्लें, नेंट्या जानकीन सरच्या थोड्याच वोरां आदीं केल्लें -म्हाका आनिकय अर्थ जांवकनातल्लें बोव सादें एक मागणें: बाबा, म्हजे विशीं एक काणी बरयताय? सकड सोडून हें मागणें कित्या? त्याच दिसा कित्या? सगळो दीस हासोन हासवन आसल्ल्याक दाक्तेरांकय कळीत नासचें समजल्लें? आतांय चिंताना, दोळ्यांमुकार रावोन आसल्लें: दोनय गालांनी फोंडवे फोंडेवन, मोतयां तसल्या दांतांची कांप दाकवन हासचें ताचें तोंड. हासताना दोळ्यांनी उपेंवचो प्रकास. पिंतूर सोडयल्लेपरी मोव वोंटांक जाय तितलेंच उसवन आयल्लें, नेंटेपणच घेटेवन आयल्लेपरी आयल्लें सवाल: "म्हाका तुज्या काणयांनी घालताय?" हांव ह्या सवालाक विजमीत जावन दोळे उसयताना - "ते काणयेंत आमच्या मेरिकय घाल. तशेंच दाक्तेर आनंदाकय?" मेरी, जानकीक पळोवन आसल्ल्या नर्साचें नांव. दाक्तेर आनी नर्स दोगांय जानकीक बारी मोगाचीं जाल्लीं. आकेर तितले लागीं आसत म्हळें चिंतपच नातल्ल्या हावें विचार करचे आदींच हूं म्हळें मात न्हय, "तूंच घरा आयल्या उपरांत कितें सकड बरयजे म्हळें सांग पुता, हांव बरवन घेतां जायना? तुज्याच नांवार काणी परगट करयां" म्हळें. ते घडये कितें सांगजे म्हळें समजनासतां तशें सांगलां जायजे. जानकी, उपरांत उलंवकना. असकतकायेन तरय भोव सोबीत करून हासलें. तेंच ताचें निमाणे उलणें, निमाणो हासो हासल्लो म्हळें गुमानाक आयल्लें मुकारी, साबार दिसां उपरांत काणी बरंवक बसताना. दाक्तेराकय ही आकेर चिंतिनातल्ली जाली जायजे: ही पिडा गूण जांवचे तसली न्हय म्हण कळीत आसुनय जर्मनी थावन तवळच

आयल्ल्या एका नव्या वोकतांत दाक्तेराक भरवसो आसल्लेबरी आसल्लो. सद्या चालू आसल्लीं 'क्लिनिकल टेस्ट्स' मुगदाल्लींच हे वोकत सुरू करच्या आलोचेनेर आसल्ल्यांच्या तोंडार हरवाल्लीं भोगणां उटोन दिसतालीं. नेंट्या साफ तोंडाचेर धवो कुडको वोडटाना मरणाचो अनभोंग आसच्या दोळ्यांनी सयत दूक भरल्लें. मेरी आनी ताचे सांगाती तरय सगळी लज सांडून रडल्लीं. तेरा वरसां म्हज्या जिविताचो वांटो जावनासल्लें जानकी हांच्या सांगाताच्या तेराच दिसांच्या सांगातान हांकां सरवांकय लागशिलें जावन गेल्लें. सरवय निजायेकच सवाल करच्या प्रश्नार्थक कुरवेच्या आकारार पांगरण पांगरल्ल्या कुडी सरशीं म्हाका सोडून रूम सोडटाना दोळ्यांनी भरल्लीं दुकां दाकंवचें मन नातल्ल्याबरी म्हज्या पाटल्यानथावन भुजांचेर हात दवरून: "Be brave; she was a brave girl" म्हळ्ळेंच थंयथावन गेल्लो डॉ. आनंद.

भियेनाकात. म्हजे जानकीविशीं काणी सांगोंक भायर सरोंकना. तुमी मेचवोंक शिकल्ले काणयेंत जानकीक, ताच्या मरणाक, तें फुड करच्यांत ताणे दाकयल्ल्या धयराक जागो ना म्हळ्ळें हांवय जाणा. कित्या म्हळयार ह्या मरणाक, ह्या दुकाक खंयचेंय समाजीक मोल ना म्हणोन आमकां सरवांक सांगोन बुदवंत केल्ल्या आमच्या बुदवंतांक हांव विसरोंकना. निजायेचें हंग सांडिनासतां बरयजे म्हळी तांची वीरावेसाची वाणी म्हज्या कानांनी आजून साद घालताना एका नेंट्या जानकीच्या निश्पाप मरणाविशीं बरंवचे बेजवाबदारेक कित्या हात घालूं?

तरय ताका तुमी पळेल्लें तर...! वसंतकाळांत तांबडी आंकरी सोडचो आंब्याचो दैवीक संतोस; वोतांत फेंड फेंडेवन ल्हारां उटवन नाचच्या सागराचो मस्तेल्लो संतोस; आवाज नासतां पोटांतल्या संतोसाक फुलेंवच्या गुलोबाची सुडसुडाय उडासाक हाडच्या जानकीक तुमिंय मेळल्ल्यात तर...? दाक्तेराक ताणे विचारल्लीं सवालां तुमींय विचारल्लीं तर...! बेजार जालें- न्हय? जाणा: बुदवंतांनी लाबयल्ले यादस्तिकेंत हो कसलोच उल्लेखच ना म्हणोन. आमच्या सरवांच्या मनांत व्हड वहड सवालां जळोंक लायल्ल्यांच्या तोंडावयल्या आकांताक कारण जाल्ल्या तात्विक, बौदीक भोराच्या भिरमतेची वळक आसल्लो हांव जानकी मरच्या घडयेकय, जिविताविशीं मरणाविशीं दाक्तेरांक विचारल्ल्या सवालांचो श्रस्ताप कित्याक करूं? 'मरणाक भियेवन मरणच वोंपच्यांच्या दुश्ट हंकाराक धाकटुल्या जानकीन विचारल्लीं सवालां केन्ना तरय आदाळतीत?' म्हणोन दाक्तेरान काडल्लो उदघार...सकड नाका म्हणटात? तुमकांय भंय दिसता जायजे न्हय? आमचें सकड शास्वित म्हणंचे तसलें गर्वच मतीक चड समाधानाचें न्हय?

देकुनच... ह्यो भिरांती मतींत दवरनंच, तांच्याकय चडीत आमच्या बुदवंतांनी आमकां सरवांक लाबयल्ली यादस्तीक दोळ्यांमुकार दवरनंच काणी बरंवक

सुरू केली. म्हाका समजोंचे आदींच जानकी हांगाच्याच एका झोपड्यांत जियेंवचें एक चेडूं जावनासल्लें. बॅन्ड्रांत - माहिम कॉजवे तशेंच विमानबंदराक वेचो हायवे जमच्या जाग्याच्या दोनय बगलेंनी उटोन रावल्ल्या झोपड्यांच्या वर्णनान काणी सुरू जावन शीदा निजायेसांगाता जोडून आसल्लों म्हळें समाधान दीवन आसल्ले घडयेकच बरवन आसल्लो हात आपापींच रावलो. सदांय ऑफिसाक वेताना येताना दोळयांभितर उदेवन मायाग जावनासल्लो, सदां वळकिचो हो भोंवार काव्याळ जाल्ल्या गद्यांत आपलें सरवय दुरंत उगतें करन दाकवन रावतानाच हांवे लागल्ल्या कामाचो अर्थ जालो म्हळेबरी आतांवरेग विचारिनातल्लें सवाल धुत करून फुडें जालें. ह्या सरवाववीं हांवे जोडूंक आशेल्लें कितें? दोन राती खळानासतां बसून बरयल्ली ही कृती ह्या झोपड्याखोमटांक कितेंय करिना म्हळें कळीत आसुनय असली दुरंत अवस्था सयत एके कलाकृतिचो कच्चाम्हाल जवन वापरून कितें करन आसां? व्हडल्या एका पत्रार ताची परगटणी - व्हडल्या व्हडल्या अक्षरांनी छापल्ल्या म्हज्या नांवासांगाता. त्याउपरांत कन्नड साहित्यांत व्हड क्रांती केल्ल्या मानाचें स्थान. कथासाहित्याक येदोळवरेग येनातल्ली वस्त हाडल्लेविशीं; ती दोळयांक बांदचेबरी धरतां म्हणटाना पारदर्शक जाल्ले फटकेबरी नितळ नव्या म्हण्ण्यांच्या साधनाविशीं; असल्याची वाट राकोन बसल्ल्या आमच्या बुदवंतांची होगळीक! जीवन मरणाविशीं मुळाव्या सवालांकच मोल नातल्याउपरांत सृष्टीकामाक संबंध जाल्लीं हीं सवालां कितें व्हड! काणी परगट्टाना कार्ल मार्क्स, एम.एन.राय न्हय तर जेपीक भेटयल्यार जाली म्हण चिंताना म्हज्या विचारांन म्हाकाच उणेपण भोगलें. जानकीची निमाणी आशा पोंताक पावंवक बरंवचे काणयेक इतली सकड अतम्यासमर्थनाची गवजी कित्याक? आकरेक तरय काणी बरवन आसल्लों जानकिच्या समाधानाक न्हय? काणी बरवन संपयता पऱ्यांत ानी कसलोय विचार नाका...

सबदांनी उदेल्ल्या जानकीक पळेल्लेंच म्हाका एकचपावटीं हासो रडणें दोनय आयलें. तेरा वरसांच्या निशपाप भुरग्याचें मरण तुमकां लागचेबरी करूंक सयत ताका दीजाय आसल्ल्या रंगावेसान हासोंक लायल्यारय दीजाय आसल्ली गर्ज बेजारायेक कारण जाली. आसपतरेचे खाटयेर निदल्ली, आसपतरेच्यानींच लाबयल्ल्या पिडेस्तांचें वस्तुर रेवडायल्ली असहायक कूड. नांव गरजेभायलें. कूळकुटमान धरन घेतल्लयो पातयेण्यो ते घडये वेर्थ. आसपतरेक आयल्लो उद्देस एकच: जियेवन आसजे, कित्याक जियेजे म्हळें सवाल उदेतेंच ना. तेच प्रायेचे कितलेकि जीव ह्यापयलेंच त्याच समवस्तुरांनी निदोन उटल्लेकि...जानकीबरी जियेंवचें म्हळयार आवय - बापय, भाव-भयण, ईश्ट-इश्टीण, टीचेर, दाक्तेर, नर्स हांच्या मोगाची हुनहुनीत ऊब म्हणोन चिंतून आसल्लेकि. अनभोगाक आयल्लो सळसळो आनिकय अनभोगाक येनातल्ल्या बरफातसले थंडायेक!घुंवचे साध्यतेची कल्पना उबजायल्ल्या भियान कांपल्लेकि:

मरणाच्या निष्ठूर पाटभुंयतच जिविताचो अर्थ समजोंच्या तात्विक आमसराच्या हेवशिल्या तडिर मात घेटेल्लो आकांतः दोळयांमुकार रावल्लें चिंदी जाल्ली किरगी न्हेसल्लें ल्हान चेडूं. किरगेचो नाडो रेवडायल्लें पेंकड कितलें बारिक आसल्लें म्हळयार गेणामापान मेजून पळेजे म्हळ्ळी आतुराय. साबार म्हयने न्हाण देकानातल्ले केस थंय थंय जिड्याबरी घट जाल्ले. ग्रीस लागयल्लेबरी थळथळयां परजळच्या तोंडाक काळें लेपल्लें. दीष्ट हालयनासतां तुमकांच पळेवन आसल्ल्या दोळयांनी मात खंय नातल्लो परजळ. ह्या संसाराक संबंध जाल्लीच न्हय म्हणचे तसली प्रश्नार्थक दीष्ट. ताच्या आवय-बापायक कितलें एक प्रयतन केल्यारय पिंतरांवक जालेंना. माती खेल्लें तगड, पिंजकर मांदरी, रट्ट तशें रूप आकार नातल्ल्या वस्तुंनी बांदल्ल्या एका परकट झोपड्यामुकार एकलेंच रावल्लें. सुऱ्यो केन्नांकि बुडोन काळक मांडूकलागल्लो. माहीम खाडीची घाण गुम करून वाऱ्यांत भरसाल्ली. हायवेच्या दोनय कुशिंनी वाहनां वोडको नासतां कांप बांदुन धांवताली. जम्याथळावयलें ट्राफिकसिग्नल पाचव्याथावन तांबड्याक घुंवल्लेंच विमानबंदराकुशीं धांवच्या वाहनांची धांवणी एकदम रावली. हेंच राकोन आसल्लेबरी एका स्कूटराचेर आयल्ले दोग तरनाटे रसत्याच्या एके कुशीन लांबायेक निदल्ल्या उदकाच्या व्हडल्या पायपालागीं स्कूटर राववन, पायप चडोन उडोन पडोन लोळोन देंवल्ल्या बरी रसत्याचे बगलेक पावोन शीदा धा बारा फुट सकयल आसल्ल्या गुडसुलाच्या दारारच येवन रावले. खंयकि मळबावयल्या तिळयांक दीश्ट लावन रावल्ल्या नेंट्या भुरग्याचे पाय मात हे धरणीर आसल्लेबरी आसल्ले. एकच पावटी हाजर जाल्ले, दोळयांनी पडबिंब जांवचेआदींच परकी एकल्याच्या हातान, तोंड धांपल्ल्या फोरसाक दोळयांनी काळक मांडूंकलागलो. पाय सलवोन आयल्लेबरी धरणीर कोसाळच्या वेळारच कोणकि दोनय पाय धरून धरणीर थावन उकलून झोपड्याभितर उकलून गेले. दोनय हात तुवाल्यान बांदले. तोंड दोळे सयत. किरगेचो नाडो सुटवन फिकिर नातल्लेबरी निश्पाप पांयांक धांपल्ल्या वस्तुराची चिंदी वोडून उडयल्लीच...

"पुता...जानकी..."

"कितें जालें कितें जालें? अरे, कदेलारच निदलायकि? जानकीचें सपण पडलेंकि?... येया मांदरेर येवन निदा. अरे, अशें कित्याक घामेल्यात?..."

तुवाल्यान आंग पुसून उलंवच्या बायलेक खंयचीय जाप दिंवच्या स्थितयेर हांव नातल्लों. जाल्ल्या अनभोगाचो संपूर्ण अर्थ म्हाकाच जांवकनातल्लो. म्हजें जानकी नीज जावन मेल्लें आतांच, पांचच मिनुटांच्या पयलें म्हळ्ळें पात्येनासतां रावोंक साध्य जायनातल्लें. मेल्ली रीत तरय चिंतल्यार - उडासाक आयल्ल्या आयल्लेबरी आंग कांपतालें. रातीं बारा उतरल्यांत जायजे. म्हजेकुशीन भिरमतेन पळेवन बसल्ल्या बायलेच्या दोळयांनींय मेल्ल्या बाळाच्या उडासाची

दूक भरोन येंवची पळेवनय "काफी करन दिताय?" म्हण विचारलें. "करतां, पुण अशें उडोन पडचेबरी तें कितें तुमी पळेलें?" स्वता आपणाकच नातल्लें धयर पांगरून विचारतल्याचो ताळो दुकाक धुंवच्यार आसल्लो.

मनशापणाचे वळवळे सयत आसल्ल्याच रूपाचेर आयल्यार मात आपणांवकतयार आसांव म्हणच्यांचें झेम् लागल्लें अंतस्कर्ण कालंवक, जानकीच्या मरणान न्हेसल्लें नवें सुरूप मनांत पसरोन रावल्ले रितीक सगळो जीव कांपोन गेल्लो. पयलेंच मांडल्ल्या जाळाप्रकारच आयल्ले स्कूटर सवारी, मोनजातिच्याकय पास्ट ते! अस्कत कुडिचेर केल्ल्या अत्याचाराक त्राण नासतां पडल्ल्या भुरग्याक तितल्यारच सोडिनासतां सुरयेन चिरून थंय थावन धांवल्ले. रगताच्या कोंडांत बुडल्ल्या भुरग्याक पळेतानांच "पुता..." म्हण चडपडोन हांव जागल्लों... काफी पियेल्यारय लागल्ली कांप सुटलीच ना. कितेंकि आयकोंचे आतुरायेन बसल्ले बायलेची दीश्ट फुड करूंक जायनासतां - "ये, चड रात जाल्या. बरंवक बसल्लेकडेच झेम पडली जायजे. झेम पडल्लीच कितें कितेंकि झळकांलें जायजे...सकाळीं सांगतां..."म्हण आंग पाफडून समाधान सांगलें. दिवो पालोवन मांदरेर आड पडटाना दोळे धांपचेंच कश्टांचें जालें. तो अस्कत नेंटो जीव, परत्यापरत्यान पाय बडवन आसल्ली रीत मतीपडद्याथावन वचना जाली. वोंकूंक जांवचें भंय जावन भुङ्क करून उटोन बसल्लोंच न्हाणयेक धांवलों. वोंकचो आवाज बायलेक आयकोंचो नाका म्हणोन दार धांपुन बकाबका वोंकलों. मातशें समाधान भोगलें तरय निदचें असाध्य दिसलें. मेजांतल्या खणांतली सद्या तवळ तवळ काणघेवन आसल्ली कंपोजाची एक गुळी भायर काडन उदका सांगाता गिळ्ळी.

सकाळीं जाग जाताना वेळ उतराल्लो. जाल्यारय मांदरेर थावन उटचें मन जालेंना. बायल रांदच्याकुडांत आसा जायजे, आयदानांचो आवाज आयकातालो. फाटल्या कांपांवडांत स माळयांचें जयत एक बांदप वयर येतालें. कामाटी लोकाच्या तीन चार कुटमांनी पोंदले माळयेर बिडार बांदल्लें. तींय उटल्यांत जायजे. तांचे पयकी एकलें चेडूं जानकीचें इश्टीण. नांव विचारताना सरस्वती म्हण सांगल्लें. म्हज्या काणयेंत उदेल्ल्या भुरग्या थंय जानकी सांगाता सरस्वतीय भरसाल्लें आतां मतीक आयलें. पयलेंच इतलें व्हड आसचें आनिकय व्हड करन देखोन आसल्ल्या दोळयांनी गुपीत भंय भरल्लें दूक. सरस्वतीकच पोसकें घेतल्यार कशें? म्हळ्ळो विचार मतींत रिगल्लोच सगळया आंगार कांटे उटोन रावले. दुबळीं जाल्यार कितें खंय - पोटांतल्या भुरग्याक पयस करतीतकि? अनाथ आश्रयाथावन एका भुरग्याक हाडन पोसल्यार कशें? भुरगें नातल्लें घर कित्याककि खाली खाली दिसता: दुसऱ्याखिणाक हें मात भुरग्याच्या बरेपणाक न्हय कोण्णा म्हण भोगताना - घडये आदीं आशेच्या एका गेऱ्याक झगलायल्लें मन आसल्लेबरी खंतीश्ट जालें. दिशा नातल्लें अनाथ बाळशें सयत

म्हजी धुव जावन वाडलें म्हणोन हजारांनी वरसांच्या इतिहासाच्या शिरापाच्या गेऱ्याक हण्यार व्हाववनच वाडजे पडलेंकि म्हण भोगल्लेंच मांदरेर जागोनच बसच्यापऱ्यांत विजमीत जालों. रांदच्याकुडांत आसल्ल्या बायलेक तक्षण ये म्हण आपंवच्या तितलें भंय जालें. नासटो जाल्या उपरांत माहीमखाडिच्या एका झोपड्यांत चलल्ल्या एका अत्याचाराविशीं बरयजे म्हण चिंतल्ल्याक आतां वेगळेंच एक सवाल धुत करून फुड जालें. स्कूटर सवारींच्या पाशांवी अत्याचाराक बली जाल्ल्या नेंट्या बाळशाचें मरण आपणायतल्याक सामाजिक मोल जोडटलें? तसलें जोडिनासतानांच आमच्या अंतस्कर्णाक पावतलें? मेल्ल्याची, जिवशीं मारल्ल्यांची जात, धर्म, वर्ग, अंतस्त सगळें कळचेआदींच आमचे दोळे एकदम वोले जातले कांय? एकदम भिजलेच जाले - तर तशें जांवचें तात्विक बौदीक काळजी नातल्लें भेरेपण म्हणोनय, फकत विजमीत जांवचेखातिरच हाडल्ली खुनी म्हणोनय दिसनासतां रावत? तशें जाल्यार, मेल्लें खंयच्या जातिचें जावन जिवशीं मारल्ले खंयच्या जातिचे जाल्यार न्हय धर्माचे जाले जाल्यार, हो 'अत्याचार' महत्वभरीत जातो? 'समकालीन' साहित्याची वस्त जांवची योग्यता जोडून आमी गळवयेत जाल्ल्या दुकांक सार्थकता हाडुन दितो? बरंवचो हात बरंवक बसचे आदींच रूक जांवचे तसलें चिंतप. बरंवची हुमेदच मायाग जांवचे घडयेच जलमोन आयल्ली: तुमच्या सरवांचीं मनां कालयल्ली म्हजी मोलादीक काणी 'चस्नाला!'

जानकी - आसल्लेबरी चसनालाच्या कोल मिनसांनी एका कामेल्याची धुव जावन जलमाल्लें. चसनाला: गावाक गांवच व्हड व्हड पेपराद्वारीं वाचून समजल्लें दुरंत. कोणाच्या पयलो कोण म्हळळेबरी हें दुरंत सगळे कुशींक केमराद्वारीं धरूंक चलयल्ल्या वोडूवोरंटाच्या सळाक उदेवन आयल्ल्या - पेपरांनी आपल्या सगळ्या मुकल्या पानार प्रकट केल्ल्या - तसविरेंनी उदेवन रावल्लें. तिनशांच्याकय चडीत संख्यांनी कामेली जिते जळसमाधी जाल्लें काळीज कोसळांवचें घडीत. सकाळीं उटल्ल्याखिणा खबर चाकची सवय जाल्ले आमी सकड पेपर वाचून ब्रेकफास्ट करच्यावेळाक 'मायगोश' म्हणोन मिट्यो मारूंक कारण जाल्लें भिरांकुळ दुर्घटन. चसनाला सारकें खंय आसा म्हळळें विसरोन गेल्लें. बिहार? ओरिस्सा? वेस्ट बेंगाल? कोल मिनसां कशीं आसतात म्हळळेंय सारकें कळीत नातल्लें. 'टायम्स ऑफ इंडियाचे' परने आंके परत्यान एकपावटीं वाचचें मन जालें. जाल्यारय तितली वरसां (कितलीं वरसां म्हळळेंय विसरोन गेलां) फाटले सरवय् आंके पळेंवचें कश्टांचें भोगलें, कामेल्यांचीं झोपडीं खोमटां चिंताना, दोळयांमुकार रावोन आसल्लीं बॅन्ड्राचीं झोपडींच. ह्यापयलेंच बरवन दवरल्ल्या झोंपड्यांचें वर्णन कितेंय बदलिनासतां तशेंच दवरूंक निचेव केलो. दोन रातीं खळनासतां बसून भाशेंत धरल्लें दोळयांक बांदचेबरी स्पश्ट जावन उदेल्लें. चसनाला चिंताना दोळयांमुकार उदेवन रावल्ल्याकच चसनाला म्हण

नांव दवरलें. बॅन्ड्रा बदलाक चसनाला म्हळळें नांव घेतल्ल्या तक्षण सदां वळकिची भोंवतण आसल्लेबरीच निजायेची सोबाय जोडून रावल्ले रितीक हांवच विजमीत जालों. पयलें झळकनातल्लो विवर आपापींच मेळोंकलागलो...

साबार वरसां थावन इंगळो खोंडूंक उपकाराची न्हय म्हणोन सोडन सोडल्ली खणी आतां उदकान भरल्ली. कुशिले खणयेंत आतां इंगळो खोंडचें काम चलल्लें. तिनशीं साट जण (ऑफिसांतल्या सहोद्योगीन आपले विशेस स्मरणसकतेविशीं दवरल्ल्या अभिमानान लाबयल्लो संखो) हरशेंचेबरी सकाळीं खणयेंत देंवोन कामाक लागतानांच दोनय खणयांमदल्या दोऱ्याक फुट येवन एकांत गळयापासून भरून रावल्लें उदक आनयेकांत व्हाळोंकलागलें. हाहा म्हणचेभितर दोरो सगळो कोसळोन, नवीच जाल्ल्यान बोव अशीर खणी सगळी उदकांत भरोन हरेकलो कामेली काम करन आसल्ल्या जाग्यारच जळसमाधी जाल्लो. म्हजे सृश्टिशीलतेचें सर्वस वापरून जलमोन येंवच्या दुरंताचो विवर एकाकएक होंदोन रांवच्या रितीक हांवच विजमीत जाल्लों. उगतो जावनासल्लो नवो अर्थ संसाराक सयत, सृश्टीकामाक प्रचोदन जावनासल्ली मरणाची मूळ इमाज सयत एकचपावटीं पिटो पिटो जावन परत्यान सवकास नवोच एक आकार जोडून येताली. बॅन्ड्रांत आसल्ल्या तसलीच एक सांज, चसनालांत. थोडीं तरय वांचल्यांत कांय? एकेकलेच वयर येवन धुत करुन तोंड दाकयतीत? म्हळळया जीव पिळच्या आकांतातं कामेल्यांचे केरीक केरच, खणयांचे भोंवतणी खाण उदक सयत विसरोन सकाळींथावन आपापल्यांची वाट राकोन जमल्ल्या वायट दिसाची तिनस॑ज. जानकी आपल्या गुडसुलांत एकलेंच. आवय उरल्ल्या तेगां भुरग्यांसांगाता बापायची वाट राकोन खणयेलागीं रावल्लीं. आनिकय फाटीं येंवक नातल्लीं. तीन म्हयन्यांच्या पाळण्यांतल्या बाळशाक ताच्या सांगाताच सोडन गेल्ली. काणयेची वस्त जावनासल्लो दुरंत परसंग, घडच्यावेळाक केरीचेर आयल्ल्या विघणावरवीं कंगाल जावन, झोपड्याच्या दारार पांयांच्या तेमेट्यांचेर रावोन आवय बापायची वाट राकतालें. स्कूटर सवारी आयल्लेच तेदळा. उपरांत घडल्लें सकड आमकां सरवांक कळीत आसाच. तितलेंच. आतां अत्याचाराक बली जाल्ल्याचो अत्याचार केल्ल्यांचो वर्ग संबंध स्पश्ट आसल्लो. चसनालाच्या मायनिंग इतिहासांतच सर नातल्ल्या दुरदिसाचे तिनसांजेरच घडल्लें आनयेक दुर्घटन समकाळाच्या मनशाच्या अंतस्कर्णाक बडंवक गर्ज आसल्लीं सरवय करारां भरती करुनच उतरांनी उदेवन आयल्लें. मेल्लें कामेल्याची धुव जावनासल्लें; ताका जिवशीं मारल्ले कसाप्पी तरनाटे खणयांच्या धनयांचे भुरगे आसल्ले. तरन्या बाळाच्या मरणाक आतां सामाजीक सरूप आपापींच येवन दोळे आसल्ल्या कोणाच्याय दोळयांनी दुकां हाडंवक तयार जाल्लें...

आकरेक तरय म्हजें कोंडाट्याचें जानकी काणी जाल्लें- 'चसनाला!' कितें

सकड बरयल्लेंकि म्हाकाच कळीत नातल्लें. धयर कोसळोंचेआदींच परगट करूंक धाडल्लें मात कळीत. धाडचेआदींच आनयेकपावटीं वाचुन पळेंवचें धयर जांवकनातल्लें. अशें बरयल्लें म्हण कळल्लें सुमार दिसां उपरांत काणी मेचवोन संपादकाथावन पत्र येताना. काणी परगट जाल्ल्या पत्राची एक प्रती धरून आमच्या घरा सुमार दिसांथावन येनातल्ले तेग ईश्ट एक दीस सकाळीं एकचपावटीं घरा रिगताना, येतानांच संतोसाचो आवाज उटवन आयल्ले. भितर पाय तेंकोंक फुरसतच ना: एकेकलेच म्हाका पोटलून: "Congratulations for a tremendous story. We must celebrate this big event and we have brought the stuff..." म्हणोन उकलून दाकयल्ल्या चिलांत हाडल्ल्यो बियरिच्यो बोतली जावनासल्ल्यो म्हळळें त्यो एकामेका लागोन उटल्लो आवाजच सांगतालो. जानकी मरून तीन म्हयने जावन आयल्ले मात. मतिचेर मोडायल्लीं सूतकाचीं भोगणां आजुनय माजवोंकनातल्लीं. ताच्या मरणाची कल्पना हांकां कोणाकय आसल्लेबरी नातल्ली. आतां सांगचें मन जालेंना. एका टीपोयचेर चिलांत हाडल्ल्यो बोतल्यो दवरून एकलो ईश्ट शीदा रांदपाकुडाक रिगलो. म्हजी बायल थंय नातल्ली पळेवन सदांचे सळगेन- "वोनये...खंय आसाय?" म्हणटाना निदच्या कुडांत आवाज जालो. सदांचे सवयेपरी रांदपाचें काम वेगीं संपवन मांदरेर आड पडलां जायजे. इश्टांचे उमेदिक भंग हाडचें मन नातल्ल्याबरी भितरले तळमळे सासवायेदे दाकयनासतां भायर आयलें. तें येंवचे वाटेक राकोनच आसल्ल्यांबरी - हांव मुकार तूं मुकार म्हणचे रितींत - ताणीं आयल्लें काम सांगोन, बियरी सांगाता कितें तरय खांवक जाय म्हणाले. सांगानासतां आयल्ल्यान वाडोंक वत्ताय करिनांव म्हणाले. बायल - "बसा हुनोनी पकोडा करन हाडटां" म्हण रांदपा कुडाक गेली. 'ग्रेट' म्हण एका ताळयान बोबाटून बियरिकुशी गुमान घुंवडायलागले. बोतल्यो चिलाथावन भायर काडीत "वोनये, चार ग्लासय जाय" म्हणाले. बियर पियेंवच्यांपयकी म्हाकाय मेळवन जाल्लें. हावेंच भितर वचोन तीन ग्लास भायर हाडन "म्हजे भलायकेविशीं तुमकां कोणायकी कळीत आसल्लेबरी ना. I am under medical observation... गरज पडल्यार ईसिजी सयत काडयजे पडत... तुमी घेया. I will enjoy vicariously".म्हळें. ईसिजिविशीं सांगल्लें तेगांयनी आसड्यो रूंदांवक कारण जालें. "Don't tell me? " "Hope nothing serious?" "You worry too much" म्हळळे उदघार उमाळोन येतानांच बोतलिंतली बियर ग्लासांनी भरून रावली. 'चियस' म्हळळो खुशेउदघार जाल्लोच उलणे साहित्याकुशीं गुंवोन पकोडा येंवच्यावेळा म्हजे काणयेकुशींच येवन पावलें. "Well, well...at last... कशेंय बोव नवी एक वाट दाकंवचे तसली काणी बरयली... हांतुंय मरण आसा, तुज्या हेर काणयांबरी. पुण फकत विजमीत करूंकच हाडिनासतां एक मुहूर्त जाल्ल्या घट जाल्ल्या सामाजिक घडितांत उबजोन आयल्ल्यान अर्थाभरीत जाल्या..."

"हांगा काणी फकत कलात्मक नाजुकायेकच राकोन ना. कामेल्यांची दुरवस्था, खणयांच्या धनयांच्या अमानुष वेवहारांक वरणिल्ली रीत विशेस महत्वपूर्ण जावनासा..."

"प्रत्येक जावन उदक भरल्ल्या खणयांचें वर्णन. भितर शिरकाल्ल्यांनी दडबडोन उसवास बांदून मेल्ली भिरांकुळ दीश्टः चिंतल्यार आतांय उसवास बांदल्लेबरी गोमटेच्यो शिरो फुगतात पळे...""And that is the difference between journalism and creative literature. I can't imagine how at all you would conceive this story".

"म्हाका भोगच्या मट्टाक सगळे काणयेच्या कलात्मक साधनाची उंचाय म्हळयार नेंट्याभुरग्याचेर चलचें लैंगीक अत्याचाराचें भिरांकूळ दृश्य. म्हाप्रतिभेच्या सृश्टीकरतांक मात साध्य जांवच्या तसलें. फकत तोंडाहोगळिकेक सांगना, मागीर...चडीत महत्वाचें आकरेक तरय जोडलांय".

उतरांच्या वेगाक ताळ जावन बियर बुरबुऱ्यां खाली जाताली. बियरिचो थंड वास नाकाक मारतानां केन्नांय हात लांवचोना म्हण आण घालच्या तितल्या मट्टाक कांटाळो भोगलो. हांचीं उमेदीचीं उतरां बायलेच्या कानार मात पडना जांवदीत देवा म्हण मागलें: जानकिविशीं काणी बरयल्लें ताका कळीत नातल्लें, आनिकय वाचून सांगोंक नातल्ली. म्हजी काणी जलमोंचे आदींच तयार जाल्लेबरी इश्टांच्या उलण्याक ही काणीच जायजाल्लेबरी दिसलीना. उलवण्यांतल्या हुमेदींत बियरिच्या आमालाबरी एक सब्द आनयेकाच्या जलमाक कारण जावनासल्लो चमत्कार. उतरां तीं उचाराताना आपल्या नादाचो गंभीर सूर ताणींच चाकच्या आमालाक एक थर जांवच्याविशीं पळोवन पयलेपावटीं म्हजे काणयेविशींच कांटाळो भोगलो. जानकी हांकां सरवांक वोळकिचें हुळवुळे हुमेदीन घरांत सगळ्या उडकाणां घालून, दांत दाकवन, गालांनी फोंडकुले फोंडेवन हासोन उलंवचें भुरगें हांकां सरवांकय जाय जाल्लें जाल्लें. घरांत ना म्हण चिंतलेंकि, उलण्याच्या भरार उडासच जावनाकि, कोणेंय ताचेविशीं विचारलेंच ना. तें सरल्लें कोणाकय कळ्ळेंच ना. कित्याककि म्हजें बाळ आज पयले पावटीं मरते आसा भोगलें. आसपतरेंतलो आकरेचो दीस, आकरेची रात यादिंतली फाटीं परतताना पोट परतुंचो अनभोग. कानांचेर वोडकोनासतां पडोन आसल्ले महत्वावादिंच्या तोंडाथावन आपापींच भायर पडोन आसल्लेबरी आसल्ले. सब्द अर्थावीण आवाजाबरी भंय उबजांवक लागल्ले: "बाबा, म्हाका तुज्या काणयेंत घालताय?" कसलें महत्वय नातल्ल्या नेंट्या सवालाक उसवास बांदवन नांच करिलागले. ताचेसांगाता, विचारताना दोळयांनी दुकां भरल्लो परजळ, वोंटांइड्यांनी उदेल्लो नेंटो हासोय...

निमाणे एकपावटीं बोतली सक्कड खाली जावन आयल्लेबरी उलणेंय उणे उणें जावन आयल्लें. कार्ल मार्क्स, जयप्रकाश नारायण, राम मनोहर लोहियाथावन

धरून संजय गांधीपऱ्यांत व्हाळल्लें राजकीय आफ्रिका, इजरायेल, एजिप्त, आमेरिका, क्यूबा...सगळया देसानीय भोंवून येवन प्रस्तुपणाच्या साण्याचेर बोंचो पाजून अरथाभरीत रितीन परजळतालें. साहित्य हो नवो परजळ धरची सामरथी परगट करचेबरी आपोवणें दितालें...

"वोनये...वचून येतांव" "आनयेक फावटीं येताना तुमची पेटेंट चिकनबिर्यानीच जाय" "हेपावटीं तुमी भायरच येंवकनांत" "पकोडा मात मस्तु बरे आसल्ले" "आनिकय असल्योच काणयों बरंवक लाय ह्या मनशाथावन" संग्रह परगट करयां..." "कन्नड साहित्य..." वाक्य काबार जांवचे आदींच वरांडाचें मेट देंवोन जाल्लें. दार धापून भितर आयल्लोंच एका कदेलाचेर कोसळालों. निदच्या कुडांत आसल्ले बायलेक देकचें धयर जालेंना. व्होर एक उतराल्लें. पोट कठिण भुकेल्लें म्हजें जानकी ह्यावेळा सकाळीं मेलें. ताका मसणाक पाववन म्हजे बराबर आयल्ले तेग ईश्ट आत्तां गेले म्हळें तसलें भोगप काडन उडंवचें असाध्य जाताना इतले दीस येनातल्लें दूक आतां एकच पावटीं उमाळोन भुरग्याबरी रडलों. कितलो वेळ तसोच बसलोंकि कळलेंना. निदच्या कुडाचें दार उगतें जांवचो आवाज आयकताना बुडक करन उटोन न्हाणयेक धांवोन तोंड दोळे धुले. भायर येताना दोळयांमुकार रावल्ले बायलेक पळेवन विजमीत जालों. कितेंकि वायट सपण पळेवन काळशेवन निदेंतच उटोन आयल्लेबरी येवन म्हाका शीदा भेटोन विचारलें - "तुमच्या इश्टांपयकी एकल्याकय बाळाचो उडासच येनातल्ल्याबरी तसली कसली काणी बरयलीकि, ताचेविशींच काणी बरयतां म्हणटाल्यान? न्हय तर तुमचे ईश्टच तशे कांय? बियर पियेवन पकोडा खावन खुशी पांवचेबरी तें कशें पोटांतल्या भुरग्याचें मरण चितरायलेंकि...उजो पडलो तुमच्या साहित्याक...हुलपावन सोडा...आनी केदळाय काणी बरयली तर भुरग्याचें आण आसा तुमकां..." फिट्स आयल्लेबरी दांत चाबोन कदेलाचेर कोसाळळें. ताचे हात पाय मुट्टेल्ली रीत चिंतुंक कारण जांवन दाक्तेराकय आपयजे पडलें. "She is terribly angry with somebody..." उद्रेकांक कारण जांवचे तसलें खंयचेंय उलंवक वचनाकात" म्हण सांगोन इंजेक्षन तोपलें. रातीं निदचेपयलें दिंवच्याक गुळयो दिल्यो ट्रांक्विलायजर आसल्लेबरी दिसल्यो.

रातीं दाक्तेरान दिल्ल्या वोकतांच्या आमालार आनिकय निदल्ले बायलेचे कुशीन आड पडटाना दोनपारांचें घडीत उडासाक येलागलें: रागान दाडामां अरनून आवेशार उसवास बांदून उलवणेंच बंद जाल्ल्या ताची अवस्था चिंतुन आसताना एकदम झळकोन गेलें: जानकिविशी आदीं बरंवचें असाध्य जाताना हावें भोगल्ल्या, स्वास बांदुनच उदक भरल्ले खणयेभितर शिरकाल्ले स्वास बांदून कळवळयंनी वद्याडताना मरच्या पिंतुराक जीव भरलो म्हळें: म्हज्या बरपाचें तोंडच बांदल्ले बुदवंत तशेंच बॅन्ड्राच्या हायवेपऱ्यांत व्हाळल्ल्या उदकाचे

पायप दोळयांमुकार रावताना चसनालाची खणी जलमाल्ली म्हळ्ळें. ह्या विचारापाटल्यानच आयल्ल्या आनयेका विचारान कांपोन मांदरेर उटोन बसलों. आकरेचे घडये जानकीन केल्लें विचित्र मागणें आमच्या उडासांत रांवचे आशेचें फळ आसल्लें? आमी आपणाक विसरतल्यां म्हण चिंतून भियेलें कि चेडूँ?

मांदरेर बसल्ल्याकडेच, आदीं केदळाय करिनातल्ल्याबरी, हात जोडून मागलें। देवा, सरवांकय खाण, न्हेसण, रावोंक जागो, शिकप, बुदवत काम । आसचे तसली, जात नातल्ली, वर्गभेद नातल्ली, शोषण नातल्ली सुखी समाज उदेवन येताना तांतू आमच्या धाकटुल्या जानकिविशीं काणी बरंवचो, बरयल्यार मोगान वाचचो लोकय आसोंदी...

बापायक बाबा म्हण आपोवन आसल्लें आमचें जानकी ते रातीं पयले पावटीं म्हज्या सपणांत येवन गोड हासलें. कितलें गोड म्हळयार सकाळीं जाग जावन मांदरेर थावन उटतानांच, मनाक वेडकोळ घालन रावल्लें चिंतप एक, आपल्या जलमाक आपुनच विजमीत जावन ताचें मूळ सोदच्यांत लागल्ल्या ओतसलें चिंतप. बायल मांदरेर नातल्लें. रांदच्या कुडांत चायेचे तयारेर आसजे म्हण चिंतचेभितर काल घडल्लें सकड उडासाक येंवकलागलें. येंवकलागल्ल्याखिणा म्जें मन भितरलेभितर एका व्हड निर्धाराक तयार जाता म्हणचे तसलें भोगप: तशें तयार जांवचेंच काणी बरयल्ल्याचे पाटली हुमेद आसुंयेता म्हळ्ळी गुमानी उदेवन रावल्ल्या फोरसाक मांदरी सोडन उटोन तोंड धुंवची फुरसतय नातल्ल्याबरी बायलेक सोदून रांदच्याकुडाक धांवलों. तें दिसलेंच "पाटीं एकपावटीं तुवेंच सांगल्लें न्हय, ताका आतां हांवय तयार जालां. नास्टो जाल्लोच भायर सरया" म्हळें. ल्हान भुरग्याबरी बडबडल्ल्याचें तकली मुळ कळनासताना म्हाकाच दोळे मिणकायीत पळेवन रावल्ले बायलेची आतुराय निवंवच्या प्रयत्नाक वचनासतानांच सकाळींचीं कामां संपंवक भायर सरलों. नास्टो करूंक बसताना सांगलें: "अनाथाशऱ्याक वचून एक भुरगें हाडयां" म्हणचेभितर गळो अरनाल्लेबरी जावन फुडें उलयनासतां बायलेच्या दोळयांनी दीशट लावन बसलों. ताणेंय, तेंच चिंतालें म्हळ्ळेबरी मंद हासोन वोप्पीग दिली. टेक्सी करन परेलकुशीं वेताना कोणय उलंवकना. अनाथाशऱ्याथावन भुरगें हाडचें सुचन बायलेन दिल्लें धा वरसां आदीं. जानकीक तवळ तीन वरसां. परत्यान भुरगीं जांवचीं बायलेचे भलायकेक अपाय म्हणोन दाक्तेरान सांगल्ल्यान ओपरेशन करयल्लें. बायलेक तरय चेरको भुरगो एक घरांत आसजे म्हळ्ळी आशा. आवय सहज अंतस्कर्णाथावन केल्ल्या व्हड धयराचें ह्या सुचनाक वोप्पोचें धयर म्हाका नातल्लें: हावें पोसूंक हाडल्लें भुरगें सयत म्हज्या गळयाभोंवतणी अरनून आसल्ल्या तीन हजार वरसांच्या माती खेल्ले सरपळेचो आनयेक गांच जावन भोगयेत जाल्ल्या वळवळयांच्या चिंतपाकच भियेवन नाका म्हळ्ळें - तवळ. आतां मात फाटीं उरचें नाका भोगलें: सहज उमेदीन लाबल्ल्या हे करणेचें फळ जावन

घरा आयल्लें भुरगें आमचें भुरगें जावन वाडल्ल्याक कश्टांत पडलें तर भियेंवची गरज ना. खंयच्या कठिण परिस्थितिंतय अन्यायाक बागानासतां तकली उकलन रांवची ताकत, झगडचें धयर मनशाचेतनाक आसाच आसता...

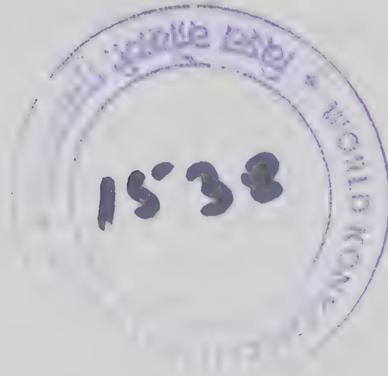
टॅक्सी शिवाजी पारकालागी पावताना हावें हाडुंक चिंतल्लें चेडूं भुरगें म्हणोन बायलेक कशें सांगचें म्हळळया विचारान बुडटाना ताणेंच विचारलें: "आमी आतां हाडुंक वेचें चेडूं भुरग्याककि चेरक्या भुरग्याक म्हळळें सांगलेंच ना न्हय?" म्हाका जाल्ली विजमीतकाय इतली आनी तितली न्हय. पुण ताचेदिशी गुमान दीनासतां बायल "चेडूं भुरग्याकच हाडयां, जायना? ताका जानकी म्हणोनच आपयां" म्हणालें. तशें म्हणटाना म्हजेकुशी मात पळेवन नातल्लें. दोळयांनी दूक भरलां जावयेत म्हळळो दुबाव आयलो...

आकरेक तरय आमचे सांगाता घरा आयल्लें चेडूं भुरगेंच. टॅक्सेर बसोन घरा परतताना स दिसांचो पिंपरो जीव धव्या एका लुगटांत गुटलायल्ली ल्हान पोटली जावन बायलेच्या उसक्याचेर निदल्लें दृश्य आनिकय उडासांतलें माजवोंक ना. ह्या भुरग्याकच आमी हाडूंक कारण जाल्ले म्हातारे नरसिचीं उतरांय विसरोंक ना: "देवान धाडल्लेबरी आयल्यात. पळेया, ह्या पापावीण जिवाच्या मुद्याक माहीमखाडिच्या झोंपड्यांच्या मुकल्या उदका पायपालागीं सोडन गेल्यात खंय. कितलें सोबीत आसा पळेया. इतल्या ल्हान भुरग्याक पळोंवची वेवस्था हांगा नांच ना. मरोन वचत कितेंकि. घरा व्हरोन वांचया. देवाची खुशी तर व्हड जीव जावन वाडत..." आश्र्याक आयल्ल्या हरयेकल्याकडेन सवयेच्या बळानच करचें उलवणें जाल्यारय आमकां मात हालवन सोडल्लें. काणयेभितर आयल्ली माहीमखाडीच आतां निजायेच्या एका घडिताक गांट घाल्ल्याचें आकस्मीक सयत त्या खिणाक तरय मतिक नाटवोंक ना.

जानकीक आतां एक वरस. येंवच्या आयतारा दीस ताचो पयलो जाल्लो दीस. डॉक्टर आनंद आनी नर्स मेरी भोव संतोसान येंवक वोप्पाल्यांत. तुमींय येया. आमकां दोगांयकय परत्यान जिविंताकुशीं तोंड करूंक लायल्ल्या ह्या चेतनाक तुमींय पळेया. निदायल्लेकडेच निदनासतां उटोन बसजे म्हळळया, नेंट्या दोन हातांनी चारीय कुशींक धरिजे म्हळळया ताचे उमेदिच्यो बोबो तुमींय आयका...म्हजी 'चसनाला' तकलेर दवरन नाचल्ल्या तेगां बुदवंतांकय आपयल्लें. पुण तांकां तुमी देकचेनांत. 'चसनाला' उपरांत हावें काणींच बरोंवक नातल्ल्यान रागार जाल्ल्या ताणीं वेवेगळीं निबां सांगोन चुकोन घेतलें. फोनाचेर उलयताना "Wishing the function every success" म्हणच्या बदलाक "Please accept greeting number twentyone" म्हळळें एकल्यान, आपल्या उतरांचे वेंग्य आपणेंच मेचवोन. ताका त्या दिसा रातफाली. उरल्ल्या दोगांक तेंडुल्कराच्या 'घाशीराम कोतवाल' मराठी नाटकाक वचोंक आसल्लें त्याचदिसा. फाटीं पळेल्लो नाटकच. पुण खंयच्याकय एका सेमिनारांत ह्या नाटकाचें

सामाजीक महत्वय, इतिहासाच्या पोटांतल्यानच उटोन आयल्ली वस्त तरय नाटक जाताना वर्तमानाचेर नवो प्रकास फांकोन आतांच्या काळाच्यांक अर्थाभरीत जांवची विशेस रीतय दाकयल्ल्या ताच्या विश्लेशणाच्या पेपराक भोव मेचवाल्ल्या तेंडूल्करानच सद्याच्या प्रयोगाक दोन कॉप्लिमेंटरी पास धाडल्यात खंय. बारी खुशेन आसल्ले. फोन सकयल दवरचे आदीं म्हाका जाल्ली बेजाराय समजल्लेबरी "Tell you what? म्हणाले. "ह्या नव्या अनभोगाकय एक काणी कर. It will be a wonderful sequel to 'Chasnala'. तवळ येतांव" म्हणाले. तुमी मात येनासतां रावनाकात. चसनाला उपरांतली कृती आमच्या घरच्या पाळण्यांत हासचें पळेतेल्यात. घर मातशें ल्हान. जाल्यार कितें खंय! सांताक्रूझांत लिंकिंग रोडाचेर पोस्टाफीस आसा न्हय, ताचे बगलेकच दोन माळयांचें एक परनें बांदप आसा. ताच्या थळावे माळयेरच आमचें घर. इन्शूरेन्स एजेंटाचें घर खंयचें म्ळयार कोणय सांगतात. आनिकय चडतीक वळक जाय जाल्यार घरामुकारच मुसकारूक आसा. ल्हान केंळब्यांतोट, आतांची झाडां आसात. सोप्यार आमच्या जानकीनच लायल्ल्या गुलोबाच्या झाडांच्या दोन चाड्यो आसात. तितलें पूरा कित्याक- आंगणांत येवन रावल्यार पुरो, भितर थावन येंवचो जानकीचो उल्लासाचो आवाज आयकाता, येया.

(1978)

त्रयोदश पुराण

न्हय तर निदल्लेकडेच खटल्याक बांदून पडल्ल्या भुरग्याची कथा.

Thirteen:

("...the number thirteen...is first of all the sum of two serial groups, right and left, north and south, winter and summer...the number thirteen can symbolise, the union of two terms: six and seven, sky and land etc..."

"Thirteen is...the expression of a double human totality: collective, since the tribe is made up of two assymmetrical moieties: one is single, the other divided...one in charge of peace, the other of war...there is a 'thirteen' of sky, a 'thirteen of land, a 'thirteen' of water...)

- Claude Levi - Strauss
In the Savage Mind

तेरा:

1.आमच्या हातांत ना म्हणोनय, मुटीक भिरवल्लें म्हणोनय, फकत आकस्मीक जाल्लें म्हणोनय हाका साबार रितिंचे अर्थ सांगोंक जातात. दाकल्याक, आमचो जलम, भास, रूप, रंग, लांबाय, लिंग तशें हेर विशय.

जिविताच्या गुपीतपणाकय, पोकळ गिन्यानाच्या आंशाकय ही कुरू म्हणोन सांगतात.

- पळेया: 'त्रयोदश पुराण'

2.पापावीण तसो भोव तरनो आसल्ल्या अभिमन्युन, म्हलघड्यांनी रचल्ल्या चक्रव्यूहांत बोव वायट रितीर जीव सांडल्लो महाभारत झुजाच्या 13व्या दिसा म्हळ्ळें हे कुरवेचें आनयेक सुरूप दाकयता.

- पळेया: 'चक्रव्यूह'

पयलो भाग

खेतवाडिच्या खेमराजा भवनाक तीन पत्ते: खेतवाडी 6वी गल्ली; खेतवाडी 7वी गल्ली, न्हय तर खेतवाडी बॅक रोड. तिसरे माळयेवयल्या रूम नंबर 39 त ह्या तिनय पत्त्यांक पत्रां येंवचे 13 जण निवासी आसल्ले. एका कालार, खेमराजा भवनाच्या थळावे माळयेर 'कृष्ण निवास' म्णोन नावाडदीक जाल्ल्या उडुपी रेस्टोरंटाचो मालीक जावनासच्या सीताराम शेट्टीन हेच खोलींत संसार बांदल्लो. आज, बोंबंयत, पांच स ल्हान व्हड होटेलांचो व्हडिल जाल्ल्या सीताराम शेट्टीचे गिरेस्तकायेन व्हड अजापांची सोबाय जोडल्या. चर्चगेट स्टेशनाच्या मुकार पोर्टांत काम करच्यांमदें भोव नांव जोडल्लें 'सन्मान' म्हळळ्या नांवाचें रेस्टोरेंट हाचें. फोरजेट हिल्लाच्या तीस माळयांच्या नव्याच स्कायस्क्रेपर बांदपांत चार कुडां आसचे आयलेवारचे रितिचें व्हडलें फ्लेट आसा. इतलें आसुनय खेमराजा भवनाच्या 'कृष्ण विलास'चें मालीकपण सोडून दीनासतां आपल्या गांवचोच जाल्ल्या एकल्याक चलंवक दिलां: आपल्या आतंच्या उंचल्या स्थितीक बळादीक बुन्याद घाल्ल्या ह्या होटेलाचो संबंद कातरचें मन ना ताका. त्याच कारणाक, तिसरे माळयेवयलें म्हयन्याक तीस रुपय भाडें आसल्लें, तें ल्हान कूड आपल्या नावारच दवरन घेतलां. 'कृष्ण विलास'चे 13 जण भुरगे आतां थंयसर रावतात: सरवांक थंय निदोंक जागो मेलच्यार नातल्लो जाल्यारय, आपलें वस्तूर, ल्हान ल्हान सामान दवरुंक तें जागो दिता. कुडाच्या कोनशांनी, आट्टोळिचेर होटेलाच्या धानिपणाचे बटाटे, कुकां भरल्लीं गोणयेपोतीं, पिटाचे कंरडेय दाळल्ले. तें उतर वेगळें. हे निवासी चडावत निदताले कुडाभायल्या कॉरिडोराचेर. सकयल, होटेलांतच टेबलां एकाकएक जोडून तांचेर हांतुळण हांतुळन निदचेय आसात. तशें टेबलाचेर निदच्यांमदें हे काणयेचो नायक गणेशय एकलो.

गणेश ह्या जम्याक नवो. येवन सेरवाल्ली रीत सयत तितलीच विजमितकायेची. थोड्यावेळापयलेंच आपल्या प्रायेचोच जाल्ल्या गोपाला सांगाता रातच्या सिनेमाच्या आकरेच्या खेळाक वचून येवन, टेबलां जोडून हांतुळळेले मांदरेर इश्टाचे बगलेन आड पडला. गोपाला त्याच होटेलाांत काम करचो मराठी चेडो. रावोन आसल्लो गोलपीठांत. बापय लुगटाचे गिरणेंत कामगार. रातचो वेळ जाल्ल्यान इश्टासांगाता होटेलांतच निदचें म्हणोन चिंतुन आयल्लो.

आतांच पळेवन आयल्ल्या सिनेमाचो परिणाम जावनकि न्हय तर घरांत ह्या पयलेंच आयकाल्ल्या उतरांचो परिणाम जावनकि, अशें एकाकडे निदच्या निबाकच राकोन रावल्ल्याबरी लोकीं तोंड उगडलें गोपालान: "आमचो बाब सांगता: तुमची जातच चड वायट खय...तीन हजार वरसांथावन तुमी उरल्ल्या

सकड जातिचें शोषण करनच आयल्ल्यान खंय..." गोपालाची उतरां गणेशाककरिलागलीं. उतरांच्याकय तांतुं आसा म्हण भोगल्लो द्वेश चडीत धोशिलागलो. कशी जाप दीजे म्हण समजनासतां "कितेंरे आपा... म्हाका आतां फकत तेरा वरसां प्राय" म्हणालो. ताळयांत ताका कळीत जांवचेआदींच एके रितिचें भोळेपण, भंय येवन भरसाल्लें. गोपालाक मात ताची समजणी जालीना. मुकल्या आपल्या उतरांक हे जापिची गरजच नातल्ली म्हणचेबरी - "तुमी हारवांचे? उतरांनी जाणटे" म्हणालो. गणेशाच्या उतरांचो अर्थ समजनासतां करकरे जाल्लेबरीय आसल्लें. ह्या उतरांचो अर्थ स्वता उलयल्ल्या गणेशाकच जाल्लो म्हणोन न्हय. इतलेंच, तुज्या आरोपाचो अर्थ म्हाका जायना हाबा म्हळळे रितीन आयल्लीं उतरां, तीं उबजाल्ल्या संदर्भाथावनच आयल्ल्या ल्हान प्रायेचे बुदीक झळकाल्ल्याच्याकय चडीत अर्थ रुपेल्ले: तीन हजार वरसांच्या इतिहासाची कल्पना तेरा वरसांच्या ल्हान चेरक्याच्या अनभोगाच्या गिन्यानसकतेभायलें जावनासल्लें. गोपालान पाटीं काडूंकना. कूस बदलून इश्टाकुशीन पाट करताना: "कुबदी - शुद्ध ब्राह्मण रांडेपुत" म्हणालो. आयकाल्लो गणेश विजमीत जालो; आयकाल्ले फकत पांच सब्द जावनासल्ले म्हणोन भोगलेंना. कित्या म्हळयार ताचेपाटल्यानच काळजांत भरल्ली कांप आडांवक वोल पोटाक घट दांबून धरिजे जालें. सबार वेळ पासून नीद येनासतां लोळळो.

सकाळी जाग जाताना गोपाला तवळच उटोन आपल्या घरा वचोन जाल्लो. रातीं चलल्ल्या उलवण्याचो उडास परत येताना ते जाल्लें तरय व्हय? ईश्ट हांगा येवन म्हजेसांगाता निदल्लो तरय व्हय? म्हळळेविशींच दुबाव उबजालो. आयतार जाल्ल्यान होटेलाक सुटी. वेगीं उटची ओत्ताय कितें म्हणोन मांदरेर तसोच पडलो. फिनेल भरसिल्ल्या उदकान धुल्ल्या टेबलांचो, धरणीचो वास; आरशांच्या कबाटांनी जमवन दवरल्ल्या मिठायिंचो वास; सगळया होटेलाकच विचित्र रितीन चिटकाल्ल्या - चण्यापीट, कुकां, बटाणी आनी हेर वस्तुंचो भाजल्लो परमळ; लोंकडाच्यो धारी आसल्ल्या फोळडिंग दाराभायल्यान रसत्यावयल्यान येवन आसल्ली - सगळे खेतवाडीकच लेपल्ली विशिष्ट गलीज घाण वाळच्या वाळयांत पसरून नाकाक मारताना कांटाळो भोगच्या बदलाक इतल्यारच हाका सकड वरगाल्ल्या जिवाक एके रितिचें सुखच भोगलें. परत्यान झेम पडजे म्हणच्यावेळाक गलीज व्हावयन व्हरचें मुनसिपालिटिचें ट्रक एक होटेलाच्या दारामुकारच रावोन गडबड सुरू करताना निदोन आसचें असाध्य दिसोन उटोनच बसलो. होटेलाचे हेर भुरगे उटोन तिसरे माळयेककि, हेर जाग्यांककि तवळच वचोन जाल्ले...

कोल्हापुरांत, मोगाच्या मांय - बाबाचे पासळेंत सुखान आसल्लों आपुण सगळें सोडून बोंबयक कसो येवन पावलों; बोंबंयत ह्या होटेलाकच कसो पावलों म्हळळे लांब काणयेचो विवर गणेशाच्या उडासांत सारको उदेंवक नातल्लो -

आयलेवारच घडल्ली काणी जाल्यारय हेविशीं विचार करताना मागीर कितेंकि उडास जावन मन भियानँ कांपतालें. मांयबाब उडासाक येवन दोळे भरोन वेताले. एकदम उटलें: गोपालाक हांव ब्राह्मण म्हणोन कळीत जाल्लें कशें? गळयांत जनवें आसल्ल्याकच हांव ब्राह्मण न्हयमू? बुड्डून उडवन सोडल्यार कशें? मांयबाबाच्या उडासाक आसचें तें एकच. जानवें सोडल्यार बारीक सुतायेदी चेयनय आसल्ली. कितें जालीकि गणेश नेणा. वयल्यान होटेलाचो म्हाली शेट्टीक आपुण ब्राह्मण चेडो म्हळळेविशीं अभिमान आसल्लेबरी दिसतालो. कित्याक म्हण मात कळळेंना. आपल्या होटेलांनी धा पंदरा जण ब्राह्मण भुरगे आसात पळेया म्हणोन कोणालागींकि बारी व्हडवीकायेन सांगल्लें आयकाल्लें - बोवशा आपणाक चिंतून सांगलां जायजे.

गणेश उटोन तिसरे माळयेक गेल्लोच कुडाचे धरणीर, खाली आसल्ल्या कुसकूट जाग्यारच मांदरी सोडवन आड पडून, मांयबाबाक आदीं केदळाय चिंतिनातल्से तितलें चड चिंतून गळगळयां रडोंकलागलो. वोळकिचे भुरगे सगळे खंयखंयकि गेल्ले. 'ते' ह्या वेळा नीज जावन आपोंवक आयल्यार भायर सरन वेचें म्हण चिंतून कितेंकि उडास जाल्ल्याबरी भुडक करन उटोन, सकाळिंच्यो गरजो संपंवक गेलो. वचूंकि, सोडूंकि म्हळळया इतल्या दिसांच्या गांट पडल्ले शिरकोणेन, आसल्लेबरी पडल्ल्यो सगळयो गांटी सोडयताना - 'ते' आयल्यार पुरो म्हळळे तसले आतुरायेक वाट करन दिली. 'ते' येंवच्या भितर तयार आसजे म्हळळो आमसर ताचे चटावटींत भरसाल्लो. काल सिनेमाक वचून आयल्याउपरांत गोपालालागीं हें सकड उलंवक आसल्लें. पुण धयर जांवकनातल्लें. जाल्यारय आतां, आशेनातल्ले रितिरच जांवक सोडिनाये, कित्याक गोपालाच आतांच्या निचेवाक कारण जाल्लेबरी आसल्लो.

'ते' कोण म्हळळें गणेशाकच कळीत नातल्लें. पोर आपणालागीं उलयताना हांकां ह्या पयलेंच ह्या होटेलांत पळेलां म्हळळें चिंतप उबजाल्लें. त्या उपरांत: पळेल्लें मात न्हय - आपणाकच पळेवन कितेंकि उलवन आसल्लें पळेल्लो उडास. तितलेंच. आतांय तांचीं तोंडां सारकीं दोळयांमुकार रावानातल्लीं: काळीं वोकलां; लांब दीघ मिश्यो (तेगांपयकी ऐकल्याक मात आसल्ल्यो); लांब सोडल्ले केस (एकल्याची थकाथका परजळचेबरी तासल्ली तकली); निळशाबणाचें जीन्स; लांब हातांचें बणाबणांच्यो चवकापट्यो आसचें खोमीस (एकलो मात खास तांबड्या बणाचें जरसी न्हेसल्लो) खंयच्या तोंडाच्याक खंयची तकली आसल्ली, खंयचें खोमीस आसल्लें - कळनातल्लें; साबार इमाजिंचीं भरशीक पिंतुरां आसच्या दोळयांमुकार. पोर येताना तेगय कोनशांतलें एक टेबल धरुन बसले. तांतल्या एकल्यान टेबलाचेर बळान दांबून धरल्ले हात हालनासताना एकाभितर एक वोळल्ल्या बोटां भितरल्यान एकच एक बोट - 'हांगा ये' म्हण दाकंवचे रितीन हालयलें. ताणे आपयल्लें आपणाकच म्हण कळळें कशें म्हणचें

गणेशाक केन्नांय स्पश्ट जालेंना. आपयल्लें मात ताकाच आसल्लें म्हळ्ळें त्याउपरांत चलल्ल्या उलवण्यांत खंडित जाल्लें. आतां एकदम उडास जालो: आपयल्ल्यान तांबडजरसी घाल्ली, तकली तासयल्ली. मिश्यो सोडल्ल्योकि नाकि म्हळ्ळें मात कितलें प्रयतन केल्यारय उडास जांवकना. पुण आपणा विशीं उलंवक आसचें आपणाथंय कितें देकलेंकि - गणेशाक समजोंकना. खाणाक, काप्येक ऑर्डर दीवन खाणाचे पट्टेचोच भाग म्हळ्ळेबरी - 'तुका पगार कितलो' म्हण विचारिलागलो, तोच तांबडी जरसी न्हेसल्लो. गणेशाक विजमीत जांवकना. कित्या म्हळयार हें सवाल हाचे आदींच एकल्या दोगांनी विचारल्लें. पुण आतांच्या सवालाची रीत मात दुसरीच आसल्ली. तुजो पगार आतांचे आतां आतांच्या धा वांट्यांनी चडयजे म्हणोन होटेलाच्या म्हालीकाक सांगोंकच आयल्यांव म्हळ्ळो ताळो आसल्लो. ताचें सवाल आयकातां आयकाताना गणेशाक वायट दुबाव: ह्या तेगांयकय आपणें ह्या पयलें खंयच्याकि सिनेमांत पळेलां. बोवशा असल्याच एका सन्निवेशांत. मजा भोगली. हासोनच "जेवाण, न्हेसण दीवन म्हयन्याक पंदरा रुपय" म्हळ्ळें गणेशान, तोंडपाट करन हाडल्ल्या पाठ सांगचे रितीर. लांब केस सोडल्ल्यां पयकी एकल्यान दोळयांक घाल्लें काळें वोक्ल काडीनासतां - "जेवण, न्हेसण दीवन म्हयन्याक शेंबर रुपय दितांव, येतायकि?" म्हण विचारलें. भोव तगसाल्ल्या ताळयान विचारल्ल्या सवालांत 'खिणान भायर सर' म्हळ्ळी हुकुम करची व्हडवीकाय उदेल्ली. गणेशाक आतां ताचो उडास जाताना, हिंदी सिनेमाचो खळनायक शत्रुघ्नसिन्हा उडासाक आयलो. खाण, काप्यांच्या ऑर्डरा सांगाता रांदपाकुडाक चलताना मनांत नानांतीं पिंतुरां उदेवन रावलीं. विचारल्ल्या सवालान उगतें केल्ल्या थरावळ साध्यतांवरवींच आकांत भरल्ले हुमेदीन मनाक पोटलून धरलें. सिनेमाचो मनीस न्हयमू? म्हळ्ळी पातळ गुमानी सयत उसवास बांदंवच्यातितल्या मट्टाक फुलोंक कारण जाली; विचारन पळेजे भोगलें. ऑर्डर केल्लें खाण, कॉफी, टेबलाचेर दवरताना, तांबडे जरसिचो - "भायर सरचें तर, पोरवां आयतारा सकाळीं नोव वोरार आमचे पयकी एकलो तुका येवन मेळता. 6वे गल्लेच्या पोंतार कम्युनिस्ट पार्टिचें ऑफीस आसा न्हय, थंयच्या टेलिफोन बूतालागीं राक. आतां परतयान उलवणें नाका. तुजें नांव?" म्हणालो. गणेश आपलें नांव सांगोन थंय थावन भायर सरताना सगळोच गोंदळल्लो. तांणी आपणाक थवळथावन बलात्कारान वोडून (वा व्हाववन?) वेल्लें जाल्यारय भिरांत जातीना. ह्या निचेवाची जवाबदारी व्हाववंचें धयर मात सासवायेदें नातल्लें, तवळ.

सकाळींच्यो गरजो संपवन, ड्रेस बदलून आसल्लें थोडें वस्तूर ल्हानशा पोत्यांत भरताना: धन्याक आपुण होटेल सोडून वेचेविशीं सांगजे? म्हळ्ळें सवाल फुड जालें. ह्या म्हयन्याचो पगार मेळोंक आनिकय धा दीस. फाटल्या स म्हयन्यांनी खर्च करिनासतानांच उरल्ले 60 रुपय गोपालालागीं आसल्ले.

बाबान अडचणेक जाय म्हणटाना ताणे आपणाथावन पयशे घेंवच्या तितल्या मट्टाक मयपासपण दाकयल्ल्यानच, फुगोन, पाटलो मुकलो विचार करचेआदींच दीवन सोडल्ले. काल हाचेविशीं उलंवक आसल्लें. आतां मात ताकाय धयर उरोंकना. तशें पळेल्यार गणेश पयशांखातिर लबदाल्लो मनिसच न्हय: आतां ताणे स्वीकार करुंक तयार जाल्ल्या नव्या साहसाक ताका वोडल्लें पयशांच्या बळान न्हय. साहस म्हळळया कारणानय न्हय. कित्याक म्हणोन स्पृश्ट नातल्लें तरय आपणाक सद्या भेश्टावन आसल्ल्या कठीण भियाक कारण जाल्ल्यान पयस धावोन वचजे, धावोन गेल्यार भंय उणें जातलें कितेंकि म्हण आशेलो. आपणें आतां आपणाक लायल्लें असले धावोन वेचे करणेंत जाल्ल्यान कोणाकच सांगिनासतां वेचें ताचो गरजेचो अंश म्हण लेकून, धन्याक सांगचें नाका म्हण चिंतून, सद्या आपले पॉकेटिंत आसल्ले पयशे मेजून पळेलागलो. स रुपय बावन पयशे. पयशे मेजताना, शेंबर रुपय हाताक मेळून कितें करचें म्हणोनच समजनासताना खिणाक अजाप पावलो. आनयेकपावनटीं, धावोन गेल्यार जालें म्हण चिंतून अस्कत रितीन हासलो. आकरेकय आपणाक धोसुन आसल्ल्याक उपाय झळकालो न्हय म्हळळया संतोसान तोंड परजळळें.

दुसरो भाग

तशें पळेल्यार धांव गणेशाच्या जिविताक कांय नवी न्हय. तेरा म्हयन्यांचो भुरगो जावनासतानाथावनच ही फरारी सुरू. ताचे आवयनच तवळ तवळ हे फरारिची काणी सांगल्ली:

तांचो थळावो गांव उत्तर कन्नड जिल्ल्याचो हनेहळळी म्हळळो ल्हान गांव खंय. भोव खुशेन आसताना मांय हनेहळळीविशीं उलयताली. मदेंच रडटाली: तवळ तवळ गणेशाक सुचोन येता: कोल्हापुरांत आपणाक सोडल्यार मांयक लागशिलीं म्हळळीं कोणच आसोंक नातल्लीं म्हणोन. मराठी उलंवक मांयक आकरेकय सारकी येनातल्ली. आपलीं सुखांदुकां वांटूंक तोच जाय, आपल्या उतरांचो अर्थ समजोंची प्रायच न्हय ताची म्हणोन कळीत आसुनय. हनेहळळेंत तांचेंच जाल्लें हिताल, नळे घाललें घर. दिसाकय पाचवी सावळी विसतारल्ल्या हितलांत माड, केंळबे, माडयो, एक आळ उबारायेचे वोयेंत कितल्या सकड जातिचीं झाडां- चिकळयो, कागदाफुलां आनी कितेंकि. हितलांतच कासाळुच्यो वोळी, व्हाळचेभाजयेचो माटव, थरावळ फुलांचीं झाडां. तीं नावां सकड कशीं उडास आसजे. मांयच्या तोंडांत आयकाताना आंगार कांटे उबे जाताले. हरदें फुलतालें. कान उबेताले. आतांय - आनिकय हाताक मेळानातल्लें संकेत करच्या तांकां चिंतानांय. ह्या हितलाक लागुनच एक ल्हान शेत. ताचेविशीं सागवळी करचो होन्नप्पा - परमेश्वरीविशीं मांयथावनच आयकाजे...हें शेत, हिताल, घर...सगळें आतां मोनप्पानायक म्हळळयान 'गुळुम' केलां खंय, तशें म्हळयार

कितें म्हळ्ळें गणेशाक आतांय सारकें कळीत ना तरय, इकरा वरसां आदीं जाल्लें सकड कालच जालें म्हळळे रितीन तिणे सांगचें आयकाताना मजा जाताली. मांयन करच्या वर्णनान ताचें रूप चितरांवक कितलेंय प्रयतन केल्यारय इतले दीस साध्य नातल्लें. पुण आतां, आपल्या नव्या कामाद्वारीं देकल्ल्या गुपीत मनशांक सकड - जीन्स, लांब मिश्यो, तांबडी जरसी, बणाबणांच्यो चवकापटयो आसचें खोमीस, तासयल्ली तकली, लांब केस - करगोन खडो वोतून तयार केल्लें तसलें नवेंच एक रूप दोळयांमुकार रावताना भियेंवच्या बदलाक हासजे भोगलें. दुसऱ्याखिणांच, जोर किंक्राट मारिजे म्हणच्या तितल्या मट्टाक भंय दिसोन कांपलो. गोपालान आपणाक सांगल्लेंच न्हय तर तसलेंच मोनप्पानायकान बाबाक सांगल्लें: गोपालान भियेवन तो आतां धावोन आसतानांच मोनप्पानायकाक भियेवन बाब हनेहळ्ळी सोडुन कोल्हापुराक धांवल्लो. तितलेंच, आपलो तशें गोपालाचो सांगात तीन म्हयन्यांचो जाल्यार, बाब - मोनप्पाचो सांगात पंचवीस वरसांचो. तांचे तितले गळयाक लागचे ईश्ट हनेहळ्ळेंतच नातल्ले खंय. तांच्या घरा पाटल्या हितलांतच मोनप्पाचें घर. तांचेंय व्हडलें हिताल. नळयांचें घर. बांयक लाटो आसल्लो. गोट्यांत दूध दिंवच्यो तीन म्हशी. गावांत भोंवतणीच्या हळ्ळेंनी दुधाची खातड. घरांत लग्न जावन आयल्ली बायल, विधव आवय मात. येदोळय भुरगीं जांवक नातल्लीं. बाबाक ताचेतितलो मयपासी ईश्ट आनयेकलो नातल्लो. बाबाक, घरा लागीं आसल्ल्या राजरसत्याचेर - गोकर्णाक वेचो रसतो खंय तो - ल्हान चायेचें दुकान आसल्लें खंय...

एक दीस दोनपारां मांय आंगणांत आसतानांच मोनप्पान , आगेरा एंकूक आपवन, बांय लागशिल्या माडाक चडवन, पांपांच नारलांची दोन शिमटींच काडयलीं खंय. मांयक खंयचेंय अर्थ जायनातल्लें. बोवशा बाबानच सांगलां जायजे, आपणाक सांगोंक विसरला जायजे म्हण चिंतून वोगी रावली. आगेरान रातीं रुकार चडोन चोरी केल्यार बाबान ताका भेश्टायजे म्हणोन विचारचें मोनप्पालागींच आसल्लें. रातीं बाब दुकानाथावन आयल्याउपरांत खबर मेळोन झिंट उडोन पडलो. ताकाय अर्थ जांवकना...फाटल्या थोड्या दिसां थावन मोनप्पा त्या एका नमुन्यार उलयतालो खंय. एक दीस "कितें विश्वनाथा, पेपर गीपर वाचतायकि ना?...फकत काळीं आयदानां धुंवच्यांतच पाड जालो तुजो जल्म...काळ कितलो तुरतान बदलोन आसा पळेलाय कितें..." म्हणालो खंय. आनयेका दिसा मोनप्पाच्या उतराक भियेवन बाबानच विचारलें "कितें करिजाय म्हणताय मोनप्पा...सकड जाणा आसच्या तुज्या ·सल्या इश्टानच अशें म्हळयार कशें? च्हा करची सोडन..."

"वयल्यान अभिमान आड आयलो न्हयकि कितें?...च्हा करची सोडन बाबान दुसरें कितेंय शिकंवकना म्हण सांगताना जीब वोडन धरली न्हयकि कितें? भुंयक भार तूं... तुका आतां खंयचेंय मोलच उरोंकना...मोरन वच..." म्हणालो

खंय. पियेवन आसजे. तशें म्हणोन बाबान विचारल्लें. आतां पियेवनच आयला जायजे म्हण चिंतून बाब वोगो रावलो. मांयक मात हें कितेंय सांगोंक नातल्लें. फाल्यां सकाळीं मोनप्पाक आपवन विचारल्यार जालें. सकाळिंच्या वेळाक तरय पियेंवक ना आसतलो म्हण चिंताना सकाळिंच्या च्हायेच्या वेळाक मोनप्पा आपुनच हांच्या घरा आयलो. सोप्यार बाबा सांगाता फण्याफोव चाकोन च्हा पियेताना मोनप्पान तोंड सोडलें खंय, मांयच्या मुकारच. आपुण कोणाविशीं उलवन आसां म्हळें सोडवन सांगची गरज ना म्हणच्याबरी - "विजमितकायेचो धखो जाला न्हय? तुमी तीन हजार वरसांथावन करन आयल्लें कितें म्हणोन दाकवन दिलें - तितलेंच" म्हणालो खंय.

"वो तितलेंचकि? हांव कितेकि म्हण चिंतून भियेवन गेल्लों. हें सकड म्हाका - तुका सांगल्लें न्हय. सोड मोनप्पा... तुवें चिंतल्लें तसलें हावें कितेंच करूंकना, तुकाय जालेंना सोड..."

"हेय हारव्या, सोडयलेंय कितें? आतां तूं तूं न्हय, हांवय हांव न्हय - समजलें कितेंकि. इतिहासच आपणाच्या मनांत आसल्लें आमचेथावन करवन सोडटा. कितें?"

हे उमिणिचो अर्थ समजनातल्लो बाबः

"तशें म्हळयार कितें मोनप्पा?" म्हण विचारलें.

"पेपर वाचूनचः न्हयकि कितेकि - लंवडेच्या पुता" म्हण गुडगुडलो खंय. बाब फुटोन गेल्ली रीत पळेंवक जायनासतां मांय भितर वचूंक घुंवल्लीच आपले गाळी सोवे सोडवन सांगचेबरी आनयेकपावटीं सुद्धब्राह्मण रांडेपुत म्हणोन मेटां देंवोन गेल्लो खंय.

हें जाल्ल्या थोड्याच दिसांनी बाब हिताल, घर, शेत सगळें मोनप्पाक ताणे दींवक ओपल्ल्या मोलाक विकून ताचेथावन घेतल्लें 500 रुपियांचे रीण मोडून हातात उरल्ल्या एका हजारातितल्या रोकड्या पयशांसांगाता कोल्हापुराक आयलो. च्हायेचें दुकान आसल्लें झोपड्याबरी सोडून आयल्लो खंय. तें आतां कोणाच्या हाताक गेलां म्हळें मांयक कळीत नातल्लें. गणेशाक आतां तेरा म्हयने. गांव सोडटाना कोणाकय तोंड दाकंवचें धयर सयत जांवकना. फांत्यार लोक आनिकय निदेंत आसतानांच हळी सोडल्ली.

o o o o o

बाबाचो देव उगडापो जाल्लो कोल्हापुराक आयल्या उपरांतच. पुण आयल्या तक्षण न्हय. भोव उण्या भाड्याक मेळटा म्हळ्ळया एकाच एका कारणाक गावाभायलें एक घर भाड्याक घेवन, मुकलो सोपो तशें एक कूडच च्हायेचें दुकान जावन करून "जै भवानी उडुपी होटेल" म्हण बोर्ड घालयलो. आतुरायेककि, असल्या दळिद्र जाग्यार होटेल उगतें करचें धयर केल्ल्या बाबाचें पिशेंपण पळेवन वेच्या तमाशेककि लोक आयलो सोडल्यार इडली वडे खांवक

म्हणोन न्हय. तमासो पळेंवक आयल्ल्यां पयकी - कशेंय करनच आसाय, खावनच गेल्यार कितें? म्हळळया तसल्या भोगणांनी खावन, पयशे फाल्यां दितांव म्हण सांगोन गेल्लोलोकच चड जालो. दिसाथावन दिसाक बाबाची स्थिती कंगाल जावनच गेली. चेरको भुरगो एक घरांत धावोन खेळोन आसा म्हळळया एकाच कारणान सुखान आसल्लो क्रमेण तगसालो. हासचें उलंवचें दोनय उणें जालें. मांयच्या आंगावयले दागिने सयत करगाले. आनी कितें बाबाक पिशें लागचीच स्थिती: दुकानाच्या मुकारच एस.टी. बस स्टोप उगतें जालें. हा हा म्हणचेभितर ताचे भोंवतणीच्या प्रदेशाचें सुरूपच बदलालें. बाबाचें उडुपी रेस्टोरेंट सयत. मुकलें पूरा रम्य अद्भुताचे सोभायेचें. धाच वरसांनी. कोल्हापुराच्या त्या वांट्यांतच तसलें होटेलच ना म्हणचे तसले स्थितीक तें पावलें: भाड्याक घेतल्लो जागोच मोलाक घेवन बेंकाथावन रीण घेवन उटोन रावयलें नवेंच बांदप. भेऱ्याबरी दिसच्या बाबाथंय असली करतुबकाय आसल्ली म्हळळें स्वता बाबाकच कळीत नातल्लें...

पुण थंयसरय कितल्याकि वरसांचें इतिहास हगें धरल्ल्याबरी आसल्लें. शाळेक वचोन पाटीं येंवच्याभितर एकदीस कितल्याकि लोकांच्या दोळयांक तोपल्लें ताच्या बाबाचें दुकान-घर उजो पेटोन भगाभगा पेटतालें. मांय बाब ताच्या दोळयांमुकारच उज्यांत लासोन गोबर जाताना भोंवारीं जमल्लो लोक पिशें लागल्ल्याबरी बोबो मारून नाचतालो: अर्थच जायनातल्लें. कोल्हापुरांत तितलो एक लोक आसल्लो, एकाकडे जमताना क्रूरपणान इतलो एक पिसो जाल्लो: रडोंकय भंय दिसच्याबरी गणेशाची धात चुकल्ली, पोलीस सयत क्रूर रागान मत फिरवल्ल्या जम्याक कितेंय करूंक जायनातल्लेबरी उजो पळेवनच रावले. कोल्हापुरांत त्या एकेच सांजेर सात उडुपी होटेलां जळोन गोबर जाल्लीं: मडकेंत गुंडेफातर घालन हालयताना उबजोंच्या आवाजा तसल्या कन्नड भास उलंवच्या - 'अंडा गुंडा थंडा पाणी'च्या विरोध आसल्लेबरी लोक उप्राटल्लो. 'बेळगांव, कारवार सयत महाराष्ट्र जायजेच' 'कर्णाटकाची राजवटकाय नास जायजे' म्हळळे तसली बोबाट ह्या उज्याच्या अनाहुताच्याकय कितल्याकि पयलेंथावनच आयकोनच आयल्लो गणेश. पुण जिव्या मनशांकच हुलपांवच्या पऱ्यांतल्या पिश्यारागाक हो गलाटो पावत म्हणोन कोणेंय चिंतल्लेबरी नातल्लें: धातीथावन जागोन दोळे सोडटाना कोणकि मराठी उलंवच्यांच्या घरांत आसल्लेबरी जालें. आपणाक थंय कोणे हाडलेंकि गणेशाक समजोंकना. तांणी उलंवचेंय अर्थ जायनातल्लें. मुकारीं आपणाक बोंबयक कोणे हाडलें म्हळळें गणेशाक कळोंकना. दोळे सोडन पळेंवचो गणेश मतिरच येंवकनातल्लो...बोंबयक हाडन सोडल्लें बोवशा बाबाक पयशिल्यान भाव जायजे आसल्ल्या नारायणा रायान जायजे. घरांत उलवन आसल्ली सुद्ध मराठी. बोव बुदवंत मनीस. मराठी

लोकामदें मराठी जावनच जियेजे म्हळ्ळें तत्व चुकानासतां पाळून आयल्लो. गणेशाच्या बाबाक हाणेंच एकपावटी हिशारो दिल्लो खंय: होटेलाच्या नावांत 'उडुपी' हो सब्दच नाका म्हणोन..

तिसरौ भाग

गणेश आपल्या नव्या कामाक सेरवोन येदोळच तेरा हफ्ते जावन आयल्यात. एकाच जाग्याक बांदून पडनासतां, भेश्टावन आसल्ले कुशीक दोळे परतीनासतां केदळाय एका जाग्याथावन आनयेकाक थंयथावन दुसऱ्याएकाक धांवोनच आसोंक साध्य आसताना हें जिवीत कितलें एक सोबीत भोगता, धाक्ट्या गणेशा थंय तोंड सोडूंक अतरेगच्या तत्वगिन्यानीक तो सेरवाल्लें नवें काम हिंदुस्तानाचे लांबाये रूंदायेकय ताका व्हरन वेता. बोंबंयत लोकल ट्रेन सयत चडोन कळीत नातल्ल्या गणेशान - फ्रंटीयर मेल, कलकत्ता मेल कितें कितेंकि दैवीक नावां आसल्ल्या लांबदिगायेच्या ट्रेनांनी बसून विचित्र नावां आसल्लीं स्टेशनां पळेल्यांत. राती निदेंतय मंत्रमुग्ध जाल्लेबरी ग्वालियर, इटारसी, झंसी, नागपुर, एरनाकुलम...म्हणोन सबार हजार विशुनावां आयकोंच्यावेळाचे विजमितकायेन उचारता. वाऱ्यावेगान धांवच्या ट्रेनाच्या फस्ट क्लास कंपार्टमेंटाच्या मोवाळ उशें आसचे सिटिचेर बसोन जनेलाभायर दीश्ट फांकताना भायलीं दृश्यां त्याच वेगान दोळयांमनडळयांचेर उदेवन उदेवन बुडटाना चडीत खुशालकायेन वळवळटा. जीव भरोन वोमतोंचीं पाचवीं शेतां; पाचवेकि, निळशेकि पारकूंक जायनासचे मांय आसच्या सपणांबरी दिसचे - पयशिले दोंगर. मळबाचेर भोंवचीं कुपां; नमुन्यावार रितिंनी अलोकीक सोबाय परगट करून आंग दाकंवचो सुर्यो, चंद्र, नखेत्रां; परजळचें चान्नें. मदें मदें मांय बाबाचो उडास. उतरांक पावानासचीं, उतरांच नाका जाल्लीं भोगणां - वांकडे तिंकडे व्हाळच्या रयलापाट्यांबरी टेलीग्राफ, विजेखंब्यांच्या तकलेथावन तकलेक पाशार जाल्ल्या सरियांबरी. विविध भाशेंचो लोक, विविध वेसांचो लोक. मदें मदें टिकेट कलेक्टर, च्हा खाण विकच्या चेड्यांचो गलाटो. दोळे कान धरल्लीं हजार पिंतुरां एकाभितरल्यान एक पाशार जाताना उबजोंच्या वायट अनभोगाची भ्रांत: सपण खंय संपोन हकीगत खंय सुरू जाली म्हळ्ळेंच कळानातल्लें: असल्या सपणांच भरल्ल्या, आपल्या दोळयांकच एकानेक पळेंवची बायल एक आपल्या घोवालागीं विचारताली - "मस्तु कोंडाट्याचो चेरको न्हय? भोव सोबीत दोळे" मराठी सब्ध आयकाल्लेच कान उटोन रावल्ले: कोल्हापुर, उडासांत उदेंवचे घडयेच आनी कितेंकि उडास जाताना मन धावोंकलागल्लें... कॅन्सर पिडेविशीं उलोंवच्या दोगां मानेस्तांपयकी एकलो डाक्टर जांवकपुरो भोगताना आपणाक डाक्टर करची सपणां देकल्ली मांय उडासाक येंवचें भंय जावन डाक्टराच्या उतरांक कान दीवन बसलो. अरधें इंग्लीश, अरधी हिंदी भास: उतरांचो वाळोच अर्थाभरीत संसारातेवशिल्या गावाचीं पिंतुरां मनांत हाडवन लोंव उबी करूंक

कारण जातालें... पुण हांचेपयकी कोणय एकलो शीदा आपणालागीं उलयल्लो न्हय. एकदम म्हळ्ळेबरी एक दीस एक विचार आयलो: आपणे चडीत उलंवकनजो म्हळ्ळेंच आपणाक ह्या कामाक लागयल्ल्यांचो इरादश जांवकपुरोकि? थर्डक्लास म्हळयार लोकाचो गोंदळ चड. उलंवचे, उलंवक करचेय चड. तवळतवळ ट्रेन चड वेळ रांवच्या स्टेशनांत देंवताना पळेल्लें. ह्या विचारा फाटलो उडास जाताना आनयेक संगतीथावन गणेश थकलो: आपुण एकाच ट्रेनाथावन एकाच गावाक दोन पावटीं वचूंकचनातल्लों. डेल्ली, कलकत्ता, मद्रास, बोंबय...बोंबयक पाटीं परताल्लों केदळाय रातच्यावेळाक. बोंबय सोडल्लें दिसाक! अरे ह्यो सकड एकाक एक संबंद आसच्यो संगतीकि? चिंतून आंगांत जुम जालें. आपणे पयण केल्लें सयत हरयेकपावटीं वेवेगळया वेसानीच: पँन्टशर्ट एकपावटीं जाल्यार, जीन्स कोट आनयेकपावटीं: खाकी चड्डी, त्याच बणाचें खोमीस दुसरेपावटी, पायाक एक पावटीं काळयारंगाचे लेदरबूट्स जाल्यार आनयेकपावटीं केनवास शूस! तकलेचे केसय तशेच: सुरवेर पयलेंथावनच दवरल्ल्या क्रॉँपाबरी जाल्यार, सद्या मँशिनान कातरल्ले ल्हान केस: वेगळे वेगळे जाताना विजमितकायेन आंग काडच्याक कारण जाल्ल्यो संगतीच आतां एकाक एक संबंद जोडटाना गुपीत भियाक इडें दींवक लागलें: कोणाक तरय विचारन पळेजे: कोरियर सरवीस म्हळयार खंयचो धंदो? म्हणोन. आपणाक कामाक दवरल्ल्या बाँसानच (गणेशान हें नांव खंयच्याकि मारामारीच्या सिनेमांत आयकाल्लें) सांगल्लें: चडीत उलंवकनजो. कोणे तरय सांगोंक ओत्ताय करताना मात - कोरियर सरविसांत काम करतां ब्रेक वँनांत म्हजें पारसेल आसा म्हणोन सांगजे - तितलेंच. आपणाक पयलें पयलें भेट जाल्ल्या तेगांतलो एकलो परत्यान भेट जाल्लोचना. कंपेनिचें ऑफीस आसल्लें काल्बादेवीच्या भरल्ले एके गल्लेंत. थंयथावन स्टेशनाक, स्टेशनाथावन थंयसर केदळाय टँक्सिचेरच धांव - कंपेनिच्या एकल्या कामेल्यालागींच: होय हरयेकपावटीं नवोच. ब्रेकवँनांत घाल्लें पारसेल केन्नांय देकल्लो न्हय. टँक्सींत आपणासांगाता आयल्लो आपणे चडजे जाल्लें ट्रेन रावल्ल्या प्लेटफोर्माक आपवन व्हरता; आमक्या कंपार्टमेंटांत बसयल्लेंच थोडो वेळ नपयींच जाता. ट्रेन सुटची घडी चड लागीं येताना आपली टिकेट, पारसेलाक संबंद जाल्ल्यो रशिद्यो हातांत धरल्ल्या उपरांतच - देंवजे जाल्ल्या स्टेशनाचें नांव, तें येंवचो अदमास वेळ इतलें सकड सांगोन, जागरूतकाय घे म्हळ्ळेंच थंयथावन भायर वेता. हांच्या सकड जाणविकायेन भुरग्या गणेशाचेर चडीत प्रभाव फांकल्यारय सयत हांचेपयकी एकलोय चडीत उलयल्लो न्हय; हासल्लोय न्हय म्हळ्ळें आतां मनाक आयल्लेबरी आसड्यो रूंदायल्ल्यो; स्टेशनाथावन भायर पडतच वेचें आसल्लें शीदा एका होटेलाक. बोंबंयतय तशेंच. पयलें पयलें बोव गम्मत दिसल्लें, मुकारीं 'हें सकड कितें?' म्हण समजोंची आतुराय उबजाल्लीच, अस्पश्ट भियाक कारण जाताना ह्यापऱ्यांत

विचारीनातल्ल्या सवालाक जागो करन दिलो: आपणाक देवंवक अयल्ल्याक आपूण आपुणच म्हण कळतालें कशें? झिग म्हळलेबरी सगळयाच्या वयर वयर प्रकास पडटा: आपली ड्रेस, येतल्याक संकेत जाता जायजे...सकडय अस्पश्ट, गुपीत, भिरांकूळ. आपूण वाडोन आयल्लोंच असल्या वातावरणांत: इतलें इतलेंच सोडवन दाकयतानांय कितलें सकड लिपंवच्या मस्क उजवाडा तसल्या, पुसपुशां तसल्या, आकंताच्या दोळयां तसल्या, धांपल्ल्या वोंटांचेर केदळाय दवरल्ल्या बोटां तसल्या - मांयचीं वायट उतरां निरमाण करन आसल्ल्या गुपीत संसारांत - उतरांनी फांकयल्लो अर्थ मिरवोन रावल्लीं चित्रां दोळयांमुकार:

उजो उजो म्हण बोबाटुनच गणेश मांदरेरथावन उटोन बसलो. बसून दोळे घश्टीताना समजणेक आयलें: आपूण आनिकय ट्रेनाचेरच आसां म्हणोन. सकयल दोन, वयर दोन सिटी आसच्या त्या ल्हान कंपार्टमेंटांत आसल्ले आनयेक व्यक्तीन तकलेवयली वोल काडीनासतां 'कितें तें' म्हण एक पावटीं विचारून, कूस बदलून परत्यान निदोंक गेली. कंपार्टमेंटाच्या जनेलाचें दार उगडून भायर पळेलें गणेशान. काळक शिंदून गांवच दिसनास्च्या बयल प्रदेशांत धांवतालें ट्रेन. पाटीं सोडल्लें स्टेशन खंयचें, मुकार येंवचें खंयचें म्हळळेंच समजानातल्लें. आपली धांव मात समजणेक येताली. उरल्लें सगळें पोकळ. व्होरां कितलीं जालीं म्हळळें सयत कळानातल्लें. भरल्ल्या मळबाचेर मिणकुंच्या अपार नखेत्रांक पळोवन बसताना जाल्ले वायट रितीक कांपलो: 'ही धांव आकेर नातल्लीकि गणेश' खंयथावन आयल्लो ताळो हो? जनेलाचें दार धांपून परत्यान मांदरेर आड पडटाना आपुण घामेलां म्हळळें मतीक आयलें. उजो उजो म्हण बोबाटून आपुण उटल्लों म्हळळेंय उडास जालो.

निदोन आसचें असाध्य दिसताना गणेश उटोन परत्यान जनेलार आयलो: काळकांत एकचपावटीं धांवच्या ट्रेनाची गत पळेवनच बसचें मन जालें: तवळथावनच मतीक येनातल्ला ट्रेनाचो आवाज आतां पयलेपावटीं कानाक रिगल्लेबरी जालो: सबारांनी सवालां मतीक भोंवाडो घालूंक कारण जालीं. तांकां धरची भास गयणेशालागीं नातल्ली जाल्ल्यान सगळें अस्पश्ट, गोंदळाभरीत: आपूण कित्या असो धांवोन आसां? आपणाक धोसच्या भियाक निवरावणी म्हण दिसल्ली धांवच आतां वेगळे रितीन भियाक कारण जाता न्हय? मनीस मनशाकच इतलो एक द्वेसूंक कारण कितें? बाबाचो बोव लागशिलो ईश्ट जावनासल्लो मोनप्पा नायक आसल्लेबरी बाबाचेर घुंवोन रावोंक कारण कितें? मांयबाबाच्या मरणाक ताणे आपल्या आवयबापायथावन शिकल्ली भासच कारण? आपले भाशेक पावानातल्लो असलें सकड उबजायिल्लो आकांत मात मतीक रेवडोन रावलो. नीद येता म्हण दिसतानांच खंयचेंकि स्टेशन लागीं जांवचें दिसलें. खंयचें स्टेशन म्हळळें गणेशाक समजोंक साध्यच नातल्लें. काळकच झगझगच्या दोळयांक सोडन रावल्लेबरी भास जायनातल्लें - पयस

बोव पयसथावन लागीं जांवचें - तें स्टेशन दुकीक कारण जांवक लागलें. खंयचेंय स्पश्ट कारण नासतानांच: दुसऱ्याच एके धांवेक कारण जांवचें कितेंकि - हांव, हांव न्हय, तूं, न्हय म्हण फेरावन, चरित्रे भितरल्यानच उदेवन आयल्लें कितेंकि - थंय धावली मारन बसलां म्हळ्ळया भोगणांनी काळजांत कांप भरसाली: परत्यान पुसपुशे; इतले रूंद उगते रावल्ले दोळे; वोंटांचेर धरून 'जागरूत' म्हण हिशारो दिंवचें बोट! ट्रेनान गरजेविणे शिळोणी घाली. खंयसरय पडसाद उटयनासतां काळकांत करगोन गेली. बसचें असाध्य जाताना तकलेपऱ्यांत वोलवोडून निदलो. हिंव खेल्ल्याबरी गडागडा कांपोंकलागलो.

कितलो वेळ तसोच कांपोन निदल्लो म्हळ्ळें गणेशाक कळ्ळेंना. पुण मध्यानरातीच्या सुमाराक आयल्लें स्टेशन खंयचें म्हणोन कळानातल्लें जाल्यारय खंयच्याकि स्टेशनाक येवन पावल्यांव म्हणच्या तितलें कळीत जातालें. अरनिदेंतय, कूलिंचो गलाटो आयकातालो. कंपार्टमेंटामुकारच रावोन, पयलें व्हडल्यान, उपरांत एकचपावटीं ताळो तगसून उलयल्लो टी.सी. न्हय गार्ड जायजे: **1313**- बी. हांगा आसा पळेया. दोगच आसात. सकयले सिटीचेर निदल्लो तुमी सांगल्लो चेडो जांवकपुरो. डब्याक मारल्ले लिस्टींत नांव सारकें खंचोंकना. अनिलकुमार म्हळें न्हय? भितर वचोन विचारन पळेया. पारसेल थंयींच आसुंदी...कूली पळेतात". धोंकळून उटयल्लेबरी आकांतून जागलो गणेश. अनिलकुमार! ह्या धंद्याच्यांनी म्हाका दवरल्लें नवें नांव. आतां पयलेपावटीं मतीक आयल्लेबरी विजमीत जालो: मदें स्टेशनांत आपणाक अशें कोणेंय पळेल्लेंना, पारसेल दिल्लेंना. तो ट्रेन चडल्लो डेल्लींत. ब्रेकवॅनांत दवरलां म्हण सांगल्या पारसेलाची पावती दीवन जाल्या. जाल्यारय 'चेड्यान' म्हळें 'अनिलकुमार' म्हळें सारकें आयकालां. दुबावच ना. गणेश उटोनच बसलो. बसल्याउपरांतच आपणें आतां गणेश जायनासतां अनिलकुमार जावन सोडल्लें, मांयबाबाच्या उडासाक दवरल्लें जानवें सयत वचोन येदोळच दोन म्हयने जावन आयल्ले उडास जाताना हें सकड बऱ्याककि वायटाककि कळानासतां दूक येंवचेबरी जालें. टीसी उलयल्लो मनीस भितर आयलो. हाका पळेवन - "अनिलकुमार?" म्हण विचारलें. "ब्लूडिस्क तेरा?' "न्हय" "म्हजी ब्लूडिस्क सर्विस. हें पळे" म्हणोन कोरियर सरविसांची वोळकेचीट काडन दाकयली. कूलिंनी पारसेल भितर दवरल्लेंच तुजे सटिपोंदाकच दवरयतां. ग्लासाचो सामान आसा. ब्रेकवॅनांत सुरक्षित न्हय म्हणोन हांगा हाडलां. पेट करंवक अवकास मेळोंकना. हांगा तसली वेवस्थाच नातल्ली. बॉसाक सांग. हें तुका डेल्लींत दिल्ले पावतीचेर पारसेल जाल्लें. ब्रेकवॅनांतलें पारसेल हांगा देंवयतां. समजलें न्हय? भिरांत नाका. आयकालें न्हय?"

दोगां कूलिंनी लांबायेचें पारसेल सिटी पोंदाक जोगासाणेन दवरलें. चड जड आसल्लेबरी आसल्लें. सिटिचे लांबाये रूंदाय्येक आंग पातळावन निदलें. नाराचें

पोतें करच्या ज्यूट लुगटांत रेवडायल्लें. भोव आमसरान तयार करून हाडल्लेबरी आसल्लें. निदेच्या दोळयांनी आसल्ल्याककि 'पारसेल निदलें' म्हळ्ळया विचित्र चिंतपाक कारण जावयेत जाल्लीं ताचीं अकारमापां मतीक मारन गेल्ले रितीककिपाटिच्या कण्यांत बरफ व्हाळचो अनभोग जावन अरध्याखिणापासून झल करून कांपलो. आपल्या पिशा विचाराक आपुणच हासलो. तकलेपासून वोल वोडून निदलो. निदल्ल्या खिणा विचित्र गुमानी: पारसेल दीवन गेल्लो मनीस उलयल्ली रीत पळेल्यार तो उलयल्लो आपणालागीं न्हयकि कितेंकि. दुसऱ्या कोणाच्याकि सांगाता जायजे भोगता. कित्या म्हळयार आदीं केदळाय कोणेंय पारसेलाविशीं उलयल्लो उडास ना. आदीं केदळाय अशें बसल्ल्या कंपार्टमेंटांतच पारसेल व्हरची घडी येंवकनातल्ली म्हळ्ळेंय नीज. सकयली सीट खाली आसतानांय ही व्यक्ती वयर निदल्ली कित्याक? पारसेल दींवक आयल्ल्यान आपणाक "आयकालें?" म्हण विचारताना आनी कोणेकि 'हूं' म्हळ्ळेबरी आयकोंकनातल्लें. ह्यो सकड एकाक्एक संबंद आसल्ल्यो संगती न्हय न्हय? गणेश उटोनच बसलो. पारसेल आनयेकपावटी पळयजे म्हळ्ळी आतुराय जाली. वयर निदल्ल्याक त्रास जातले म्हळ्ळया विचारान दिवो पेटंवचें मन जांवकना, हात लावन पळेल्यार कशें? आयल्ल्या विचाराकच किंक्राट मारिजे म्हळ्ळें भंय जावन गणेशान परत्यान आड पडोन, वोल बळान पोटाक दांबून धरली. वयले सिटीक गेल्यार कशें म्हण विचार करचेभितर पारसेलाचे सुरक्षितायेचे दिश्टीन सकयल निदचेंच बरें भोगलें. दुसऱ्याखिणा व्हडल्यान एकपावटीं शिळोणी मारन, उसवास बांदून रावल्लो धुंवर भायर घालून झसबुस आवाज करून बारी दवलतेन ट्रेन भायर सरलें म्हणचेभितर कोणकि दोग धांवोन धांवोन येवन ट्रेनाचेर चडले. भितरथावन खिळ घालूंक विसराल्लें दार लोटून ताच्या कंपार्टमेंटाकच आयले. हातांतलीं होलडरां एकल्यान वयल्या, आनयेकल्यान सकयले सिटिचेर दवरून आकरेकय धरलें न्हय म्हळ्ळया समाधानान दीग स्वास सोडीलागले. दार धांपून खिळ शिरकायली. बडबडोन मांदरी सोडवन आड पडोन वोलीभितर रिगले. एक उतर ना काणी ना. एकामेका वोळक आसल्ले म्हळ्ळें सयत दाकंवकना. व्हाववन हाडल्लीं होलडरां मात सांगाता आयल्ले म्हळ्ळो दुबाव उबजायतालीं. कंपार्टमेंटांतले तेगय परकी कसलीय परवा नासतां निदल्ली रीत पयलें एक पावटीं मोसराक कारण जाली जाल्यारय सवकास भियाक कारण जांवक लागली. निदचेंच असाध्य दिसोन जनेलाचें दार उगडून भायल्या थंड वाऱ्याक तोंड दीवन बसलो.

○ ○ ○ ○ ○

फांत्याउजवाडाचीं पयलीं किरणां तवळच उदेवन येंवच्या वेळाक दोळे उगडल्ल्या गणेशाक आपूण जनेलाच्या सरळांक तकली दीवन बसल्लेकडेच निदोंक गेल्ल्याविशीं गुमानाक आयलें. खंय पावलां म्हळ्ळेंच समजानातल्लें:

रात सगळी नीद खळून फांत्याफारार दोळो आड जाला म्हण चिंतचेभितर नीद खळूंक कारण जाल्लें एकदम उडासाक येताना आपूण कितें करन आसां म्हळें मनाक येंवच्या पयलेंच जनेल सोडून उटोन बागवोन सिटी पोंदा आड पडल्ल्याचो आकार आनयेकपावटी दोळयांत दोळो दवरून पळेलागलो: मंद उजवाडाक दोळे वोंदोन गेल्ल्याबरी स्पश्ट जाल्लें पळेवन काळीज तोंडाकच आयल्लेबरी चिंताना तळहातान तोंड बळान दांबून धरलें. उरल्ले तेग आनिकय तकलेपासून पांगरून निदोनच आसल्ले. तेगय एकेच रितीन, न्हय तर आपणाकच तसली भ्रांत जावन आसाकि: पायांथावन तकलेपासून पांगरून उदारेंच निदल्ल्यांचे हात मात वोलीच्या भायल्यान येवन हरद्याचेर रावल्ले. ते तशें निदल्लें देकल्याउपरांतच सिटीपोंदा आसल्लें पळेवन भियेलोंकि न्हय तर सिटीपोंदा आसल्लें पळेवन भियेल्याउपरांतच हे तेगय निदल्ली रीत गुमानाक आयलीकि...कितेंकि वेळ गेल्ल्याबरी कंपार्टमेंटांत आपणाशिवाय आनिकय चवग जण आसात, ते चवगय पायांथावन तकलेपासून वोल वोडून एकेच रितीन आड पडल्यात म्हळें नीद खळून दणसाल्ल्या मनांत फांकल्लो प्रकास न्हय म्हळो विचार काडन उडंवक असाध्य जालें: सिटिंचेर निदल्ल्या ह्या तेगांबरीच सिटीपोंदा आंग पातळायल्ल्या पारसेलाकय ट्रेनाचे हालवणेन स्पश्ट जावन दिसतापऱ्यांत - ही तकलेची कूस, ही पायाची कूस म्हण सांगचेभितर - तकले पऱ्यांत पांगरून निदल्ल्याचो आकार उदेल्लो! हो विचार येतच गणेशाक तकलेपऱ्यांत पांगरून निदचेंच असाध्य जालें. वोल काडल्यार दोळे उगडीनासतां आसचें, दोळे उगडल्यार पांगरून निदल्ल्या आनि तेगांक पळेनासतां आसचें, पळेल्यार सिटीपोंदा आसल्ल्याचो आकार मारनासतां रांवचो असाध्य जावन उटोन परत्यान जनेलाक आयलो. भायर विशेस हिंव नातल्लें तरय उबजाल्ले कांपीक दांत कटाकटा आवाज करिलागले. काळक शिंदून आयल्लो उजवाड भोंवतण परजाळवन गेल्ल्याबरी भितरलो दुबावच फातरेंवक लागोन, गणेश आपणायतल्याक बडबडोंक लागलो: ह्या कंपार्टमेंटांत सिटिंचेर आसचे आनी चारय जण सिटिपोंदा आसल्ल्याक संबंद आसल्ले! गणेशाचो बडबडो आवाज व्हड जायत गेलो. हनेहळळीथावन आमकां धांवडायल्लो मोनप्पा, मांयबाबाक जिवेंच हुलपायल्लो कोल्हापुरचो मत नातल्लो लोकाजमो; आपणाभोंवतणी निदल्ले हे चवगय एकेच सरपळिचे गांच; पारसेल जाल्लो मेल्लोकि खुनी जाल्लोकि? बोब मारच्या तितल्या व्हड ताळयान आवाज करून पिशें लागल्ल्यांबरी गणेश जनेल सोडून उटलो. नीद नटन करून निदल्ल्यांबरी दिसच्या तेगय जणांचे तकलेवयलें पांगरण बडाबडा करून वोडलें. तेगय गोंदळल्याबरी दडबडोन उटोन बसताना आपल्या सोधान भियेल्ल्याबरी सांगालागलो:

"पळेया, पळेया, सिटिपोंदा कोणकि खुनी जाल्ल्याचें मडें दवरून गेल्यात... स्टेशन आयल्लेंच पोलिसांक कळयांकि...?"

चवतो भाग

उपरांत कितें जालें तें समजोंचे स्थितिर उरलोचना गणेश. दोळे उगडची ताकत येवन दोळे उगडताना आपुण एके व्हडले आसपतरेंत आसां म्हळें कळ्ळें: `परजळीत हांतुळण आसची गजडी. परजळीत युनीफोर्म न्हेसल्लीं नरसां; वोणद,सिलींगाक साफ धवो रंग. सगळया जनेलां बागलांक नितळ धवे पडदे, धव्या बणाची नितळाय, - एकाच जाग्यार - इतल्याएके विशेस रितीन गणेशान आदीं केदळाय भोगल्लीना. नरसांथावनच एकेकच इल्ली इल्ली संगत समजोंकलागली. तो हे आसपतरेक येवन हो तिसरो दीस. तो आतां आसल्लो तिसरे माळयेर, वार्ड नंबर सात, कॉट नंबर स... स, सात तेरा: ल्हान गणेशाथंय विचित्र परिणाम करन, इतिहासाकय हाकाय जिवो संबंद आसुंकचजाय म्हळें चिंतप उदेशें केलें. नरसांथावनच समजालें: डेल्लीथावन बोंबयक येंवच्या 'पंजाब मेल'च्या एका कंपार्टमेंटांत आपणाक सुरयेन घाय करन, चेय्न वोडून ट्रेन राववन तेग जण रेलवे पाट्यांच्या बगलेच्या कोबाशेतांनी धावोन गेले म्हणोनय; रगताच्या कोडांत पडल्ल्या आपणाक आसपत्रेक भरती करच्या वेळाक कठिण रगत व्हाळून धातीर नातल्लों म्हणोनय; पोटाक जाल्ल्या गंभीर मारान व्हडलें ऑपरेशन करिजे पडलें म्हणोनय (मनशांचेंच रगत म्हणोन उडोन पडल्ल्या गणेशाक समाधान करतालें, नर्स आमुरपिकें हासून). ह्या वेळाक पयले पावटीं थोडें तरय उलंवचे तितली, उलयल्यार समजोंचेतितली मत आयल्या महणोनय, घडिताची तनखी करन आसल्ले पोलिस खात्याचे आपणे मतीर येंवकच राकताले म्हणोनय, आनी थोड्या वेळान ते आपणाक भेटतले म्हणोनय कळ्ळें. हेच भेटेचो फुडले तयारेचो वांटो जावनासल्लीं आतांचीं उतरां म्हणोन मात गणेशाक समजोंकना: नरसांनी उलयल्ल्या थोड्या वेळाउपरांत तेग पोलिस ऑफिसर, तांच्यासांगाता आनी सबार जणांचो व्हडलो जमोच भितर आयल्लो. तांचे पयकी एकले दोग आपणाक पळेल्ल्याखिणा छकछक म्हणोन तीन चारपावटीं दोळे फांकचो उजवाड फांकवन क्लिक क्लिक आवाज उटवन थंड जाले. एकल्या दोगांनी बरंवचे तयारेर नोटबुक, पेनसिल्यो हातांत धरल्यो. घुंवची, दोन रोदांची विचित्र यंत्राची एक पेट आपणामुकार बोव लागीं जावन एका स्टूलाचेर येवन बसली. दोळयांक दिसुनय, मतीक समजनासच्यो ह्यो गुपीत चाली भोंवतणी चलोन आसताना जमल्ल्यांच्या तोंडांचेर आतुराय पळेवन आपुण आसल्लेबरी अपरूप मोनजात तरय जालां कांय म्हणोन विजमीत जालो. एकल्या ऑफिसरान तोंड सोडल्या उपरांत एकेकच संगत एकाकएक संबंद वोळून घेताना सकडाचें नीज सुरूप भायर पडोंकलागलें:

ताणे काम करचें कोरियर सरवीस व्हडल्या स्मग्लरांचो संस्थो खंय. ल्हान प्रायेच्या चेरक्यांक वापरची तांची विशिष्टता खंय. येदोळवरेग बोंबयच्या

पोलिसांच्या गुमानाक आयल्ल्या चेरक्यांपयकी हो तेरावो खंय. पुण हांचेपयकी एकलोय ह्या संस्थ्याक सोदून काडचे तसली म्हायेत दिंवच्यांत उपकाराक पडल्लो न्हय. देकून गणेशाथंय तांकां विशेस आसक्त आसल्ली; कंपार्टमेंटांत आसल्लें पारसेल कोणे दिल्लें, खंयच्या स्टेशनांत दिल्लें, कंपार्टमेंटांत आसल्ले तेग जण कोण, कितें सकड उलवन आसल्ले, पळोंवक कशे आसल्ले, घायाक कारण कितें- ह्या सवालांक जापी मेळ‌ळयार ह्या सगळया गेंगाक गेंग धरूंक सलीस जाता. तांकासोदून काडल्लें नांव महाराष्ट्राच्या पोलिसांक मेळटा. ताणे मरणाशें वांचंवक काडल्ले इतले सकड नप्पटनाार सार्थक जातात...आनी कितें आनी कितें...आपणे आपणायल्ल्या ह्या धांवणेक आसल्लेबरी महत्व आयल्लें पळेवन सुरवेसुरवेर तमाशे भोगले तरय पोलिस अधिकारिन विचारल्ल्या एकाय सवालाक आपणालागीं जाप नातल्ली पळेताना ताचे दोळे विपरीत रागान परजळचे रितीक गणेश कंगाल जालो. अधिकारीन दिल्ल्या हिशाऱ्याक जाप जावन कुडाचें दार उगतें जालें. निळशा रंगाचो दाटवेश घाल्ले चवग जण कान्सटेबल कंपार्टमेंटांत पळयल्लें पारसेल व्हाववन हाडन आयले. पांयां कुशीक दोग, तकलेकुशीक दोगांनी धरून हाडल्लें कॉटालागी व्हरून पायांचेर रावयन बगलेक सरोन रावले: पारसेलाकुशीं एकफावटीं ताचेकुशीं एकपावटीं पळेवन अधिकारी गुडगुडलो -"पळे, हाचे भितर आसल्लें पळेल्याउपरांतय सकड उडास जाताकि पळे. पयलें तुवें हाडल्लें पारसेल हेंच म्हळ‌ळें तरय स्पश्ट कर" गणेशाक उदकाबरी घाम सुटचें भंय जालें. आसपत्रेच्यांनी वदगायल्ल्या ड्रेसापशंदा 'ओपरेशन जालां' म्हणचे तसल्या पोटाचेर शिंवल्ले घाय सुटतलेकि म्हणचेबरी दूक भोगली. रगत सगळें पाजरोन गेल्ल्याबरी तोंड एकचपावटीं फांटरेलें. वोंट कांपोंक लागले: "पारसेल सुटंवचें नाका. तांतुं कितें आसा म्हळ‌ळें हांव जाणा. पुण ताकाय म्हाकाय कांय संबंद ना. जिवशीं मारल्लो कोण म्हणोन खबर ना. मेल्लो कोण म्हणयी कळीत ना. देवाच्या नावान पात्येया..."

गणेश बडबडतानांच पांयांचेर रावल्लें पांच फुट उबारायेच्या पारसेलाचें तोंड उसवन नाराचें पोतें सकयल वोडल्लेंच सय, दोळयांमुकार पात्येंवकजायनासचें पिंतूर. जमल्ल्यांथावन 'देवा!' म्हळ‌ळो विजमितकाय भरल्लो उदघार एकाच काळाक भायर पडलो. आमच्या ल्हान मुखेल्याचे उगते जाल्ले दोळे-तोंड, येदे रूंद उगतेच उरले. नाराच्या पोत्याथावन भायर येवन परगट रितीन रावल्ल्यान आपल्या अलोकीक वैभवान देखच्यांचीं दोळे मनां वोडून धरून सोडलीं. हातांत शंख, चक्र, गदापद्मा, तकलेर कुरोव 'माळल्ल्या' पांच फुट उबारायेच्या वरणूंक असाध्य जाल्ल्या देवीक कांती आसल्ल्या सोबीत विष्णुची इमाज. सगळी भांगाराचीकि, भांगराचो लेप काडल्लोकि. भांगराचे कांतीन लकलकताली. पोलिसांनी उटयल्ली बोबाळ पळेल्यार सगळी भांगराचीच आसल्यारय आसली. खंयच्या नांववसत्या दिवळाथावन चोरलीकि, इमाज पळेल्ल्याखिणा, सरवांचे

हात, आपणायतल्याक नमस्कारारुपान जोडी जाले. तकली बागायली. गणेशानय तशेंच करुंक वेताना, वोली पोंदा आसल्ले दोनय हातय खटल्याक बांदून घाल्लें मनाक आयलें. निदेंत ऑपरेशनाच्या घायाक लागनासतां नरसांनी घेतल्ली जागरूतकायेचीं मेटां म्हळें समजनासतां विजमीत जालो. पोलिसांनी आपणाक एकपावटीं पळेल्ली रीत उडासांत येताना आनिकय विजमित जालो. आपुण शिरकाल्ले परिस्थितिचो अर्थ आतां सारको जालो म्हळेबरी हांतलो एकपावटीं वांचय म्हणमागलागलो. मागण्यार आसतानांच भोंतणी जमल्ल्यांच्या दोळयांनी आपणाविशी तिरस्कार उबजोंचो; उबजाल्लो तिरस्कार सवकास रागार बदलुंचो; आपल्या दोळे, नाक, वोंटांच्या आकाराविशीं, दोळयांतल्या नेंटेपणांतय भरसाल्ल्या भियाविशीं, चूप नाकाच्या पोंतार हुशारकायेच्या परजळाविशीं, आसड्यांच्या धोणवाविशीं, देवाचे पुजेक रावल्लेच देवाक खुनी जाल्ल्याचें मडें म्हणोन आपंवच्या तितलें, चोरन विकच्या तितले भुरशे गतीक देंवल्ल्याविशीं चलल्ल्या गुजगुज्या उलवण्यांत परगट जाल्लें असाधारण क्रूरपण पळेवन एकचपावटीं किंक्राट मारिजे म्हणच्यातितलें भंय जालें. हाच्या मोनेपणांतच आपली सलवणी देखोन क्रूर जाल्लेबरी दिसच्या पोलीस अधिकारीन दांत वोंट चाबोन जमल्ल्या सगळयांक सांगलें: "बेल्टाची पुजा केल्याउपरांत नाका म्हळयारय तोंड उगडचें पलेतल्यात. असल्या चोराक पळेंवचें हेंच पयले पावटीं न्हय न्हय?" दुसऱ्याखिणा कॉन्सटेबलान पारसेल भायर व्हरूंक आडखळ ना म्हण सांगलें. पारसेलाचें नाराचें पोतें एकच पावटीं वयर वोडल्लेंच इमाज पयली पेंकटापासून, उपरांत गळयापासून आकरेक सगळी धांपून गेल्ल्या तक्षण पोत्याचें तोंड दोरयेन बांदून आसताना तशें धांपल्लें आपणाकच म्हळे भ्रांतीन उसवास बांदल्लेबरी जावन "अम्मा..." म्हळे वळवळे आपापींच तोंडांतले सुटले. ते आयकाल्लेच सय, व्हडली झुजाजीक आपणायल्ल्या संतोसांन: "आयकालें? आयकालें? आण घालन सांगतां. हो चेडो आमचो न्हय म्हळी गुमानी म्हाका पयलेंथावन आसल्ली. गुमानी कित्या, - नख्खी कळल्लें. पळेया, मराठी कितली एक सोबीत उलयता म्हणोन. जाल्यारय कितें: असल्याचो अनभोग आसच्या कानांक ताचेभितरलो अपसब्द आयकानासतां रावता? आमच्या मुत्तूस्वामीक विचारल्यार हें खंयच्या प्रांताचें "अंडागुंडा थंडापाणी" म्हळें समजातलें. बेल्टाचे पुजेचें भेशटावणें घाल्लेंच गुट कसो भायर पडलो पळेया. हरयेकपावटीं जांवचें अशेंच. हावें तुमकां पयलेंच सांगोंक नांकि? -ताचें नाक, नाकाच्या पोंतावयलो परजळ; आसड्यो, दोळे, दोळयांच्या परजळांत लिपयल्लें भंय, कपाल, वोंट - हें सकड पळेतानांच म्हाका एकदम कळल्लें: हो कांय असलो तसलो चोर न्हय; जलमान गुन्यांवकार म्हणोन! असल्यो सुक्षीम संगती कळानातल्यार म्हजे तसल्यांनी पोलिस खात्यांनी कित्याक सेरवजे पळेया" पोलीस अधिकारीक बोव संतोस जाल्लेबरी आसल्लो.

विशेस भियाच्या खिणा मांयक चिंतल्ली रीतच आपल्या अपराधाक रुजवात जावन येता म्हळ्ळयाचें चिंतप गणेशाक नातल्लें. तवळथावन अधिकारीन मराठीत विचारच्या सवालांक नितळ मराठींतच जापी दितालो. आपल्या तोंडाथावन भायर पडल्लो उदघार कन्नडाचो आसल्ली म्हळ्ळी प्रज्ञा सयत ताका नातल्ली. आसल्लेबरी जमल्ल्यांच्या तोंडांचेर परत्यान उदेल्लें क्रूरपण पळेतां पळेताना मात फक्करन कळोनय शिकल्ले भाशेच्या तेवशिल्यानच रावल्ल्याक भियेवन वस्तुरांतच मुतोंक जालें: ताणे जलमांतच पळेनातल्ल्या रानांतेवशिल्या, दोंगरांतेवशिल्या दिवळांतल्या एका दुबळया पुजारिकय ताकाय संबंद उबजोंक सुरू जाल्लो. काडन उडयल्ल्या जनव्याक, बदलायल्ल्या नावाक, शेंडी नातल्ल्या मटव्या केसांक, दोळयांमुकारच देवाची इमाज उगती रावतानांय सकडांबरी नमस्कार करनासतां वोलीभितरच रावल्ल्या हातांक - सकडा सकडाकय आतां नवे अर्थ मेळोंकलागल्ले. मुख्य जावन तो, कोणाथावनकि खुनी जाल्ल्याचें अनाथ मडें म्हणोन चूक समजाल्ल्या, देवाचे इमाजिच्या चोरपणाचे सगळे विवर ताका कळीत आसुनय लिपयता म्हणोन पोलिसांक आसल्ली गुमानी बळ जांवकलागली; तो आतां तो न्हयच न्हय...फकत दोन पाय आसल्लो चुकिकच इतिहासाचो लांबायेक धावोन आसल्लो...धांवडायल्लो...भियाथावन भियाक...

धांवणेच्या विचाराककि, एकाच जाग्यार एकेच रितीर निदोन पाय सलवोन आयल्ल्याककि, पाय दोडूंक गेल्यार खणक म्हळ्ळो आवाज आयकालो शिवाय पाय बागालेनांत. पाय खटल्याक बांदून घाल्लेबरी आसल्ले. खणक म्हणोन आवाज उटयल्ल्यो लोंकडाच्यो सरपळयो पायांक घाल्ले खोडे जावनासल्ले म्हळ्ळयाची कल्पना आयल्ल्या फोरसाक काळोक मांडूंक लागल्ल्या भुरग्याच्या दोळयांनी आनयेका इतिहासाचो आरंभ उडकेतालो. खटल्यार बांदून पडल्ल्या नेंट्या पायांभोंवतणी नवोच पुराण एक जलमोन आसल्लो.

"पाप! चेडयाची धात वेते आसा. तुमी सकड हांगाथावन थोडो वेळ शिंपडचें बरेंकि कितेंकि...डॉक्टराक आपयतां..." व्हडल्या माट्याभितरथावन आयल्ल्याबरी येवन कानाक रिगल्लीं नरसाचीं उतरां मेंदवाक पावोन अर्थ जांवचे आदींच, गणेशाची मत चुकल्ली.

(1978)

भाग तीन : पुराण

अश्वत्थाम

मुखामुखी

चक्रव्यूह

उद्धार

थालें आनी चावी

"Art gives us a unity of intuition; science gives us a unity of thought; religion and myth give us a unity of feeling. Art opens to us the universe of "living forms"; science shows us a universe of laws and principles; religion and myth begin with the awareness of the universality and fundamental identity of life".

- ERNST CASSIRER in
The Myth of the State

अश्वत्थाम

रातीं, आपणें कितल्या व्हॊरांपासून बरयलें म्हणोन रामचंद्राक कळ्ळेंना. सकाळीं जाग जाल्ली - रांदपाच्या चेड्यान सदांचे सवयेपरी च्हायेचें कॉप हातांत धरून कुडाचें दार बडयताना. दोळे उगडल्यार फक्करन खंय आसां म्हळ्ळेंच थोडो वेळ कळ्ळेंना. आंग सगळें अरनून बांदून घाल्लेबरी, हालूंकय जायनातल्लें. खिळ घालूंकना. तशेंच दार लोटून ये म्हणयां म्हळयार जीब सुटना जाली. वासू, आपुणच दार लोटून भितर आयल्लो हाका पळेवन एकदम रावलो. "आसा! रात सकड कदेलारच नीद केल्याकि पळेतां" म्हणताना, सवकास दिश्टीक पडल्लें: रात सगळी पेटल्ल्या दिव्याच्या उजवाडांत परजळोन रावल्लें निदचें कूड; मिरयो पडनासतां उरल्लें हांतूळण; मोगाळ पुस्तकांचें कबाट; आराम कदेलार बसून पायांचेर दवरून बरयल्लो बूक ताचेथावन पयस उसळोन धरणीचेर पडल्लो. ताकाच मिणकोन पळेवन आसल्लो वासू विजमीत जावन "सगळी रात बसून केल्लें बरंवचें काम हेंच कितें चिंतां. तें कित्याक सायबाचें बंजाण करयेंत बुडोन गेलां?" म्हणटाना पळेलागलो: व्हय, उगतेंच आसल्ल्या पेन्नाच्या निब्बान बंजाणाच्या हरद्याच्या जाग्यार शिरकायल्ल्याकडेच इतल्या व्हड चाकाबरी करयेचें खत केल्लें: वासुचे तमाशेबुदींक हासो आयलो. कदेलारथावन उटचें प्रयतन करनासतां बसल्लेकडेथावनच पेन्नाखातीर उड्डालो. बूक पडल्ल्या जाग्यालागींच पडल्लें. वासुनच बूक आनी पेन्न दोनय काडून लागशिल्या टेबलाचेर दवरन च्हायेचें कॉप हाताक दीवन हरशेंचेबरी रुमाथावन भायर वचनासतां वणदीक वोणकोन हात बांदून उकाड्यां बसलो. आपल्या सायबाथंय देखल्ली खंयचीकि विशेस बदलावण आदीं केदळाय झळकानातल्ले सळगेक इडें करन दिल्लेबरी आसल्ली. वाचचें कूड, निदचें कूड दोनय एकच जावनासल्लें तें व्हडलें कूड पयले पावटींच पळेवन आसां म्हणचेबरी अजापी दोळयांनी पळेत "सायबांनो" म्हणालो "तुमी इतले सकड बूक वाचल्यात?" म्हण विचारिलागलो. "ना वासू, सकड बूक सगळे वाचूंकनांत. वाचचें आनिकय जायतें आसा" म्हणोन रामचंद्रान सांगताना, वासू बुकांक पळेत बसलो.

वासू ह्या घराक नवो. येवन एक म्हयनो मात जाला जावयेत. रामचंद्राच्या गांवचे कुशिलोच. बोंबयच्या एके उडुपी होटेलांत माणिचें काम करन आसल्ल्याक ह्या पयलेंच्या कुजनेरानच आपुण सुटयेर वेताना हाडन दिल्लो. वासू एदोळवरेग आपणालागीं अशें उलयल्लो रामचंद्राक उडास ना. आपल्या तोंडाचेर ती कसली बदलावण पळेवन हे रितिचे सळगेक धयर केलेंकि म्हणोन आतुराय भोगली. चार निदचीं कुडां; व्हडलो सोपो; तीन बालकनी; चार न्हाणयों, इतल्या व्हड घरांत आसल्ले आमी दोगच. आपुण प्रिंटिंग प्रेस्साक भायर

सरन गेल्याउपरांत तरय 'चीं' करन आसल्ल्या घरांत वासू एकसुरो. पाप! उबगोण जांवचीनाकि? वयल्यान, पाटल्या थोड्या दिसांनी, प्रेस्साक पयलेंच्यापरी, सदांय चुकनासतां वचनासतां तवळ तवळ गरज पडटाना मात वेतालो तरय घरांत आसल्लो उणेंच. हे दोन दीस मात घराच आसल्लो. पुण सगळो दीस म्हळळेबरी बुकांनी तकली बुडवन बसल्लो आतां उलंवक मेळना म्हणोन भोगलां जाव्येत: रामचंद्र आपुणय वासू सांगाता फालां मारूंक तयार जालो:

"काल रातीं कितेंकि बरयतां म्हणोन बसले न्हय? कितें बरयलें?"

"एक काणी बरयली वासू"

"कोणाविशीं? ते काणयेंत हांवय आयल्लोंकि कितेंकि?"

"थोड्या दिसां आदी हांगा एकली बायल आयल्ली न्हय? तिचेविशीं"

"हो! काशीक गेल्ली म्हातारीकि? तिचेविशी कितें हाबा बरंवचें तसलें आसा? ती मरताना कित्या तितलें एक रडल्यात? पोर आयल्ली न्हय ती?"

"कोण आयल्ली वासू?"

"तिच - गोरीच सोबीत आसा न्हय?" वासुचें तोंड तांबशेलें. वासू सांगोन आसल्लो इश्टीण वीणाविशीं जांवकपुरो म्हळळें कळीत जावन.

"ती कि? कितें म्हणाली?" म्हणोन विचारलें रामचंद्रान, तोंडाचेर कसलींय भोगणां भायर घालीनासतां.

"तीय सांगताली: ती म्हातारी मेल्ली तुमी तितलें एक कित्याक मतीक लायलां म्हणोन. तिणे सांगचेंय फट न्हय. ती म्हातारी मेल्ल्याथावन तुमी एकाथराचे जावन गेल्यात..." म्हणालो. रामचंद्रा तक्षण कितेंय उलंवकना. थोड्यावेळाउपरांत काणयेंत आपणाविशीं कितें आयलां म्हणोन वासून विचारल्लें सवाल आतां मतीक आयल्लेबरी.

"पळे वासू, तूंय म्हजे काणयेंत आयलाय. ते म्हातारेचे भयणिचो पूत नागप्पाकि, आनी कोणकि जायजे - सारको उडास ना" म्हणालो, आमुरपिको हासोन. हे परकेकुडींत रिगचे विद्येचीं तकलीमुळां कळनासताना विजमीत जावन तोंड सोडन बसलो वासू. त्याउपरांत क्रमेण ताचीं सवालां वीणाकुशीं; ताचे आवयकुशीं घुंवल्ल्यान सळगी चड जांवक दींवक मन नातल्ल्याबरी "वासू, त्यामागीर तुका काणीच वाचुन सांगतां, जायना? ब्रेकफास्टाक कितें तरय स्पेशल कर पळेयां" म्हणालो, ताका थंय थावन धांवडायजे म्हणोनच. तशें म्हळयाउपरांत आपणाक चड भूक लागल्या म्हणोनय भोगलें. वासूक उटचें मन जांवचेबरी दिसोंकना. तरय काणी वाचून सांगतां म्हळळयाकच मेण जावन खाली जाल्ल्यो म्हेळयो बशयो उकलून रांदपाकुडाक चल्लो.

कुडिच्यो गरजो संपवक चल्यां म्हणोन आरामकदेलाथावन उटताना परत्यान बंजाणावयलें चार इंच रुंदायेचें व्हडलें खत पळेवन - "सगळे रातीं बसोन केल्लें बरंवचें काम हेंचकि कितेंकि म्हणतां" म्हणोन तवळ वासून म्हळळें उडास

जावन,रामचंद्र आपणायतल्याक हासलो. बूक उगतो करन पळोंवची आतुराय जावन तो हातांत घेयां म्हळयार सरशीन वेचेभितर - आतां नाका, ब्रेकफास्ट संपल्याउपरांतच- म्हण चिंतून, बरयल्लें वाचुन पळोंवची आतुराय दांबुन धरुनच न्हाणयेक गेलो...हरशेंचेपरी एक दुसऱ्याक, दुसरें तिसऱ्याक, तिसरें वेगळयाच एकाक प्रतीक जावन हुमाणी जाल्ल्या पिशे आशेबरी, कितेंच लिपयनासतानांच सांगलां म्हळळया भकतीक भोगणांनी मन चड हळू जावन, एका थराच्या भुरग्यापणान जीक जाल्ली.

वीणाक पळेनासतां कितले दीस जाले. मतीक चडीत घेतलां आसतलें चेडवान. ताचे आवयन सयत. फाल्यां गेल्यार जालें. कित्याककि आतां पयलेंचो जोप उरोंकना. ताच्याकय चडीत वीणा म्हाका लागल्ले रितीक एका थराचें भंय जाता. खंयचेंय बंधन नाका म्हळळयाच्या पायांक हाच्या मोगाची काळजावाल आडखळ जांवची नाका देवा! म्हजें घर, वोडको नासतां चलल्लें प्रेस, बेंकांत आसल्ल्या पयशांचे आशेक म्हजो मोग करतां म्हणोन समजोन आपणायल्लें धयर आतातां कुसकाता. वीणाच्याकय पयलेंच्या चेडवांक केन्नांय घरा आपयल्लो न्हय. जाय म्हण भोगताना हांवच ताचेलागीं वेतालों. पुण वीणा मात इश्टागत जाल्ल्या पांच स वरसांनी अपरूप एकपावटीं आयलां. तेंय दिसावेळा मात. रात केन्नांय हांगा पाशार केल्लें न्हय. पुण सातक्का मरताना सगळें घरच खांवक उटोन आयल्ली रीत कावजेणी उटयताना चार दीस हांगाच आसल्लें. एकाच हांतुळणार निदोनय ताका आपडुंकनातल्लें. कारण कळीत आसुनय सगळी रात रडल्लेबरी दोळे तांबशे सुजवनच उटतलें. ताका पोशेवन समाधान करचेबरी कितें तरय उलयजे भोगल्यारय कितेंच झळकनासतां मन पोकळ जातालें. सातक्का आसपतरेंत आसताना सयत म्हजे सांगाता धांवोन आसताना चडीत करून उलयल्लो उडास ना. एक दीस तरय "तें कुरूपी म्हातारी जांवक नातल्लें तर तें तुमच्या भुरग्यापणाची प्रेयसी म्हण दुबाव पावती" म्हणोन राग परगट केल्लो... सातक्का विशीं वीणाक भोगल्लो मोसोर उडास जाताना, रामचंद्राक हासो आयलो. न्हाणयेंतथावन भायर येताना एकदम झळकालें: वासू आपणाकडे वागताना परगटचे सळगेचें कारण बोवशा आपणाकय, वीणाकय आसल्लो संबंद कळल्लो म्हणोन. रांडेपुता म्हणालो.

नासट्याक बसताना वासूसांगाता सळगेनच उलयजे म्हण चिंतल्यार वासू एकचपावटीं आपल्या पयलेंचे चालिचे रितीक परतल्लेबरी आसल्लो. हाका कितें जालें हाबा म्हणालो. वीणाविशिं उतर काडटाना अरध्यारच रावल्ल्याक वायट दिसलां जाव्येत. ना, आपले चालीविशीं आपणाकच भंय दिसलां जावयेत. रामचंद्रान तक्षण उलंवच्या हाऱ्याहुऱ्याक वचनासतां नासटो संपवन वाचच्या कुडाक वचजे म्हणचेभितर वासू दारार उदेवन "सायबांनो" म्हणालो, दूक भरल्स्या ताळयान "तुमच्या गांवचो नागप्पा तो कसलो चेडो?" खंयचो नागप्पा

म्हण कळनासतां रामचंद्र कालुबुलो जाल्लो पळेवन आपणें विचारल्लें सवाल स्पश्ट करून, "तवळ तुमचे काणयेंत महाका नागप्पा जावन केलां म्हळ्ळें न्हय तो नागप्पा. तुमकां म्हजेविशीं कितेंच कळीत ना सायबांनो" म्हणोन आडायलें. थोड्यावेळान त्याच गंभीरपणान "म्हजें बाय बारी बरें. तें एकलेंच म्हजो मोग करतालें आमच्या घरा. ताचेविशीं...हांगा आयल्लें न्हय, तांकां सकड सांगलां त्यावेळा. बायेकच तुमचे काणयेंत घाला" म्हणालो. भिकणायेद्या ह्या वासू थंयय उतरांनी परगट जांवक आशेंवचो एक संसार लिपल्लो मतीक येवन भेरो जालो, तशेंच, "जांवदी हाबा, एक दीस तूंच सकड सांग; बरयतां जायना?" म्हण भरवसो दिलो. वासू खुशेन दांत दाकवन हासलो.

दारवट्याचेर कोणेंकि बडयल्लो आवाज आयकोन - दारार कांपीण आसोनय अशें दार बडयतलो कुशिल्या घरचो पारसी घरकार नोशीर खंबाटा न्हय आसतां आनी कोणय न्हय म्हळ्ळया भरवस्यान आमसरान दार उगडन, "ये, ये नोशीर-ये" म्हणोन आपणाकच अर्थ जायनातल्ले खुशेन नोशीराक भितर घेवन ड्रॉयिंग रुमाक आपवन व्हरून वासूलागीं आनी दोन कॉपां च्हा हाडूंक सांगली. "हांगाच बाल्कनीरच बस्यां, आज दऱ्याचें उदक तरन्या वोतांत कितलें एक सोबीत दिसता पळे" म्हणोन नोशीराक एक डेक चेर दीवन, आपुणय एकाचेर बसलो. रामचंद्राची ही उमेद, जीक नोशीराक बळान आपटाली. "काल सगळी रात तुज्या कुडांत दिवो जळल्लेबरी आसल्लो. हावें रातीं जाग जावन बातरुमाक वेताना दोनयपावटीं पळेलें. कितेंय जांव सबार दिसां उपरांत एक व्हडली कृती उबजाल्या जायजे" म्हणोन नोशीरान संतोस परगट केलो.

"म्हजो Masterpiece नोशीर, म्हजो Masterpiece. तुका कन्नड अर्थ जाल्लें तर सगळी काणींच वाचून सांगतों. रातचें जेवाण संपल्लेंच बरंवक बसल्लों सकाळीं कितल्यावेळार निदलोंकि उडास ना पळे. आदीं केदळाय सगळी काणी अशी एकचपावटीं बसून बरवन संपंवकनातल्ली. हो एक चड करून नवो अनभोग. काल सांजेर असोच हो दऱ्यो पळेवन बसल्लों. तुवें हें पातयेजे नोशीर. पळेवनच बसल्ल्या वेळार ल्हारां उटोन उटोन पडचे रितीक मन एका थरान उमाळल्ल्याबरी; हांवच दऱ्यो जाल्लेबरी, थळांत आसल्लों आपुणच उटोन आयल्ल्याबरी...

वासून च्हायेचीं कॉपां हातांत दिताना रामचंद्राचें मन नीजपणाक देंवल्लें. हो हरशेंचो रामचंद्र न्हय म्हण भोगलें नोशीराक. आतुराय, कुतूहल भरल्ले दिश्टीन ताकाच पळेवन "काणी खंयचेविशीं आसा?" म्हण विचारलें.

हुन हुन च्हायेचो घोट वोडून "जाप दिंवची कश्ट...पोर आमच्या घरा आयल्ली एकली म्हातारी मेली न्हय...तिचें मोरन, हो दऱ्यो पळेवन कितेंकि विचित्र परिणाम केला जायजे. काणी तिचेविशींच आसा. ह्या दऱ्याविशींय आसा. तशें पळेल्यार ती हावें बरयल्ली न्हयच दिसता...विचित्र पळे: तूं हांगा येताना

सगळी काणी सारकी करून उडास आसल्लें चिंतप, तुका ती सांगजे म्हण आतुरायेन भरल्लों सयत. पुण आतां सकड विसरोन गेल्लेबरीच आसा. आजाप. आतां उडासांत आसल्लें - दोनच: सद्या आयलेवारचें सातक्राचें मरण तशेंच जल्म नातल्लें ह्या दऱ्याचें उदक..."

नोशीराक हें खंयचेंय अर्थ जांवकना. सगळे लेखकच अशे जांवकपुरो म्हण चिंतून च्हा पियेवन आमुरपिको हांसलो. रामचंद्र कळीतनासतांनांच आपुणय आमुरपिको हांसलो. दारावयली कांपीण व्हाजल्ली आयकोन वासून वचोन दार उगडलें. नोशीराची धुव टेलिफोन आयलां म्हण सांगोंक आयल्लें. नोशीर ह्या टेलिफोनाची वाटच राकोन आसल्लेबरी "मागीर परत्यान येतां. बरयल्लें आनयेक पावटीं वाचून पळे. हरशेंचेबरी तुजी काणी आयकोंक आतुरायेन आसां" म्हणोन ताचे थावन वेगळो जावन घरा चल्लो.

नोशीर भायर सरल्याउपरांत कदेलार बसल्लेकडेच आतां, एका खिणापयलेंच भोगून आसल्ली जीक मायाग जांवक सुरू जावन त्या जाग्यार अर्थ जायनातल्ले, रूप नातल्ले तळमळे राज करतात म्हळ्ळया तसल्या भोगणांनी हरद्याघुडांत वोलो अनभोग जावन पिडेस्त जालो. काल रातीं बरयल्लें वाचून पळेजे म्हणोन कुडाक वचोन बूक उगतो करूंक गेल्यार आपणाक भोगच्या भियाचें मूळ थळच थंय आसा म्हळ्ळेबरी बुकाक हात घालचें धयरच जांवकना. कदेलार थावन उटोन वचोन आड केल्लें दार उगडोन, वासू, ये काणी वाचून सांगतां म्हणोन, ताका आपवन मुकार बसवन बूक उगतो केलो. उगतो केल्यार आपल्या दोळयांक आपुणच पातयेना जालो: शेंभराच्याकय चडीत पानांनी बरयल्लें सकड गिच्चिल्लेंच सोडल्यार वाचूंक जांवच्या अक्षरांबरी नातल्लेंच! जाल्ल्या धक्यान कळवळोन घामेंवकलागलो. पयलें पयलें हुमेदीन, त्या उपरांत एकाथराच्या कांटाळयान, आकरेक हें सकड मिरवोन रावल्ल्या तळमळयांनी पारकून आसल्लो वासू हाचेथंय तवळ घडोन आसल्ल्या अतीमनीस म्हळ्ळे प्रक्रियेक संपूर्ण प्रतिस्पंदी जावन आसल्लेबरी भियेवन भडक करन उटल्लोंच सब्द सयत काडीनासतां भायर चलतच रावलो. जाल्ल्या धक्यान सारको जांवक रामचंद्राक जायतो वेळ लागलो. त्याउपरांत एकेकच पानां परतोन गेल्लेबरी खंयच्याकि शिलायुगाचीं, आमकां अर्थ जायनासचे गुपीत लिपीन बरयल्लेबरी आसल्लीं, गिच्चिल्ल्या बरपांत सयत थंय हांगा वाचूंक जांवचीं अर्थ जांवचीं थोडी अक्षरां गुमानाक येवन, विजमितकाय भरल्ले आतुरायेन वाचताना मतीक मेळल्लें इतलें:

पान 1:

"...आज म्हजे पार्वतिचो 'श्रद्ध'चो दीस. तें मरोन आजीक पंचवीस वरसां...पातयेंवक कश्ट..."

पान 3:

"...पार्वतीक खुशी जायत म्हण चिंतून मुंबादेवीक वचून ताच्या नावार एक पुजा दीवन आयलों..."पान...10:

"...विसरोंक नजो जाल्ल्या ह्या दुरंतातं स पात्र आसात: बाब, मांय, पार्वती, हांव आनी एक बांय. तशेंच हावें आनिकय बरयनासतां उरल्लें एक पत्र..."

पान...30:

"एक म्हयन्याफाटीं गावाथावन काशीयात्राक भायर सरल्ली सातक्का आमचेथंय आयल्ली...असले म्हातारे प्रायेरय तिका असल्या पयशिल्या पयणाक धाडचें धयर कशें केलेंकि...काशी थावन पाटी येताना वाटेर न्यूमोनिया जावन हांगाच्याच आसपतरेंत सरली...भगभग जळची तिची सारी पळेताना...कित्याककि म्हाका विशेस रितीन कांतवन आसल्लें हरयेका मरणाक हांवच कारण कितेंकि म्हळळी तसली भ्रांत जाता आतातां..."

पान 35:

"...मेल्ली सातक्का न्हयकि? पार्वतक्का म्हणोन कित्याक सांगतात म्हण वीणान विचारताना हरद्यांत धस जालें..."

पान 66:

"...म्हज्या मोगाळ पार्वती. तुजो मोग करन काजार जातां म्हणोन भरवसो दिल्लो हो धयरादीक बोंट तुका दीस गेल्यात म्हण कळल्ल्याखिणा - भियेनाका, भियेनाका - गावाक गेल्ल्येतक्षण मांयबाबाक ओपवोन तुका पत्र बरयतां, नांतर खुद हांवच येवन मेळतां...हातार हात दवरून भास दीवन गावाक आयल्लों...आटाट दिसांक एक न्हय एक नीब सांगोन तुज्या गावाक येवन आसल्ल्यान एकचपावटीं आपलो प्रेमसंचार राववन चडीत वेळ पुस्तकां वाचचें पिशें पांगरून मुल्यापास्ट जालों न्हय..."

पान 80:

"...म्हातारो जावन येतां पार्वती...तकलेचे केस, लांब सोडल्लें खाड, मिश्यो सकड धव्यो जांवक लागल्यात..."

पान 82:

"...गावांत आतां कोणच ना. मांयबाब केदळाकि मेल्यांत...घर हिताल सकड विकून बोंबयंत प्रिंटिंग प्रेस घालां...दुडू दिसानदिसा पिलां काडून बेंकांत वाडोंक लागला...दुडू कसो खर्च करिजे म्हण कळनासतां बोंगल्याबरीं व्हडलें घर बांदयलां...जिल्ल्याचे कॉलेजिंत पार्वतिच्या नावार होल बांदयलां...हांगाच्या सबार बायलांच्या संस्थ्यांक कितलो सकड दुड देणगी दिला. पार्वती कोण म्हणोन मात कोणाकय कळीतना..."

पान 87:

"...काणी बरंवचें केदळाकि रावयलां...बरयल्यारय प्रकट करचें...बरंवक बसल्यार म्हाका कळीत नासतानांच पार्वतिच्या मरणाची सावळीच उटोन

येता..."

पान 89:"...जिविताचो अर्थ सोदचोच चूककि कितेंकि...आसल्यार न्हय सोदचो?...तो आमी दिल्लो जलमयल्लो...तूंआयल्लेंच म्ज्या जिविताक अर्थ आयल्लो...तुज्यासांगाताच गेला...तुका म्हजेवरवीं जाल्लो घोर अन्याय धयरान ओपवोंच्या बदलाक न्याय-अन्याय; बरें-वायट; पाप-पून असल्या तफावतांक अर्थच ना म्हळ्ळेबरी जालां. तसले तफावत निराकरशिल्लेबरी आसा आज हावें जियेंवची रीत...हें सकड मांय, बाब, गोडडू ब्राह्मणा सुद्धाचारा विरोध हांवे उटयल्लो बंडाय जावयेतकि? म्हज्या सभावाक मनाधर्माक वरगोंचे तसलो न्हय म्हण कळीत आसोनय एक क्रांतिकारी राजकीय पाड्त सेरवोंक चिंतलां..."

पान 95:

"स्वता कामूक, दुश्ट जावनासल्लो बाब, म्हज्या तुज्या संबंदाची खबर मेळल्ल्याखिणा तुका, तुका, तुका...शिंदून माटव बांदतां म्हणोन जमदग्निचो अवतार जावन आसल्लो न्हय...हांव जलमल्लोंच बाबाक वेराग येवन तीर्थयात्रेक गेल्लो तर न्हय सुदरांच्या तुजेलागीं काजार जाल्यार बांयक उडोन जीव काडन घेतां म्हणोन चंडिचो अवतार जाल्ली मांय हांव जलमल्लोंच मेल्ली तर...न्हय जानपद काणयांनी घ्रोड्यासवार जावन येंवच्या दाट मिश्यांच्या सरदाराबरी हांवच हरदें घट करून तुका असल्या असल्याकडे येवन राव म्हणोन गुपीत निरोप धाडून...तुजे सांगाता धावोन गेल्लों तर...न्हय...तुज्या गुरवाचाराक कारण जाल्लों हांवच नपुंसक जावन आसल्लों तर...देवा...म्हज्या पातकांचें पिंड गरभांतच व्हाववन बांयक उडोन पार्वतीन जीव काडन घेतल्ल्या कराळ सताक दोळे दांपूंक कितल्यो एक भितरल्यो वाटो..."

पान 96:

"...म्हज्या हातांत चलल्ल्या ह्या शूद्रहत्याक आतां कितलो काळ जालो? हजार वरसांकि? ना, हजार मिनुटांकि?...काळाची प्रज्ञाच सावळेवर्न आयल्या..."

पान:...

मुकल्या धा पंदरा पानांचेरय वाचूंक जांवचीं थोडीं अक्षरां आसल्लीं. पुण रामचंद्राक तीं वाचूंक जालींनांत; दोळ्यांनी तवळच थेंबे भरूंक सुरू जावन दीश्ट दाट जाल्ली. बूक धांपून रडजे म्हळ्ळी बळादीक आशा प्रयत्नाच्या बळान मुटींत धरन दोनय हात बळान हरद्याक दांबून बसलो; ना ना ना पार्वती म्हजो तुजो नीज संबंद म्हज्या हातान जाल्लो क्रूर अपराध शीदा, स्पश्ट उतरांनी सरवांकय सांगचें धयर आनिकय येंवकना ह्या भिंवकुऱ्याक...तसलें धयर जलमतावरेग असले नवे नवे खेळ रचतां, खेळ खेळतापऱ्यांत हो खेळ म्हळ्ळो म्हाकाच कळीतनातल्लेबरी, म्हाका हावेंच ठकंवचेबरी नवे नवे उपाय सोदतां. काळाकाळाक तुज्या मरणाचें दूक पयलें पयलें भोगल्ल्या तवळच्या उमाळ्यानच परत्यापरत्यान भोगचेबरी असले नवे नवे तंत्र चिंतून आसतां. पाटिच्या कणांतच

पाळां सोडल्ल्या ह्या पापप्रज्ञाथावन तिडकेवन - तांबड्या आगट्यांच्या जिबांथावन काळ, दिक्क लेंवोन जळल्ले तुजे सारयेथावनच काडल्लेबरी आसल्लीं हीं केंडां तकलेर व्हाववन कोनशांकोनशांनी थंडाय आशेवन भोंवून आसां...

हजार वरसांचें गंभीरपण अरध्या मिनुटान होगडायल्लेबरी रामचंद्र, भायरथावन वासू आयकतालो म्हळ्ळयाची परवालेगून करनासतानांच रडोंकलागलो. कान हांगासरच दवरून रांदपाकुडांत बसल्लो वासू आपल्या सायबाचें रडणें खंय तरय मुगदालेंकि म्हळ्ळया आकांतान कंगाल जालो.

(1977)

मुखामुखी

सकड सांगतलोंच म्हण निचेव केला. तकलेर हुलोप भरचो उजो व्हाववन शांती समाधानाक आशेवन भोंवतल्या, शाप लागल्लेबरी, व्यर्थ भोंवचेबदलाक, म्हाका दुकंवच्या, घायेंवक करच्या सगळयाक एक रूप दीवन पळेजे, तें उतरांनी धरन घालिजे म्हण बरंवक बसलां. हें कितें मरचें भ्यें? नवोच जलमल्ल्याक भोगची अपधयराची दूक? समजोंक करिजे. माजवल्ल्या आनी गोंदळल्ल्या, आडखळशी पडच्या भोगणांक आसल्लें, अर्थ जायनातल्लें भियाचें मूळ सोदून काडिजे म्हण आदीं जायतेपावटीं सलवल्यारय आतां परतून तें सोदच्या कामार पडलां. सबार दीस थावन चलोन आयल्ल्या ह्या सोदनांक पाटिंबो म्हळळेबरी थिर आसचो आनी हावें म्हाकाच स्पश्ट करूंक आसचो विसवास म्हळयार: हावें भोगचे पिडापिडेक कारण जाल्ल्या ह्या दुरंतांत पांच मुख्य पात्र आसात म्हळळो. दोग दादले, एक बायल, एक बांय आनी एक कागद. तशेंच हांचेमदल्या परस्पर आनी लागशिल्या संबंदाचें सारकें सुरूप कितें म्हण स्पश्ट, उगतें, कळल्ल्यावेळारच म्हजें उदारण म्हळळो.

आमी बोंबय घर केल्ल्या धा पंदरा वरसांनी आमगेर एक दीस पुणय पाय दवरून येनातल्लें इंदिराबाय पाटल्या धाच दिसांनी दोन पावटीं आयल्लें. दुसरेपावटीं आयल्ल्या वेळार हावें पळेल्लें, अनभोगल्लें हावें सासणाक विसरानशें केलें मात न्हय जिवितावविशांत मनशासभावाविशांत हावें केल्ले अभिप्राय, सांबाळन हाडल्ले विचार पूरा पाळां मुळां सयत हालवन सोडले.

सांगनासताना करीनासताना म्हळळेबरी इंदिरक्कान हेणे येवन करन उगती जाल्ली दोगां व्यक्तिंची मुखामुखी जायनासताना दोन इतिहासांची, दोन पाप प्रज्ञांची मुखामुखी जावन आसोंकपुरो म्हण दुबाव जाता.

○ ○ ○ ○ ○

दीस बुडोंक जाल्लो. तेदळाय आतांचेबरीच बाल्कनीवयल्या ह्याच आरामकदेलार ओणकोन बसल्लों. मुखल्या रसत्याच्या कोनशाक आरबी दऱ्यो, उटोन उटोन येवन पाजेंतले काळे पाजेक आपटुंचो फेंड वोंकचो ल्हारांचो खळानातल्लो आवाज. पयशिल्या उदकाचे ते बगलेन सुऱ्याच्या आकेरिच्या किरणांक उजळचें तांबशेल्लें मळब. काळोक किण्ण भरल्ल्या बांयच्या तळाच्या काळोकांत रुपेल्ल्या पडबिंबाबरी मतिचे गुंडायेंत व्हयकि, न्हयकि म्हणचेबरी दिसची मया मया जाल्ली हनेहळळी. मुखल्या कदेलार तेदळाथावन बटबटोन उलवन आत्तांच म्हळळेबरी एकदम गंभीरायेन मोनी जाल्ल्या आनी थंड बसल्ल्या इंदिरक्कान उबजयल्ले कितलेशे उगडास ताच्या आतांच्या मोनेपणांत परतून परतून जिवाळूंकलागल्ले: तांच्या शेजारा हितलांत घर केल्लो परमेश्वरिचो देर दुरगझडयताना फांटो मोडून सकला पडोन गोकर्णाचे आसपतरेंत पडल्लो खंय!

तीन दिसांउपरांत मेल्लो आतां मेल्लें जावन गांवच्या लोकाक सतयता खंय! दुरगुक काजार जांवक नातल्लें. गोरोच शिरपुटो आसून चंद आसल्लो. परमेश्वरीक आनी ताका आसल्ल्या संबंदाविशांत कितें पूरा काणयो! परमेश्वरीक जाल्लीं भुरगीं पूरा देवी, म्हाकाळी सयत दुरगुक जाल्लीं म्हळ्ळी गुमानी पडोंक ताचे कातिचो रंगच कारण जांवकजाय. परमेश्वरिचो घोव होन्नप्पा काळो कुरूपी. मरणान आनी कामान एकामेका गांच घालन उटयल्ल्या उगडासांत एका मूळ अनभोगाची इमाज उबजोन आयल्ली - हावें कन्नड इस्कोलाक वेच्या दिसांनी पळेल्ली इस्कोलाफाटली ती परनी बांय!

विचारलें हावें:

"तुका उगडास आसा? ते बांयत एक म्हातारी पडोन मेल्ली? परनी, मोडकर बांय जायती अशीर जाल्ल्यान तांतूं देंवचें धयर कोणाकय जायनासताना एके मुटयेक दोन कुशिंनी राजू बांदून सुण्यामाजराक वयर काडल्लेबरी ते म्हातारेचें मडें वयर काडल्लें!"

इंदिरक्काक उगडास नातल्लो.

"पंचवीस तीस वरसां आदलो उगडास आतां जिवो करन विचारताय. एकपावटीं आमचेकुशीन येवन वचनाय" म्हणालागली.

"तुजी मावशी सरल्ल्या वेळार आमचे तेणे आयल्लोय. मागीर आमकां पूरा विसरलोय. बापल्यो मेल्ल्यावेळार तूं खंय पयस आसल्लोय खंय - कलकत्तांत या आनी खंय - तुज्या नावार सोडल्लें हितल, घर खंयचे दशेर आतां पावल्यांत म्हण येवन पळेंवकय जायना?...कितें पूरा सवालां! अरध्या पाक्याक कोलू शिंवल्लें, आनी उरल्लें नळे शिंवल्लें आमचें घर आतां कोसळोन, पंचांगाचे, वोणटिंचे फातर पूरा नपयंच जावन, तें घर आसल्ल्याचो घुर्त जावन आतां उरला म्हळयार मातयेचो ल्हान गुडो. परमेश्वरीक चरब मातेल्या आनी ती मीत नासताना वाडोन ती भुंय पूरा आपणाची म्हळ्ळया रुबावान थंयपूरा 'हितलाची रांदय' केल्या खंय. धाकट्या धनयान ती पूरा आपल्या नावार केल्या म्हळ्ळी खबर सगळ्या गांवार केल्या खंय. म्हालघड्यांथावन आयल्ली ती आस्त, सकटांक सोडन परमेश्वरिच्या स्वाधीन जांवकजाय? अशें म्हण तिणे परतून परतून विचारलें. परमेश्वरिचो सोर्क, धिमाक इंदिरक्काच्या अभिमानाचेर एक सवाल जाल्लें म्हण दिसता. तेदळाथावन ताचेविशांत उलवनच आसा...इंदिरक्का म्हजेकडे उलंवक आयल्लीच परमेश्वरिचे बाबतीन म्हळ्ळो दुबाव जालो म्हाका.

म्हजे बायलेन रांदच्याकुडाथावन आपयताना इंदिरक्का उटोन भितर गेली. दीस आमोरी जाल्ले बाल्कनीर हांव एकलोच, पेंकटा तित्तून उबार आसल्ल्या ग्रादिच्या सरळांतल्यान दिसचे तिनसांजेच्या तांबशेल्ल्या उजवाडांत धापेवन पडचें सागोराचें उदक. खडपाच्या म्हऱ्यांत आडोस बसोन कामकेळी आयल्लीं दादले रूक चडोन फळां बायलां. बाल्कनिचो लायट् घालूंक आयल्ले धुवेक

लायट् इतले वेगीं घालीनाका पुता म्हळें - अशेंच आनी थोडो वेळ कदेलार बसोन रांवचें मन जावन. लायट् घालीनासताना आपल्या कुडाक वेताना म्हजे प्रज्ञेच्या पाताळांत परतून हनेहळ्ळी. कन्नड इसकोलाच्या हितलांतली बांय. मुटयेंत वयर काडटाना मुडकोन पडल्ल्या कडतर म्हातारेचें मडें!

म्हाका दिसलें:

बोरे ल्हान प्रायेर आमकां धरन हालयल्ले अनभोग, फुडें एक दीस उतरांचें रूप घेवन समजणेचें पाताळ भितर रिगोंक सकता पऱ्यांत,• ते तसले सकतेचें मुहूर्त पडोंक राकोन, अस्पश्ट प्रतिमेचें रूप जोडन मतीभितर अगड निदोन पडटात आसतले. स्पश्ट उतर जावन, जागोन फुलचें अनभोगाचें बीं म्हळ्ळेबरी हांव सातकि आट वरसांचो आसताना पळेल्ली ही बांय, हे म्हातारेचें मरण, ताचो उगडास पूरा एकाच्छाणे आंग फापडून उटोन उगडासांत आयल्लें हें पयले पावटीं कांय न्हय...

तशें पळेंवक गेल्यार म्हजा जलमाचो गांव हनेहळ्ळी न्हय खंय. अंकोलेच्या लागसारची एक हळ्ळी म्हळ्यार बोबरू वाडो खंय. मांय हांव जलमताना पयल्या बांळटेरांतच सरल्ली. हांव तीन कि चार वरसांचो आसतानाच एक दीस, दीस उजवाडचे पयलेंच निदल्लेकडचोच बाब नापत्तो जाल्लो खंय. तो शीदा गेल्लो म्हळ्यार पर्तेगाळिच्या मठाक. थंयथावन तीर्थयात्रेक भायर सरल्ल्या हेरां सांगाता आपुणय मेळ्ळो. उत्तर हिंदुस्थानाच्या एका क्षेत्राक भायर सरन रावल्ल्या वाटेरच कोलेरा रोग येवन सरलो म्हण घरा मेळ्ळी खबर. कशेंय आसों, हांव जांटो जाल्ल्या उपरांत घरच्या व्हडिलांनी म्हाका सांगल्ली रीत ही. बाबाक पयलेंथावनच जीवनांत आशा या आस्त बी कांय नातल्ली खंय. एका थराच्या विरक्त भोगणानंच व्हड जाल्लो खंय. काजार केल्यार कांय सारको जातलो म्हण लेकून बलात्कारान म्हळ्ळेबरीच ताका काजार केल्लो खंय. खरी आजापांची संगत म्हळ्यार तो काजार जाल्या उपरांत सगळोच बदलोन गेल्लो. ताका मांय म्हळ्यार जिवाची गांट. दुसऱ्या कोणाचोय तितलो पत्तो लागानातल्लो खंय! पूरा खबरोय थोड्यो कांय उगत्यो, थोड्यो कांय लिपत्यो अरधुकुऱ्यो संगती! अनाथ जावनय अनाथ म्हण कळनाशें म्हाका ल्हान व्हड केल्लें मावशेन, म्हळ्यार मांयचे व्हडले भयणीन, हावें तिकाच मांय म्हण आपंवचें आसल्लें. बापल्योच म्हाका बापूय जालो. तांकां भुरगीं नातल्लीं. नीज आवय बापायक विसरोन हांव वाडलों म्हण घरांतल्या व्हडांनी चिंतल्यारय खरी श्थिती तशी आसल्ली म्हण म्हाका आतातां भोगना. तशें म्हणोन ह्या विशांत हांव कांय विशेस रितीन बारीकसाणेन चिंतुंकय वचोंकना. म्हजी भोगणां हेरां मुकार उगती केल्लोय हांव न्हय. तरीपुण आदल्या जलमाचो उगडास म्हळ्ळेबरी मनाच्या काळोकांतल्या लोकाथावन उटोन रूपित जाता बाबाची मूर्ति - सांगल्यार कोणय पातयेंवचेनांत म्हळ्ळे भीरांतीन म्हजे भितरचइरयल्ली - हांव चार पांच वरसांचो

आसताना सयत ती पळेल्लो उगडास म्हजो. जिविताच्या अर्थाविशांत चिंताना हरयेकपावटीं उटच्या सवालाबरी, जिवांत अगदी अनभोगून हेरांकडे वांटून घेंवक जायनातल्ल्या घुटाबरी, हळ्ळी सोडन आयल्ल्या पंचवीस वरसां उपरांत सयत, हळ्ळेविशांत चिंताना गप्प करन विरार करचें सवाल म्हळ्यार: बाब आसल्लेबरीच उटोन घर सोडून गेल्लो कित्याक? तो कोलेरा जावन सरल्लो? सरल्लो पुणय व्हय? तुरतुरीत एक दीस - आज आत्तां इंदिरक्का आयल्लेबरी - येवन घरच्या दारार बडयत? इतल्या पूरा भयपासान सांबाळन चलयल्लो बापल्यो - मावशेच्या मरणाप्रास चड विरार केल्लें बाबाच्या निगूड निर्गमनान...

काजार जावन बोंबंयत आपलें घरदार सुरू केल्ल्या पंदरा वरसांनी इंदिरक्का आमगेर आयल्लें हेंच पयलेपावटी म्हण चिंताना म्हाकाय अजाप. तशें पळेंवक गेल्यार हनेहळ्ळीथावन कोण आमगेर एदोळ म्हणसर आयला म्हण? इंदिरक्का येत म्हण आमी चिंतूंक सयत नातल्लें. आयल्ली रीत जाल्यारय तशीच: बाप्पाच्या शृद्धाक गोकर्णाक गेल्ल्या एकल्या म्हज्या वोळकिच्या बोंबयकाराचो सांगात करन, आमच्या घराचो पत्तो कळीत आसा म्हळ्ळयाचेर होंदोन शीदा आयल्लें, कागद सयत बरयनासताना. बरयल्लेंय जाल्यार तेंच ताचें पयलें कागद जातें. हावें ताकाय कागद बरयल्लो म्हाका उडास ना. ताकाय चड अजापांची गजाल खंयची म्हळ्यार हांव प्रायेक पावल्या उपरांत अशें लागीं बसोन, सुडाळ, ताचेलागीं उलयल्लों हेंच पयले पावटीं. ना जाल्यार ताच्या सांगातांत म्हाका खंयचोकि अर्थ नातल्लो शिरशिरो. मर्णावेळा तसलो, काम पाशांवा तसलो. मोनजाती तसलो; तिनसांज जाल्ल्या तक्षण मणयेर तांदूळ, चुडेत्यो सगळ्यान शिंपडावन हो हो हा हक म्हण ताळो काडच्या आगेरा एंकुच्या घाडिपणा तसलो; कन्नड इस्कोलाच्या पोरण्या पोणकुल बांय तसलो - हजार रितिंनी वर्णिल्यारय उतरां भायर उरच्या, काळोकांत कांबोळ गोंगडी घालन भेश्टांवक रावल्लेबरी, काळोकिट्ट जावन भिस्तेराभरीत लिपल्लें उगडास हाडचो, ताका म्हजेर आसल्लो शाणेपणावीण प्रभाव - हावें एदोळपऱ्यात बरयल्ल्या धावीस नमुन्यांच्या स्त्री रुपांनी मूळ वस्त जावन म्हजे समजणे भायरच उरलां.

हाका म्हाका दिसल्लें कारण म्हळ्यार: ओंठार मिश्यो फुटच्या वेळार हावें पळेल्लीं तरणाटपणान मुसमुसोन उसळचीं ताचीं आंगां जावयेत; दोळयांनी, बारीक पेंकटान, काडच्या हरयेका मेटांत ताणे घमंड दाकवन उबजंवचें काम पाशांवांच्या उलक्यांत जावयेत; दिसनातल्यारय दिसल्लेबरी लिळावन सपणा खळणेक कारण जाल्लीं ताचीं स्थनां जावयेत; ल्हान आसताना 'ऐ चोरा! तुजें किराचें पील पळेयां' म्हण विचारल्ल्याचो, आपडल्ल्याचो अर्थ समजोंचे दीस येताना तकलेपऱ्यांत वोडन गोंगडीघाल्ले वोलिभितर ताचेविशांत चिंतल्ल्या दिसाउजवाड्या सपणांच्या गर्भांतलो व्यभिचार जांवक पुरो.या...

आतां उगडास करूंक सयत पाटीं मुकार करची संगत:

इस्कोलाथावन आयल्लोंच इल्लो पेजनीस पियेवन खेळोंक म्हण इंदिरक्काच्या घरा गेल्लों. इंदिरक्का पाटल्या सोप्यार बसोन आसल्लें. खांब्याक वोणकोन आरस्या मुकार धरणीर बसोन केस उगयतालें. कापड चड पाटीं वोंदल्ल्यान सफाय जावन लकलकचे ताचे धवशे मासाळ पाय पळेवन घाबरलों. धरणीर पूरा धुळ. पोरच हाडल्लें कापड म्हण ताणे घुणघुणल्लेबरी उगडास. हांव लागीं बसोन ताणे केस किसंवचे पळेतालों. जाल्यारय ताणे कापड मुकार वोडन समा केलेंना. तेदळाच्या मट्टाक ताणे आरस्यांत पळेंवचें आपलें तोंड न्हय बगर विणगे पाय म्हळ्ळो दुबाव मारन अजाप जालों. मुकल्या थोड्या घडयांभितर, कितें जाता म्हण कळच्या पयलेंच एकाच्छाणे म्हा़का वोडन पळे पळे हें काळें शिब कितलें ऊब आसा पळे म्हण म्हजो तळहात उसक्यार दवरन घश्टिलो. व्हय गोऱ्या कातिच्या उसक्यामदें पावण्या तेदें काळें-हरवें रंगाळें शिब. ऊब आसल्लें या थंडगार आसल्लें ताचो उगडास ना. उगडास आसल्लो इतलोच:

ह्या आपेक्सूंक नातल्ल्या घडितान धोवाट जावन थंयचो धांवल्लों; पाटीं घुंवोन पळेताना तसलें कांय घडोंकना म्हळ्ळया रुबावान इंदिरक्कान आरस्यांत पळेंवच्यांत गर्क जाल्लें; एदोळ म्हणसर गुपीत उरल्लो एके बायलेच्या उसक्याचो पयलो स्पर्श हाचो सगळो अर्थ जांवच्या वेळाच्या मुकल्या जाणट्या दिसांचेर घुंगरोन म्हज्या काजारी जिविताचेरय सावळी घालूंक पावल्लो...इंदिरक्कान मात हें पूरा विसरोन सोडल्लेबरी या हें कांय घडोंकचना म्हळ्ळेबरी नटन करन - हें पूरा म्हजीच कल्पना या सपण म्हळ्ळो दुबाव उटोन म्हाका सतयल्लें...

न्हय -

तेंय मुख्य न्हय. न्हयच न्हय. सगळें कळीत आसोनय गुट कित्याक करचो कित्याक? सगळें सांगोंक भायर सरल्ले आयिन्न घडये फाटीं करचें कित्याक?...

इंदिरक्का केदळाय तशेंच. एक उर्मीण जावन म्हज्या जिवितांत आयल्लें. तें शंकररायाकडे काजार जावन आमचे हळ्ळेक आयल्ल्यावेळार हांव कांय आट या नव वरसांचो. चिंतून पळेल्यार कन्नडाचे तिसरे क्लाशींत आसल्लो उगडास. वीस वरसांची व्हकल म्हजे मतिच्या पडद्यार स्पश्ट खंचल्ली - हो परिणाम घडोंक कारण म्हळयार, हनुमाट्याच्या महामायी देवस्थानाच्या कलवंतांक सोडल्यार इतले सोबायेच्या आनी रुपेस्त चेडवाक हावें पळेवनच नातल्लें. थोड्याच दिसांभितर शंकरराय ताका सांगल्लो नवरो न्हय म्हण लोकान खोड काडूंक धरली. आनी वरसां पाशार जाल्लेबरी शंकरराय खोजो, देकुनच इंदिरक्काक भुरगीं नांत म्हळ्ळीं अर्थ येंवचीं उतरां हळ्ळेंत वसतेक रावलीं. व्हडांच्या संसारांत पाय दवरूंक कावजेंवच्या म्हाका आनी तितलें भ्यें भरलें: भुरगीं नातल्ल्याककि कितेंकि हांव ताका कोंडाट्याचो जालों. चड लागशिलो जालों...तसल्याच वेळार हें घडल्लें:

आन गेल्ल्या तितल्याच मिस्तेराभरीत थरान तो लांब मिश्यांचो आयलो. लांब

आन गेल्ल्या तितल्याच मिस्तेराभरीत थरान तो लांब मिश्यांचो आयलो. लांब मिश्यांचो म्हणटां कित्याक ताच्यो लांब मिश्यो मात म्हाका उगडास आसात - ताचें रूप नियाळटाना ताच्यो मिश्यो दोळयां मुकार रावतात. खंयथावन आयलो? कित्याक आयलो ती कांय खबर ना, तरिकय आयलो. आयल्लोच मादाच्या चिट्यार - शष्टी तेराचे रातीं मिरगांचे बोंटेक धरचीं जोडीं पिंपळी काटीं आसात न्हय? ताका लागीं आसल्ल्या दासप्पाच्या च्हायेचे आंगडी झंडो घालो. दासप्पाचो पूत सरवोत्तम म्हजो ईश्ट. ताणे सांगोनच कळल्लें म्हाका: पाटल्या तीन दिसांथावन च्हा पियेंवच्या निबान येता म्हण. काळोक मया मया आसल्ल्या कोनशाक बसोन एकलोच च्हा पियेता खंय! बिडी वोडटा खंय! कोणाकडे जाल्यारय एक चाचू सब्द ना. काळोक जाल्लोच उटोन वेतालो. फुडें एक दीस गुसू गुसू खबर जाली; ताणे रावल्लें घर गोकर्णांतल्या एका भोटाचें, तो हनेहळ्ळीक इंदिरक्काक मेळोंक येतालो म्हण कोणेंकि खबर केली. कोण तरय पातयेले. आयकोन म्हाका मात्याक चडलो. भियेलों. तेदळा म्हाका कांय तेरा वरसां प्राय. हांवच खुद्ध दासप्पाच्या आंगडी गेल्ल्यावेळार दोळयांमुकार जालो. दोळयांक दिसल्लोच दुसऱ्यो कांय साक्षी नाकात म्हळ्ळी सत गजाल स्पश्ट जाली. ताणे येंवकय आनी इंदिरक्काक संबंद आसल्लो व्हय म्हण जालें. म्हाका कित्याक तशें भोगलें तें म्हज्यान समजोन घेंवक साध्य नातल्लें उतर. तशेंच उरलां. हो संबंद फट जांवदी म्हण भितरल्या भितर आशेल्लेंच संबंद आसल्लो व्हय म्हळ्ळी भिरांत जांवक पावल्ली? शंकररायाविशांत आसल्ली गुटाची जुगुप्सा हो संबंद खरो जांवदी म्हळ्ळी आशा जांवक पावल्लो? ती खबर ना. गावार जाल्ली खबर पातयेंवचेबरी जाल्लें या पात्येंवचेबरी जाल्लें तें हावेंच खबर करन सोडल्लें? सगळी संगत एक करताना, घडोंक नातल्लेंच घडलें म्हण पातयेवन, मुकार निजाकय घडल्लें ताका दोळे धांपून सोडूंक चलल्लें भितरलें झुज जायजे म्हण भोगता. ताचें मुश्कर पळेवन बसचें मन जायनासताना, जायते दीस थावन वचोंक नातल्ल्या कपिल तीर्थाक या म्हण आंगड भायर सरोन ईश्वराच्या देवस्थानाची कुशिची वोण रिगल्लोंच, पाटल्यान कोणकि 'ऐ चेड्या' म्हण आपंवचें आयकोन फाटीं पळेतां जाल्यार तो लांब मिश्यांगार फाटीक लागल्लो. तो इतले दीस नदर दीवन बसल्लो म्हाकाच राकोन जायजे म्हळ्ळी आलोचन मतीक आयल्लीच थर्थऱ्यांनी कांपलों. पाय धरणींत रोंबल्लेबरी तो येंवक राकोन रावलों. तो आयल्लोच 'धप्प' करन म्हज्या खांदार आपलो इतलो रूंद हात पातळायलागलो. पोरच्यापोरच म्हळ्ळेबरी दिसता त्या हातापाटल्या प्रचंड धयराचो अनभोग. 'तूं इंदिराच्या सेजारचो चेडोमुरे? नांव कितें तुजें?' विचारिलागलो. ताच्या उतरांच्या व्हडपणाक अजाप लागोन, 'रामचंद्र' म्हळें गागेवन. 'रामचंद्रा हो लोकाटो पळे. हो तुरतुरीत वरन इंदिराक दी' म्हणलागलो आपणे सांगल्लें हांव करनच सोडटां म्हळ्ळया कांय सासवातितलें अपधयर नातल्ल्या स्पश्ट ताळयान. तांचे दोगांयचे

घुटमळेंत वांटो घेंवक तयार आसल्लेबरी तो लोकाटो हातांत घेतल्लोच थंयथावन धावोंकलागलों. इंदिराक तो वरन पावंवची आतुराय या ताच्या व्हडपणाथावन पयस धांवचो आमसर? तशें तशें म्हण चक्रखंडेश्वराच्या दिवळालागीं पावतां म्हणसर धांवलों. घरा पावोंक चक्रखंडेश्वर दीवळ उतरजे म्हळ्ळी कांय गरज ना. पुण हावें मात त्याच वाटेन मेटां काडल्लीं. नरमनीस नासताना पणगिल पडल्ली ती गुडी रिगल्लोंच धावणेची पुरासाण काडूंक तांबडो चुनो काडल्ली पेळी चडोन बसलों. आतुरायेन म्हळ्ळेबरी लोकाटो उजवाडा आड धरन पळेल्यार थोडींच उतरां बरयल्ली धाकटी चीट. ती खंयची हडबी बूद आयलीकि? हांव कितें करतां म्हण चिंतचेपयलेंच लोकाटो फोडन चीट भायर काडल्ली वाचल्ली. 'रातीं जेवाण जाल्लेंच तुमच्या गोट्या बगलेन ये. राकतां' म्हण खबर व्हाववंची चीट. राग आयलो. हळशीक म्हण भोगलें. सरवोत्तमान सांगल्लें सत तर! तरिपुण ही चीट फोडन वाचूंक म्हाका खंयचो अधिकार म्हण जायनाकाये? घामेलों. हेरांचे कागद अशें चोऱ्यां वाचचें पाप म्हण भोगलें. या फाल्यां कांय म्हजो घुट भायर पडत म्हण भियेलों - म्हज्यान सांगोंक जायना. म्हज्या इंदिरक्काविशांत लोकान उलंवचें सत व्हय न्हय करूंक, खात्री करन घेंवक वाचूंक ना म्हण कशें सांगचें? हाचें समर्थन करन घेंवक प्रयतन केल्लें तितलें असमाधान चडोन शिरशिरलों. धत्त! म्हाका कित्याक जाय आसल्लें हें काम? चीट लोकाट्यांत घालन बंद करन दिल्यार सय म्हणटाना लोकाटो पिंजल्लो दिसलो. आशा खंडोन फाटीं मुकार पळेनासताना लोकाटो आनी पत्र दोनय पिंजून देवस्थाना फाटल्या सुक्या खोलयांनी उबयल्लींच, म्हज्या खोट्या करतुवाक साक्स जावन उबो रावोन आसल्ल्या चक्रखंडेश्वराचो राग सरोप जावन धांवडावन हाडल्ल्या जिनसार धांवलों. धांवोन धांवोन सावेराच्या घाण्यालागीं येवन पावताना इंदिरक्का आनी ताचो मींड दोगांय मतिंतली भायर पडोन म्हजें पाप करतूब मात दोळ्यांमुकार उबें जाल्लें. रातीं जेवाण जावन निदोंक गेल्यार नीद येना. ताणीं एकमेका भेटचो वेळ लागीं आयल्लेबरीच मन सगळें पिडेस्त जावन कळवळोन भिचाण्यार लोळ्ळों. आकेरीक, म्हजें इंदिरक्का पुणय बरेंच, करमी होच. कशेंय घडयेत आसल्ल्या एका व्हडल्या पाप कृत्यांतलें ताका राकलें म्हळ्ळो म्हज्या कृत्याक आस्येत जाल्लो एक नवो अर्थ मतीक येवन निराळ भोगून स्वस्थ निदलों. सकाळीं उट्टाना मात दोळे उगते करच्या आनी उजवाडच्या संसारांत कोणाकच खबर नातल्ल्या पापाचें व्हजें व्हावयल्लें मन जड जाल्लें. तेदळाच सुरू जाल्लो आसतलो - जीवनभर गूण जायनासताना म्हाका लागल्लो, म्हज्या विचारांक, भोगणांक ऊब दिंवचो खोटो अभ्यास या सवय. एदोळपऱ्यांत कांय धा हजार रितिंनी तें कागद पिंजून उडयल्लें कृत्यें हावें विश्लेशिलां. तशें पिंजून उडयल्लेवरवीं घडल्लो परिणाम पळेवन, तशें केल्लें सारकें म्हण समर्थन

केलां. तरीपुण कागद उगतें करच्यावेळार, वाचून पिंजुन उडयल्ल्यावेळार तो उद्देश नातल्लो न्हय म्हण चिंतून दुबाव मारन तळमळां. कोणाकडे सयत सांगोंक जायनातल्लो गुट. ताची दूक उरल्ल्या सबार घुटांक पोटलुन धरताना आनी मनांत हुलपोंच्या घायाबरी चिमीचिमी जाताना संकड जावन वळवळां पिंजल्ल्या कागदांचे कुडके परतून संदयल्लेबरी, ते सगळे लोकाट्यांत घालन बंद केल्लेबरी, परतून उगतें केल्लेबरी, ओट्टुवार आकेरपऱ्यांत आपल्या विळासाक पावानातल्ल्या त्या संदेशाबरी म्हजीं भोगणां, भावनां, पातयेणी, विचार पूरा हावें एदोळपऱ्यांत बरयल्लें पूरा एकाकएक विरोध दिक्कांनी विश्लेशण जावन, खंयच्याय एका स्थानाक येनासताना अंतर पिशाचीबरी उबल्यांत.

झग करन पेटल्ले रसत्याचे दिवे म्हज्या भोगणासमाधीक भग्न जाले. काळोक पडल्लो जाल्ल्यान खडपांचेर बसल्लो लोक उटोन चल्लो. तेदनां रसत्याच्या कोनशाक आसल्ल्या बसस्टोपांत गडदी सुरू जाली. फाटल्या दृश्यांत सुदरूप दिसानातल्यारय आपलें अस्तित्व रावयनासताना सांगच्या, हेणेतेणे हुळवुळोन उसमडच्या उदकाचो आवाज परतून कानांत पडलो. 'आतां पुणी दिवो पेटंवकि बाबा?' म्हण विचारल्ले म्हजे धुवेन जापीक राकनासताना बाल्कनीवयलो आनी होलांतलो दिवो जळयलो. कांय घुट सांगतलेबरी लागीं येवन 'बाबा, इंदिरक्कान तुवें तिचेविशांत बरयल्ली काणी वाचल्या खंय!' म्हणाली. हावें 'व्हयकि?' म्हण विचारलें मात. रातीं जेवाण जावन निदोंक गेल्लेकडे भिचाण्यार आड जाल्लेकडे बायलेकडे विचारलें: 'उटाउटीं इंदिरक्का बोंबय येंवक कारण कितें कळ्ळें?'

"व्हय, तुका पळेंवक आयलले न्हय. पोरवां हांगाथावन काशीक व्चें एक स्पेशल ट्रेन आसा खंय. जातऱ्याक वेतल्यां बाबतीन, आमचे कुशिचो लोकच पंचवीस तिसां वयर आसा खंय. सकाळीं ताका हांगा सोडूंक एकलो चेडो आयल्लो न्हयये? तोय वेता खंय! तांचे बराबर जातऱ्याक भायर सरलां; तुवेंच वी.टी. वचोन ट्रेनाक पावन येजे खंय!" खबर सांगचेबरी बायलेन सांगलें. ताच्या येण्याचें कारण नीज खुंयचें म्हण कळ्ल्लेंच भितरल्याभितर भरोन आयल्ली सगळी जडाय करगल्लो अनभव जावन एक पावटीच्याक समाधान जालें.

"ताणे हावें बरयल्ली काणी वाचल्या खंय, व्हयकि? तुवें कित्या कांय सांगोंकनांय म्हाका?"

"तुजो सभाव म्हाका कळीत आसल्ल्यान, ताचें नांव पुणय बदलून परगट कर म्हळ्यारय तूं आयकोंकनांय. थंय आयल्ल्या अनभवाथावन भायर पडजे जाल्यार ताचें नांव अवश म्हळीं व्हडलीं व्हडलीं उतरां उलयलोय. तें खंय ती काणी वाचूंक पावता म्हण जायनाकाये? म्हणोनय सांगालागलोय. आतां ताणे वाचल्या म्हळया उपरांत ताच्या मनाक कांय दुकलेंकि म्हळी भिरांतमू? कांय

भ्यें नाका. तसलें कांय ताणे सांगोंकना. 'काणी वाचली' म्हण मात ताणे सांगलें, म्हणलागली.

हाच्याउपरांतलो दीस सुखानच पाशार जालो म्हणजे. तो दीस सनवार जाल्ल्यान ऑफिसाक अरध्या दिसाची सुटी. सकाळींचें काम सगळें काबार करनदोनपारांच्या जेवणाक घराच आयल्लो. इंदिरक्का आयल्लें कारण स्पश्ट जावन कळल्लें म्हळ्ळयानकि कितेंकि ऑफिसाथावन येतानांच बारी एक 'मूड'. जेवाण जावन ल्हान एक नीद जाल्याउपरांत इंदिरक्काक च्हा पियेवन भायर या, भोंवतणिचो गांव दाकयतां म्हळ्ळयाक 'नाका' म्हणलागलें. आमकांय तें सारकें म्हण भोगल्ल्यान भायर वेची आलोचेन सोडली. बाल्कनीर कदेलां घालन थंय मुकार विस्तारल्ल्या उदकाच्या प्रचंड उत्सावाक मन उगतें दीवन बसल्यांव. आनिकय बावोंक नातल्ल्या स्पश्ट सांजेच्या जवाडांत प्रजळोन उडोन पडचीं व्हडलीं व्हडलीं ल्हारां. तीच पळेवन बसल्ल्या म्हज्या मनांत उगडासाचीं ल्हारां उटोंकलागलीं. देकून विचारनच सोडलें: पोर फेस्ता दीस एका हातांत लोभनाचें हरवण, आनयेकांत म्होराचीं पाकां धरन मंत्रवादीबरी चलच्या बुडाणसायबाविशांत, शिवरात्रीदिसा अभिषेकाक आयल्ल्या उत्तर हिंदुस्थानाच्या जोड्याविशांत, बायलेच्या आंगावयल्या भांगराचे दुराशेन जिवेशीं मारन रांदच्या कुडांतच मडें पूर्‌न फाशेक गेल्ल्या भोटाच्या घरच्यांविशांत, मूळगेणिचें वोकल, कुंटाच्या घरचो बीरा, काणी गावडाविशांत, आमाशे पुनवेक पिशें लागोन सुकी भाकरी दियागे म्हण गांव सगळो भोंवच्या चोर हनुमाविशांत, गांवचो पटेल सणतप्पा नायक, कलयगार करीम, शेख फरीद, आचारी सण्णप्पाचारी, घाण्याकार सावेर, मडवळ महादेव, बाळंत करताली संतान, ल्हान प्रायेचे ईश्ट बसत्यांव, आंतोनी, दिन्नी. चेडियो नागम्मा आनी बीरम्मा, गांवचे आंगडीकार, इस्कोलाचे मेस्त्री, पूजारी, बियेची पाड, करड, हितलाची वोय, हितलांतली तरकारी, फुलां, दिवळां, इगर्ज, मठ, कीर्तनां, भजनां, तेर, ओकुळी, भोंवतणिच्यो हळळ्यो, नंय, व्होळ, तार, सांकव, फोंड, तीर्थ हो पूरा उगडास जिवो जाल्लेबरीच उतरांत जावन मतीक खुशी जाली. इंदिरक्कान आतुरायेन आंबुरको हासो दीवन सांगल्लें पूरा लक्षा दीवन आयकालें. कितलें पूरा उगडास दवरलांय हाबा म्हण विचारल्ल्याक पूरा जाप दिली. मदेंच एकपावटीं, सकड सोडन गांवच्या बांयचो कित्या इतलोय उगडास? म्हणलागलें. म्हाका भिरांत उटली. बांयविशांत म्हाका विचारल्लो उगडासच ना. ताणे विचारल्लेंय म्हाका लक्षाक आयल्लें रातीं निदोंक गेल्लेकडे हो उगडास पूरा परतून खोडयताना!

बांय म्हण विचारल्ल्याककि कितेंकि? म्हाका एक उगडास जालो. लांब मिश्यांच्याची गजाल जावन एक दोन वरसांनी गिमाळे रजेर एकपावटीं कासरकोडांत आजाळा गेल्लों. मावळ्याचो पुत राघव म्हजेच प्रायेचो. थोड्याच दिसां आदीं एका मास्टरान बांयत उडोन जीव काडन घेतल्लो उगडास विवर

सगळो करन, आमी ताका लांब मिश्यांचो मास्तर म्हण आपयतल्यांव म्हणालो. तशें म्हणटाना म्हाका धस्स...जालें. तशें धस्स जाताना म्हाका दिसल्लें कारण सयत आतां उगडास जावन, तें कितलें असाध्य, कितलें विक्षिप्त म्हळ्ळयाविशांत हासो आयलो. तशेंच आज सयत ताणे म्हजे काणयेविशांत परतून प्रस्ताप काडूंक ना म्हळ्ळेवरवीं म्हाका समाधान भोगलें.

पुण हें समाधान चड दीस बाळवोंचें न्हय म्हण म्हाका कळ्ळें तिसऱ्या दिसां सकाळीं. एका लेखान, म्हज्या आयच्या दुकाक, दुकीक रळण बांदल्लें घडीत घडल्लेंच तेदळा...

त्या दीस म्हाका सदांचेप्रास चड वेगीं जाग जाली. काल हळ्ळेविशांत तितलें उलयल्ल्यानकि कितेंकि भितरल्यो शिरो, गांटी पूरा आपणायतल्याक हगुर जावन जीवय हगुर जालो. कितें तरी बरव्यां म्हण भिचाण्यावयलो उटोन सकाळीची निरमळायबि करन बाल्कनीर बसजे म्हण चिंतून लायटाचो स्विच घालूंक वेतां जाल्यार, 'दिवो नाका अशेंच सोबता पळे' म्हण बाल्कनीथावन आयल्ल्या इंदिरक्काच्या ताळयाक हावें उडोन पडचेबरी जालें. साला थावन बाल्कनीक वेचें दार उगतें आसल्लेंय लक्षाक आयलें. दिवो जळयनासतानाच बाल्कनीक गेल्ल्याकडे, आपणा मुकार आसल्लें कदेल दाकवन ये, बस म्हणालें. उजवाडचे पयलें हांगा निजाकय बरें लागता न्हय म्हणालें. कित्याककि इंदिरक्काचो ताळो सदांचेबरी नातल्लो. उदकाची शेळ आसोन थंड व्हाळचें वारें, सपणांचे माये तसल्या उजवाडांत आत्तां दिसोन आत्तां दिसनासताना सबदान भात तें आसा म्हळ्ळी प्रज्ञा दिंवचें उदक आपली सदांची सोबाय होगडांवक पावल्लें. म्हजे काणये विशांत उलोंवक सकड सोडन हो वेळ मेळ्ळोकि म्हण चिंताना आंगार'कांटे वोडल्लेबरी जालें. इंदिरक्का कांय भ्यें भिरांत नासताना शीदा विशय मुकार दवरन तुजी काणी वाचल्या म्हणलागलें. हाची पुरविली प्रज्ञा आसोनय म्हाका पोटांत थंड उदक वोतल्लो अनभव. हेणे तेणे उडचें पडचें उदक सयत एका खिणाक रावल्लो तसो उगडास!

"पिंजून उडयल्ले ते चिटीविशांत तुवें भोगल्ली दूक कितली म्हण म्हज्यान चिंतूंक येता. पुण त्या पत्राक तुवें दिल्लो अर्थ सारको न्हय. सारको न्हय म्हण तूंय जाणांय!" म्हणलागलें. पिंजून उडयताना ते ल्हान प्रायेर तुका समजोंक नातल्लें जाल्यारय मुकार व्हड जाल्या उपरांत, बायलेचो अनभोग जाल्या उपरांत कळजे आसल्लें खंय! काजार जाल्ल्ये हेवशिनथावनच ताका घोवा विशांत, तो जीव आसताना आनी मेल्या उपरांत सयत भोगल्लो तिरस्कार, जुगुप्सा चुकिभरीत म्हण ताका भोगुंकच ना खंय. प्राय भरल्ल्या आंगाक बऱ्या वायटाचो अनभोग भोगचो म्हळ्यारय कसो? कित्याखातीर म्हण भोगजे? म्हजी काणी वाचून ताका कठीण संताप आयलो खंय! भिवकुऱ्यांची व्हडलीमांयच्या काळाची काणी म्हण भोगली खंय...'तुका तें कागद पिंजून उडयल्लेंच पाप व्हडलें म्हण

दिसलें न्हय! देकुनच म्हजेवरवीं घडत जाल्ल्या एका वायट कामाथावन म्हाका राकलें म्हळ्ळे तितलो तुका संतोस जालो. व्हडपण भोगलें!' म्हणलागलें. हावें ताचो मींड म्हळ्ळो तो लांब मिश्यांचो ताचो मींड न्हय खंय! ल्हानपणाथावन ताणे ताचो मोग केल्लो खंय! ताचेकडे काजार जांवच्यारय आसल्लें खंय! पुण तो जातीन पेलो. जाल्यारकितें? भलायकी, घटमूट जीव, बरे गूण ताचेकडे आसल्लेबरी गांवच्या खंयच्या चेड्याक आसल्ले? ताणीं एकामेकाक बरें वोळकोन समजोन घेतल्लें. तीं एकामेकाक मेचवाल्लीं. पुण पाटिचो कणो नातल्ल्या ताच्या बापायन ह्या संबंदाचो गुट कळ्ळ्लोच भियेवन रातारातीं म्हळ्ळेबरी एका समजणी नातलल्ल्या खोज्याक काजाराची सयरीक करनय जाल्ली. घोव वोनो म्हळ्ळी गांवची 'गे' खबर मात न्हय खंय. नीज संगत खंय!...'आदल्यांचें पूरा कोट्टळें काडूंक हो जात्रो धरूंक नातल्लो जाल्यार हें पूरा तुका सांगतीकि नाकि? काशीक वेचे पयलेंच हाचें बरें वायट जांवदी. झळझळावन धुंवन मन नितळ जाल्ल्यावेळार विश्वेश्वराच्या दर्शनाक फावो जांव, म्हण आंज उट्टानाच भोगलें, पळे. भोगल्लेंच उटोन आयलीं' म्हणलागलें. 'ताका कॅन्सर जावन तो सरलो तें ताका कळीत आसोनय त्या विशांत एक सब्द मात कित्या सांगोंकनांय? कित्याक? भ्यें दिसलें?' म्हण विचारीलागलें. घोवाक त्याच आंगार कॅन्सर म्हण कळीत जाल्लें धा वरसां उपरांत खंय. मरच्या सच म्हयन्यांपयलें. कॅन्सरावरवींच तो वोनो जाल्लो. पाप ताकाय ती खबर नातल्ली. पुण आपणावरवीं बायलेकय सुख ना म्हण चिंतून एक दीस दोळयांत दूक काडन, 'इंदिरा तूं परतून काजार जाताय?' म्हण विचारलें खंय. तशें विचारल्ल्याचो सारको अर्थ आतां जाता. पुण तेदळा मात हीय एक खोजी भिरमत म्हण चिंतून राग आयल्लो खंय. दुसरे जातिच्याकडे काजार जांवक तयार नातल्ल्या जणांनी हाका कबलात दींवक साध्य आसल्ली?... आमकां कोणाकय नातल्लें धयर दाकयल्लें ताणे एकल्यानच खंय! हावें ताचो मींड म्हण आपयल्ल्यान. हांव ताका दासप्पाच्या आंगडी मेळच्या एकाच म्हयन्यापयलें तें आपल्या कुळारा गेल्ल्यावेळार तो एक पावटीं मेळल्लो खंय. हाचें काजार जावन पांच वरसां जाल्यारय तो मात आजूनय काजार जांवक नातल्लो खंय. काजारच जांवचोना म्हण ताणे भास आण केल्ली खंय. आपल्या कुळारा गेल्ल्या वेळार हेणे तेणे दिसतालो जाल्यारय उलंवक नातल्लो. एक दीस कितें जालेंकि? आवय बापय घरा नातल्लो संदर्ब पळेवन घरा आयलो खंय. हाका मेळ्ळो खंय. दोनय बावळे धरन गडगडावन, इंदिरा, आनी कितले दीस अशेंच रांवचें म्हणटाय? हातांत चार पैसे जाल्यात आतां. हावें सांगचें उतर आयक. खंय तरी धांवोन वच्यां. सगळी विलेवारी करन मुकल्या म्हयन्यांत येतां. आयल्लोंच तुका खबर धाडटां. हावें सांगल्लेकडे येवन राव. इतलें सांगल्लोच भायर सरोन गेल्लो खंय. दोळयांनी भरल्लीं दुकां दाकंवच्यार नातल्लो. पुण तीं ताका दिसल्लीं. एके घडयेक पुणय मन

कळवळल्लें. ताणे सांगल्ल्या म्हयन्यांत तो आपल्या गावाक आयल्लो जाल्यार, ताचे बराबर धावोंक आपवणे आयल्लें जाल्यार वेतेंकि ना? तें आतां सांगोंक कश्ट जाता, म्हणलागलें. पुण आतांच्या मट्टाक तो येता म्हळळया म्हयन्यांत आयलोच ना जाल्ल्यान रागच आयल्लो खंय. फुडें एक दीस कुळारा गेल्ल्या वेळार हनेहळळेक येतां म्हळळया दिसाच गावांतलो नापत्तो जाल्ली खबकळल्ल्या तक्षण ताच्या भिवकुरपणाबाबतीन कांटाळो आयल्लो खंय. होय हेरां दादल्यांबरीच उदक धरनातल्लो कोळसो म्हण भोगल्लें खंय. पांच वरसां आदीं म्हजी काणी वाचल्या उपरांत ताका कळ्ळेंकि तो आपणे दिल्ल्या उतराक चुकनासताना हनेहळळेक आयल्लो, आपणाक सांगोन धाडल्लें. म्हजी काणी वाचून जालो परिणाम इतलोच: ताचेविशांत ते घडये अभिमान भोगल्लो. पुण वेळ उतरोन बूद येवन कितें फायदो? खोज्या दादल्याकडे काजार जावन, काजार जाल्ल्या धा वरसांनी तोय मरोन वाट दिसनातल्ल्या ताका म्हजी काणी वाचून कांय भोगूंकना खंय. तांतूं जिविताविशीं, ह्या आनी दुसऱ्या लेखाविशीं, म्हज्या टोळ अप्राधाच्या प्रज्ञेविशीं हावें बरयल्लीं व्हडल्या व्हडल्या मापाचीं उतरां ताचे ते घडयेचे मनास्थितीक कांयच लागोंक नांत खंय...

उलोवन जाल्लेंच इंदिरक्का पुरासाण जाल्लेबरी दोळे धांपून आसातशेंच बसलें. ताणे तशें दोळे धांपून बसल्लें ग्राण लागल्लेबरी पळेतल्याक म्हाका, ताचे भितर ते घडये चलचें भावनांचें झगडें, ताचो परिणाम जावन काळोक भेतुन येंवचें, मतीक पिशें धरंवचें, सकाळिंच्या उजवाडाचें कीर्ण, या नितळ आलोचन करूंक सोडीनातल्ल्या उदकाच्या आवाजाक ओट्टुवार ताच्या तोंडार दिसल्ल्या अमानुष लक्षणान म्हाका विलक्षणाचो दुबाव; मुकल्या कदेलार उलयनासताना बसल्ल्या चेडवाक हांव जाणा म्हण हांव खंडित सांगन? हें निजाकय कोण? कित्याक म्हण ताचेथावन इतलेंय दूक सोसता? म्हज्या दुकाक कारण जाल्ली बायल कि, पत्र हें म्हण धयरान सांगन कि? या मनांतल्या काळोकांतल्या लोकाथावन ततेदोळ तेदोळ उटोन येंवच्या आनी दुकंवचे परिस्थितीक हाची काणी एक प्रतीक मात? ना जाल्यार वरसां उतरोन ल्हान बाळपणार चलल्ल्या नेणट्या काळाच्या घडितांक आतां गरज नातल्ली वोप कित्याक काडटा? आत्तां ताच्या तोंडाथावनच आयकाल्ली म्हण चिंतल्ली काणी, कितलेशे दीस थावन तोंडपाशीं करन सांगल्ली काणी, नाटकीय रितीन सांगल्ली त्या पत्राची काणी नीज जावन ताणेंच सांगलली? या हावें विसरन सोडल्ली आतां ताच्या तोंडांतली आयकाताना आत्तां उगडास आयली म्हण हावें दाकयलें? या, ताणे सांगल्ल्याक, ताणे सांगल्ली म्हण हावेंच पात्येनातल्लेबरी आतांचे रूप, नाटकीय रूप दिलें? खंयचेंय समजोंकना. सोडीनासताना मारच्या ल्हारांचो अलोकीक सब्द म्हाका चिंतूंक सोडीच नातल्ले. हें सगळें म्हजीं सपणाळीं भोगणां जाव्येतीं तरय, तांतूं सताचो एक वांटो लिपोन आसल्लो म्हण कोणेंकि रप रप करन चाटयेन मारनं

त्या मारांक सांपडोन वळवळचो अनभव जावन घामेलों. असली दूक भोगुंकच म्हण इंदिरक्कान सांगललें हावें म्हाकाच दुकंवचे रितीन आरायल्लें जांवकय पुरो. येतां म्हण सांगल्ल्या म्हयन्यांतच गेल्लो तो लांब मिश्यांगार खंय पावलो? मुकार खंय पुणय ताचो पेंत्तो मेळलो? अशें विचारिजे म्हण चिंतल्लें सयत विसरोन गेलें.

एक विशय मात हावें औपून घेंवचोच पडटा:म्हजेवरवीं घडल्ले चुकीक लागोन ताचें सगळें जीवन रितें जांवक हांवच कारण म्हळळीं भोगणां उटल्ल्या तक्षण आदलें भ्यों उटोन येंवच्या बळाक इंदिरक्काच मेल्लें जाल्यार म्हण भोगल्लें आसा. मागीर म्हजे हे दुश्ट आलोचनेखातीर सगळो दीस चुर्चुऱ्यांनी पाशार केल्लो...

सांजेर इंदिरक्काक वी.टी. स्टेशनाक पावन आयल्लोंच मतीक एका थराचें समाधान जालें, मत हगुर जाली. म्हाकाच वायट दिसचे तितलें समाधान भोगलें. सदांचेबरी एक बूक घेवन बसचें मन येनासताना च्हा पियेवन, ड्रेस बदलून अशेंच भोवून येतां म्हण एकलोच घर भायर सरलों, मन भरल्ल्या, केदळाकि फाटीं सोडन आयल्ल्या काळोकाच्या आदल्या दिसांकुशीन नाका नाका म्हळयारय इंदिरक्काच्या प्रभावाक लोटच्या, ताच्याकय चड, सताक दोळे धांपून बसल्ल्या गंभीर तोंडा मुद्रांच्या प्रभृतींथावन थोडो वेळ पयस सरोन, हांव हांवच जावन वेळ पाशार करूंक आशेवन शीदा दऱ्या तडीक वचोन, विशाल खडपार चडोन, चडोन उडोन पडचीं ल्हारां पळेत बसलों. कितलो वेळ तसो पाशार केल्लो ताची खबर ना.

○ ○ ○ ○ ○

हाका सगळयाक कळस दवरचे तसलें घडीत उबजाल्लें आट दिसां उपरांत. काशी थावन येंवचें ट्रेन त्या दीस रातीं इकरा घंट्यार येंवचें आसल्लें. ताणे काशी वेचे पयलेंच विलेवारी केल्ले प्रमाणे, म्हजी बायल आनी हांव ताका दादर स्टेशनांत मेळोंक गेल्ल्यांव, सारक्या वेळाप्रास अरधो घंटो गळाय जावन तरय ट्रेन येवन पावलें. आयल्लेंच कुलकारांचो, आपापल्यांक मेळोंक आयल्ल्यांचो गलाटो सुरू. आवाज आनी गडदी इल्ली उणी जांवदी म्हण आमी दोगांय व्हडल्या घडयाळा पोंदा उबीं रावल्यां. वेळ पाशार जाल्लेबरीच गोंदोळ उणो जांवचेबदलाक चड चडच जालो. आकेरीक गडदेन उसवास ना जालो. आमकां कितें म्हण कळनासताना घाबरी जाली. थोड्यावेळान काशीक गेल्ल्यांपयकी सबार जण थंय उबजाल्ल्या कोलेरा जातिचे पेस्तीन सिक जावन आयल्यात आनी थोड्यांची स्थिती बारी गंभीर आसा म्हण कळोन आयलें. डाक्टरांक, स्ट्रेचरांक आनी अंबुलॅन्सांक म्हण गडदेन हेणे तेणे वेच्या लोकाक स्टेशनच पावानातल्लें. आमच्या इंदिरक्काची परिस्थिती कशी आसाकि? खंयचे गाडयेर आसाकि? म्हण आमी चिंतूंक लागताना ताचे सांगाता गेल्लो चेडोच आमकां

सोडून आयलो. येया, येया, इंदिरक्का एकदम सीरियस. तीन दीसथावन पोटाक ना. नितम ताप. आतां दात आसचेबरी दिसना. येया, येया, कांय आसपतरेक व्हरूंक पडटा आसतलें...अशें एक सारकें सांगत ताणे आसल्ले गाडयेक चडुणे आमकां वोडनच व्हरन गेलो. गाडयेर पळेल्लें म्हज्यान पातयेंवक जालेंना. मतीर नासताना, न्हेसल्लें कापड हेणे तेणे जावन पडल्ल्या ताका हावें आनी त्या चेड्यान दोगांनी मेळोन उकलून प्लेटफोरमाच्या मुल्यार रावयल्ल्या म्हज्या कारार घालिजे जाल्यार आमकां जिवार आयलें. कापड सगळें निरमळाय भायर जायनासताना घाणतालें. ते घाणीक खेल्लें वोंकोनवेचेबरी जालें. चेडो परतून प्लेटफोरमाक धांवोन ताचो सामान हाडच्याभितर ताका आमच्या घरा लागसारच्या नानावटी आसपतरेक व्हरचें म्हण हावें आनी म्हजे बायलेन निर्णय करन जाल्लें. तेच कुशीन कार धांवडायलें. चेड्याक एक रात आमगेरच पाशार करूंक सांगलें. सुमारशी रात जाल्ल्यान रसत्यार चड वाहनां घुंवनातल्लीं. दादर ट्राम टर्मिनस उतरोन टिळक ब्रिजाकुशीन कार धांवलागलें. म्हजेकुशीन म्हजी बायल, पाटले सिटीर निदल्लें इंदिरक्का, ताचे तकले बगलेन मुदो जावन बसल्लो चेडो. कोणय उलंवचे परिस्थितींत नातल्लें. मोन्यान वाट साग्सल्लो. शिवाजी पारकांतले सिग्नल दिवे रात जाल्ल्यान हळदुव्या रंगान दोळे मिणकिताले. ते उतरताना ट्रेनार पळेल्लें दृश्य दोळे बांदूंक लागलें. माहीम पांवच्याभितर ताचे मतांतिक मार इतलो कठिण जालोकि म्हजें तोलन चुकोन स्टियरिंग व्हील घट्ट करन धरचें पडलें: व्हय, सकेशी बायल इंदिरक्का काशीथावन फाटीं येताना केस बोडकावन आयल्लें. वेळ गेल्लेबरीच तोलन आयलें, तशें पळेल्लो एकेक विवर लक्षांत येवन जीवकळा नशेवन विद्रूप जाल्लें ताचें रूप दोळयांमुकार येताना मन परतून कोडशेलें. म्हजे मतिंतले विचार आपणाक कळळे म्हळळेबरी त्या चेड्यान कारांतलें मोनेपण मोडलें. "आमी नाका म्हळयारय आयकलीना. काशींत तशें करची गरज ना म्हण पुरोहितान सांगल्यारय आयकालीना..." आपुण कितें सांगतां म्हळळी संगत विवरांवची गरज ना म्हळळेबरी तो उलयतालो. "हांगाथावन गेल्ल्या दुसऱ्याच दिसा अशें करन घेतलें. त्याच दिसा गंगेंत न्हावन आयल्लेंच एक नीब जालें, रातीं बारीक ताप आयलो. परतून येताना नितम जाली. तापय चडलो. परतून परतून दोन पावटीं ट्रेनार धात चुकली. आतांची स्थिती तुमकां कळितच आसामू?" म्हणालो. हाची सगळयाची चूक आमी कांय ताच्या मात्यार थापतांव तशें उलयतालो.

आसपतरेक वचोन पावताना मध्यान उतरल्ली. बायलांच्या स्पेशल वारडांत एडमिट केलें. ताची अवस्था पारकिल्ली हेड नर्स ऑक्सिजन, ग्लूकोज ड्रिप सुरू करन दाकतेराक सांगोन धाडीलागली. दाकतेर येवन ताची परीक्षा करन परिस्थिती सीरियस, चिंतून खंतीक कारण नितम न्हय पुण एका थराची न्यूमोनियाशी दिसता म्हणालो. मेनिंजैटिस जांवकय पुरो. फाल्या एक्सरे,

'एलपी' केल्याउपरांत पिडेचें हेत सोदून काडयेत म्णलागलो.

दिसाक तीन तीन बोतलीं लेखान ग्लूकोस, सलैन, ब्रॉन्को न्यूमोनिया म्हण कळळ्याउपरांत सुरू केल्लें वकत म्हणटाना चारच दिसांनी इंदिरक्काच्या तोंडार जीव भरोन आयलो. डाक्टरानय जिवाक आनी बाधक ना म्हण भरवसो दिलो. चार दीस ऑफिसाक रजा बरवन सगळो दीस आसपतरेंत ताची चाकरी करन बसलों. त्याबाबतीन, ताची चाकरी करन ताचो जीव उरयल्ल्या बाबतीन मतीक सांगोंक नजो जाल्लें समाधान मेळल्लें.

त्या दीस दोनपारां आसपतरेंत रांवची सरती म्हजी. इंदिरक्काक बारी नीद.उसवास सारको जाल्ल्यान ऑक्सिजन ट्यूब काडल्लो. ड्रिप्स बंद करन तोंडांतल्यानच आहार दिताले. च्हा दिंवचो वेळ जाल्ल्यान च्हाची केत्ल, कॉप, पीर घेवन आयल्लो च्हायेचो चेडो निंवच्या पयलेंच उटवन दी म्हणालो. ताणे उलयल्लें आयकोनकि, कितेंकि इंदिरक्काक जाग जाली. दोळे उगते करन म्हाका पळेलें. आंबुरकें हासली. म्हाका संतोस जालो. नीद जालीकि? च्हा दींव? म्हण विचारलें. हूं म्हळळ्याक केतलिंतली कॉपांत वोतून हावेंच पिवयली. जायतें समाधान जालें. म्हाकाच पळेवन तें पियेलें. म्हज्या हातांत पियेताना ताकाय समाधान जाल्लेबरी दिसलें. पियेवन जाल्लीच तूं पियेलोय? म्हण विचारलें. घराथावन येतानाच पियेवन आयल्लों म्हळें. चार दीस तुका भेश्टावन सोडलें न्हय? त्रासय दिले. फाल्याथावन तुवें ऑफिसाक वचोंक कांय आडखळ ना कोण जाणा? ना, आट दिसांची रजा काडल्या म्हळें. तेंय ताका बरें लागलें म्हण समाधान जालें. "काशींत आसताना आमी हांगा बाल्कनीर बसोन उलयल्लें पूरा चूक म्हण दिसलें पळे. आयल्लींच तुका सांगतां म्हण चिंतल्लें," म्हणालें. वयर गुंय जांवच्या फेनाच्या तारींत होंदोन आयल्ल्या उतरांनी आंगार कांटे उबे जाल्लो अनभव जालो. बाल्कनीर बसोन उलयताना चुकोन सयत म्हजेकुशीक पळेनासताना पयशिल्या उदकाच्या ल्हारांचेर नदर दीवन बसल्लें. तो तो उगडास कित्याककि सट्ट करन लक्षांत आयलो. ताचें तेदळाचें गंभीर तोंड, निधान उद्वेग नातल्ली उतरांची रातय उगडास जाली...सांगचे पयलेंच मरतां कोण जाणा म्हण भियेल्लीं, काशींत विश्वेश्वराचे सन्निधित आसताना, थंय भक्तीभरीत वातावरण उबजाल्लेकडे काळे फातर घाल्ल्या थंड धरणीर बसोन हात जोडटाना - एके दैवीक घडये म्हळळेबरी, उतरांनी सांगोंक जायनातल्लेबरी सुसतल्लें. त्या दीस ताणे तुका दिल्लें कागद म्हाका मेळनातल्लेंच बरें जालें. ना जाल्यार हावें केदें व्हड पाप आधारल्लेबरी जातें?...

हाचें खरें बरें सगळें इत्यर्थ करूंक मेळल्लो हो अनभव सोडिनाये म्हण खंयचें पत्र? लांब मिश्यांच्यान दिल्लेंमू? मागीर तो खंय गेलो? अशें विचाऱ्यां म्हळयार जीबच परतना जाली. इंदिरक्काच्या आतांच्या ताळयांत आसल्ले मोवसाणेक या आसपतरेंत पिडेंत आसल्लेकडे हें सवाल कित्याक म्हण भोगून

जांवक पुरो, हांव उलयलोंच ना...

सकड सांगोन आपलें अंतस्कर्ण हळू करचे आतुरायेन आपल्या पापाचें व्हजें सगळें म्हजेर पाशार केल्लें कि, कितेंकि - सगळी रात निदल्लेकडे तळमळ्ळों आनी लोळ्ळों. ताळ ना, तंती ना म्हळ्ळेबरी उटोन उटोन आयल्ल्या उगडासांनी नीद खळ्ळों. उजवाड चिळमिळटाना दोळे जड जांवक सुरू जाले म्हणटाना टेलिफोन बेल्ल. आसपतरेथावन जावयेतकि म्हण भियेवन धावोन वचोन रिसीवर कानांक धरताना ते वाटेन, रातफाली करन आसपतरेंत निदल्ले म्हजे धुवेचीं घाबरी जाल्लीं उतरां: "बाबा, वेगीं ये. इंदिरक्काचें जालें बाबा. म्हाका भ्यें दिसता"आमकां कितें म्हण कळ्ळेंचना. हांव आनी म्हजी बायल दोगांय भायर सरल्यांव. कार धांवडायताना मुकली वाटच दिसना जाली. सकड खाली जाल्लेबरी...कालच कितलें सुटसुटीत जाल्लें. डाक्टरान सयत आतां जिवाक भ्यें ना म्हण धयर दिल्लें... "अशें कित्याक जालें?" म्हण म्हजे बायलेन आसल्लेबरीच विचारलें. त्या दीस हावें ताका मरोंक मागल्ल्यान म्हण सांगोंक तोंड काडलें तरी उतरां येनासताना, 'देवाची खुशी' म्हळें, हावें आजून उपयोग करीनातल्ले भाशेन.

o o o o o

बायल म्हजी आतांय दूक उचारूंक आयल्ल्यांक परतून परतून सांगता: डाक्टरांनी, नरसांनी तें अकस्मात सरल्लेवरवीं कारण विवरावन सांगल्लेबरी - म्हाका एकय उगडास जायना. उगडास जांवचो एकच - हांव एका ल्हान भुरग्याबरी व्हडल्यान रडल्लों. डाक्टरांनी कितलें समाधान सांगल्यारय रडल्लों खंय. उरल्ल्या पिडेस्तांक धोशी जातात म्हळयारय तोंड सोडन रडल्लों खंय. समाधान करचे दाकतेर बेजार करनच थंयचे गेल्ले खंय. रुमा भोंवतणी लोक भरोंक सुरू जाल्ल्यावेळार म्हजे धुवेनच धयर करन म्हाका सारकें व्हाजयल्लेबरी धेंकणे घाल्ले खंय. मडें काडच्याविशांत म्हाका चतराय दिल्ली खंय. मागीर म्हज्या इश्टांक, संबंद आसल्ल्यांक फोनार खबर दीवन उरल्लीं कामां करयलीं. पुण तें सकड सपणांत चलल्लेबरी भोगता. गिजीबिजी जावन गांटेलां. पुण स्पश्ट, नितळ, थळथळचे तलवारीबरी, बिरमतीवीण इंदिरक्काचें मडें हुलपायल्ल्या उज्या बरी, दोळयांमुकार रावता म्हळयार: मरचे पयलें इंदिरक्कान, शिस्तीभरीत थरान करन दिल्ली, म्हज्या हातान घडल्ल्या भयंकर अप्राधाची वळक!

o o o o o

रातीं कितलो वेळ पऱ्यांत बरयलें कि, दऱ्याच्या आवाजाक मन उगतें करन बाल्कनीर बरवन बसल्लों निदोंक केदळा गेल्लों ती खबर ना. सकाळीं जाग जाताना वोत बरें आयल्लें. च्हायेचें कॉप हातांत दीत, आतां धा वोरां, आज एक दीस ऑफिसाक फोन करन सुटी कर म्हण बायलेन सांगल्ल्याक सेक्रेटरीक फोन करन सांगल्लें. परतून येवन रातची आंगाची दूक काडूंक खटल्यार

लोळ्ळों. मन एके रितीन निरंबळ खुशेन भरल्लें. धूव येवन, तुज्या भुरग्यापणाचे इश्टिणीविशांत काल रातीं कितें पूरा बरयलेंय, बाबा, म्हण म्हजी कबलात घेंवचे पयलेंच मेजा वयलो नोटबुक घेवन भायर चल्लें. ताका विरोध करूंक जाय तरी करचें बळ मेळोंकना. तशेंच सुस्त पडलों, वयलें सीलिंग फेन पळेत. धुवेन खुशालायेक उलयल्ल्या उतराचो उगडास आयलो. आसपतरेंत नरसांन एक दीस इंदिरक्का आमकां कितें जायजे म्हण विचारलें खंय. कांय संबंद ना. बाबाचे गांवची म्हळ्ळयाक अजाप जावन व्हयकि? तुज्या बाबान तिका लागल्ली रीत पळेल्यार कांय ल्हानपणाची इश्टीण म्हण दुबाव मारता म्हण चेश्टायेन हासल्ली खंय...हांवच एका थराच्या भोगणांनी मोव जाल्ल्या वेळार इंदिरक्कान सांगल्लें पूरा सत म्हणपातयेवन ताका म्हज्यावरवीं जाल्लो अन्याय आसल्ल्याप्रास व्हड करन काणघेल्लो जाल्यारय, घडल्ल्यो संगती परतून उगडास जावन त्या जाग्याक मांडावळीन आपलो आकार, मेजप, परस्पर संबंद नितळ सोडवन दाकयल्ल्यावेळार, मनाक एका जाळांतलो सुटल्लो अनभव जाल्लो. असल्या सुखाच्या भोगणांनी झेम पडटा म्हणटाना पाटिच्या कण्याच्या मुळांतल्यान जीव हालंवचो अस्पश्ट अस्वस्थता वयर सरोन वेळ पाशार जाल्लेबरीच वयर वयर येवन आकेरीक सगळो भितरलो जीव भरलो. ही अस्वस्थता लांब मिश्यांच्याक संबंद जाल्ली म्हण कळल्लेंच, आतां निरमळ बांदून माळयार घालां म्हण चिंतल्ली पाटल्या दिसांची गांट परतून सुट्टा म्हण भोगून कांपोन खटल्यार उटोन बसलों. हो कित्याक हाबा परतून फाटीं आयलो म्हण भोगलें. मागीर दुबावच उरोंकना. इंदिरक्का जीवंत आसता पऱ्यांत म्हज्या भोगणा-जीवनांत कांय महत्वाचें स्थान जोडीनासताना आसल्लो हो चोर, बडकेचो पुत आतां उटोन, एक दीस पगडी न्हेसोन, हार घालन आहाहा...म्हण मिश्यो वोळावन हाजर म्हण येवन आयल्लें काम सांगता: तुका सतांवचें मूळ सवाल म्हज्या मिस्तेराभरीत निर्गमनाबाबतीन न्हय कांय म्हण किस किसावन हासता. सगळया सोधनांक सवाल जाता. कासरकोडच्या बांयत पडोन मेल्लों आपुणच, ताका कारण हांवच म्हण पुराव्यांसयत रुजू करता. गांवच्या, शेजाराच्या बांयक पूरा नवी गुंडाय दिता. या,...तोच आमचें घर सोदून येवन दार ठोकता. हांव मरोन गेलोंच म्हण गडद आसल्लोय न्हय? पळे, हांव मरोंकना. जीवच आसां म्हण सांगोन या म्हण आयलों. न्हयगा तू आनी तुजी बायल मेळोन हावें बरयल्ल्या एका क्षुल्लक चिटीक कितें पूरा अर्थ दीवन कितें सगळें अकांड तांडो काडलो न्हय...हांगा रावल्लेकडे कित्याक? म्हण भितर येता. व्हड पोकुत्याबरी कदेलार बसोन, मुकलो दर्यो पळेत बसता. तेदळा;

परतून सुरू जाता: दुसरीच एक मुखामुखी उगती जांवक, नवे नवे अर्थ उबजोंक, हाताक मेळनातल्ल्या शांती थंडायेखातीर चलच्या आकेर नातल्ल्या सोदनांक.

(1976)

उद्धार

अहल्ये मांयची वाट राकोनच बसल्लें.

सांजेरथावन धारेर पडचो पावस आनिकय पातळ जांवकनातल्लो. पातळ जांवचें लक्षणय दाकंवक ना. वारें गुडगुड्याचो अब्बार पळेल्यार तरय, तो आनिकय चडच जांवचेबरी दिसतालो. एकचपावटीं मारन आयल्ल्या वाऱ्याच्या झोडाक रांदपाकुडाच्या बागला जनेलांचीं दारां लटलटा करून आदाळ्ळीं. मिणी मिणी जळोन आसल्ले चिमणेचो दिवो चिळिपिळी करून फुक करून पालवलो. जनेलांचीं दारां धांपतासताना मांय गोकर्णांतच रावली कितेंकि, ह्या पावसांत ती कशी येतली चिंतून कळवळ्ळें. रांदपाकुडांत दिवो नातल्लो. भायर वचोन्‌ भितरल्या सोप्याचेर उमकाळायल्लो लांप्यांव हाडचें मन जांवकना. रांदणीर उज्याच्या तांबड्या प्रकासांतच रांदपाचें काम चलल्लें. सगळी रात ह्या घरांत आपुण एकलेंच म्हळ्ळया विचाराक अहल्ये बारीक कांपलें. ताचे मांयक काल रातीं म्हयन्याचें जालें. सकाळीं उटल्लेंच घराभितरल्या कामाक कांय आपलो हात लागंवचेबरी ना. अशेंच दाट्ट्याच्या घरा वचून येतां, म्हणोन गेल्ली आनिकय येंवकनातल्ली. पावसावरवीं गोकर्णांतच उरोंक पडलेंकि. ना, पावस मातसो पातळ जाल्याउपरांत आयल्यारय आयली. आपुण एकलींच ह्या घरांत आसोंक, तेंय असले रातीं, कितलें एक भियेतां म्हणोन तिका कळीत ना? ही भुजावण, समाधान हाडचेबदलाक आनिकय भियेंवक करीलागली.

रांदणींत सराग जळोन आसल्ल्या उज्याक आंग उबेताना, मतींत रिगल्ल्या एका विचाराक आंग 'शिर्र' करून कांटेलें. ना, मांय ह्या रातच्या पावसाक येनातल्यारच बरें हन्नळी घाटिचे तकलेर रावल्ले तें तांबडे मातयेचें माटें ती एकलीच तरय कशी उतरतली? पयर पयर सांतय्या बाप्पा तशेंच पुरुषोत्तम रातच्या जेवणाउपरांत चूड जळवन साणेकाट्याक गेल्ले खंय. घाटिच्या पोंताक पावल्लेंच, तें माटें आसल्ल्या जाग्यार कितेंकि·पळेल्लेबरी जावन, भियेवन तशेंच पाटीं परताले खंय...रामकृष्ण माम असल्या पावसांत मांयक एकलेकच वचोंक सोडचोना. अहल्येची कावजेणी एकदम चडली. भायर वाऱ्यापावसाची जोराय चडल्ली. सगळीं दारां धांपल्लीं तरय खंय थावनकि वारें भितर येते आसल्लें. चिमणेदिवो त्या वाऱ्याक उरतलो अशें दिसोंकना, तो परत्यान पेटंवचें प्रयतन करनासतां, कावजेणेच्या मेटांनी भितरल्या सोप्याक येवन, थंय उमकाळायल्लो लांप्यांव उकलून, असल्या पावसाचे रातीं घरा कोण येता म्हण चिंतुनच दुडदुड्या रांदपाकुडाक पावलें.

स्टूलाचेर झेमचो मून. रांदणींत गोबरापोंद निवोन आसल्ले इंगळे. रांदल्लों रांदप बश्येंत वाडून, जेवन आसल्लेबरी त्या तांबडे मातयेच्या माट्याचो उडास

नाका म्हळ्यारय मनाक वेडकोळ घालीलागलो: म्हजेच प्रायेची बायल. गोकर्णाची. तेगां ल्हान ल्हान भुरग्यांची आवय. घरच्या सोप्याक, रांदणीक - सारची ती तांबडी माती हाडूंक त्या गुड्याक आयःल्लें - तो गुडो तसले मातयेक नावाडदीक जाल्लो. माती पोकोरन पोकोरन काडन गेल्लेबरी व्हडलो सुरींग जावन तीस चाळीस फुटी पयस भितर गेल्लो. तें गुड्याक येताना वोताच्या भराचो वेळ. भाटी, कोयत्यो घेवन एकलेंच सुरींग रिगलें. माती खोंडटाना गुड्याची वयली कूस कोसळोन हे मातयेपोंदा शिरकलें. सांज जाल्यारय बायल फाटीं परतनातल्ल्यान भियेल्लो घोव येवन पळेताना देकल्ले दिश्टीन कंगाल जालो. कुलकारांक लागवन, कोसळाल्ले मातयेची रास खोंडूंक सगळो एक दीस लागलो. त्याउपरांत मेळल्लें बायलेचें मडें! वळक धरूंक कश्ट आसल्ले खंय...

आयल्ल्या उडासान अहल्येच्या जेवणाची रूच बेळशेली. तोंड धुवंक भायर वेचें धैर्य जायनासतां, जेवल्ले बशियेंतच हात, तोंड धुवन सुद्दाचाराचें काम करून, लांप्यांव धरून भितरल्या सोप्याक येवन लांप्यांव कोक्क्याक उमकाळावन ग्रादीलागीं आयलें. ग्रादीच्या सरळांक कपाल दांबून भायर गोमटी लांब करून तिळीलागलें. कितेंय दिसानातल्लें. काळकच काळक. पावस एकच लेक दोळे धांपुन शिंवरतालो. भोंवतणिचीं सकड रूकझाडां तोवून सो...म्हणटालीं. धरणीचेर तळें जाल्लें उदक जुळूजुळू म्हणटालें. घराच्या नळ्यांचेर, लागशिल्या गोरवांगोट्याच्या तगडां धांपल्ल्या पाक्याचेरय उदकाचो विचित्र आवाज. हितलांनी, तिशिल्या शेतांनी काळकाकच तोंड सोडल्लेबरी माणक्यांचे खळमीत नातल्लें वोरेसांव. सळ करून फांकल्ल्या झगलाण्याच्या एके शिरेन आकासाथावन धरणीपऱ्यांत काळकाक पोकरलें. भायल्या सदां वोळकिच्या भोंवारिचेर खिणाक उजवाड फांकयलो. दोळे धांपले. आंगणांतलें तुळशी काटें - आंगणाचे बगलेन रावल्लो काळो पणसारूक, नारलेमाड - हितलाची वोंय - दणपो - हो...अहल्येन खिणान दोनय हातांनी तोंड धांपलें. झगलाण्या पाटल्यानच येंवच्या गुडगुड्याच्या आवाजाबरी आयल्लो - झगलाणे मायाग जांवचे आदींच पळेल्ल्याचो उडास: पावसांत भिजोन, हाच्या घराकुशिनच पळेवन दण्प्याच्या मुकारच रावल्लो - एकलो दादलो! थर्थऱ्यां कांपोन धांवोन वचोन अहल्ये देवाच्या कुडाक पावल्लें. देवाचे इमाजीमुकार दोळे धांपून हात जोडून बसताना सवकास उगडास जांवकलागलो: दण्प्यार रावल्लो केसखाड वाडयल्लो बावाजी! वाऱ्याचो वेग चड जालो कितेंकि. सोप्यावयलो लांप्यांव हिंडल्ल्याबरी उबोन शिरकायल्ल्या कोक्क्याथावन चुकवन धरणीक आपटोन फळ्ळ म्हणोन आरसो फुटल्लो आवाज. देवामुकलो, तेल उणे जायीत आयल्लो सोमयेभितरलो दिवोय पालवलो. घरांत भरन, खांवक आयल्ल्या तसलो काळक. मांय आज गोकर्णाक वचोंक नजो आसल्ली भोगलें. कांपोन, कुडिची कांप सोसूंक जायनासतां

धरणीर आड पडल्लेकडेच अहल्ये, कूड सगळी कान करून भायल्या आवाजाक राकलें. धा मिनुटांउपरांत आंगणांत कसलोकि खणक म्हळ्ळेबरी आवाज. आनिकय थोड्यावेळाउपरांत जै सीताराम - बावाजीचो उदघार!

देवाचे मूर्तिमुकार वोणकाल्लेकडेच अहल्ये भियान फातर जाल्लें.

2

हे कुशीन, गोकर्णांत, पावस सुटोंकच राकोन बसल्ले मांयचे मतिची बेजाराय काळक जांवच्यावेळा अर्थावीण कळवळयांक इडें दीलागली. अहल्ये तशें कांय पुक्केला बाळशेंकि? पावसाची रात जाल्यार कितें खंय. एकादिसाखातीर मांयविणे रांवचेनाकि? म्हणोन दाट्टू, वोनयेन फुसलायताना भोगल्लें समाधान. आतां दाटेंवच्या काळकावरवीं घडयेची फुरसत नासतां वोतच्या पावसावरवीं घयरे घयरें चलोन, कोटीतीर्थाच्या दांड्यावयल्या केरींनी मिणकोंकलागल्ले दिवे पळोवन आसल्लेबरी, भोटांच्या घरांचो, दिवळांचो दिसपडटो गोवजीगलाटोय बुडवन कोल्यांबरी हुय्यो करून हुयेल्यो घालच्या वाऱ्याची बोब आयकाल्लेबरी, सवकास करगोन, 'आज आयल्लींच चूक जाली. साडेसातीबरी लागल्लो पावस सुटांचना म्हळ्यार!पाप चेडूं कितलें भियेलांकि. ना...सकाळ जाल्लोच एक घडी हांगा रांवचीना' म्हणाली.

थोड्याच घंट्यांपाटीं आपलें भंय समजोन आपणाक पुसलायल्ल्या दाट्टुचो तोंडाचारो दोळयांमुकार रावताना उदेल्ल्या फाटल्या कितल्याकि संगतींच्या उडासा सांगाताच, आपणाच्या घराचेर कसलोकि शिराप आसोंकजाय म्हणोन थोड्यांनी सांगच्याचो उडास जावन कळवळ्ळी.

दादले, बायलां, भुरग्याबाळांनी एकपावटीं भरल्ल्या घरांत आतां उरल्लीं दोगां बायलां मात. पन्नास उतराल्ली विधव आपुण, तशेंच लगनाचे पयले रातींच घोवान सोडल्ली आपणाची तिसांक पावल्ली धूव. घरचे दोन तकल्यांचे म्हालघडे वायट मरणांक बली जावन मेल्लेच. अहल्येच्या बाप्पून एका जमनिच्या तंट्यांत बायलेलागीं जाल्ल्या मनास्त्तापावरवीं मूट मिरवल्ले मनास्थतींत ह्याच कोटीतीर्थांत न्हयकि जीव काडन काणघेल्लो? तें जावन आतां कितली - वीस वरसां तरय जाल्यांत. अहल्येचो आजो सरल्ली रीत तरय आनिकय भिरांकूळ आसल्ली खंय. कळीत आसचो लोक आतांय ताच्या उडासाक भियेता. आपणाक पसंद नातल्ल्या चेडवालागीं भावाचो पूत काजार जांवक भायर सरला म्हळ्ळेखातिरच कोपून काजाराचे रातींच घराथावन मायाग जालो खंय. तीन दिसांउपरांत करडतणाक गेल्लो गावडा, मुरकुंडी दिवळापाटल्या बोणावयर तण काडटाना मूर येता म्हणोन भोंवतीं पळेताना जांबळारुकाच्या फांट्यार उमकळचे दोरयेच्या पासाक गोमटी शिरकल्लें मडें तेदोळच अरधें गिदांनी गिळल्लें खंय.

एका कालार राशिची फुलां फुलोन आसल्ल्या, पाचवें नाचून आसल्ल्या

हितलांत आतां जीव धरून रावल्ले म्हळयार चार पांच माड; एकदोन आंब्यारूक;आंगणांतलो पणसी रूक. रुकांच्या आंगामुळांक सकड वाळय; धरणीक, हितलांतले बांयक सयत. आडबसरीं वाडोन, पाचव्यान सोरकेल्ले वोयेचेर आतां फकत कांट्यांचीं बोलीं. तांकांय वाळय. दाट्टूक तवळ हे वाळयेचो विशय सांगते आसताना तिच्यान दूक सोसूंक जांवकना.

ती गोकर्णाक आयल्ली नीज जावन पळेल्यार, आंकोलेथावन आयल्ली खबर सांगोंक. दाट्टूकय ही खबर हाचेआदींच पावल्ली...अहल्येलागीं काजार जाल्लो आतां सन्नेशी जावन, केस खाड वाडवन कावी वस्तुर न्हेसोन गांवानगांव भोंवता खंय. काशिंतकि, बदरिंतकि आसल्लो आतां आंकोलेलागसारच खंयच्याकि गांवाक आयला खंय. ही खबर कळल्ल्या दिसा थावन अहल्ये एक नमुनो जालां. कसलें भांगर चेडूं! चूक आमी म्हालघड्यानींच केल्ली. सकड जाणासुनय ताका ह्या सुडकाडांतल्या जुदासाच्या गोमट्याक...ताचे मतीक चडानचड बेजार जालें. सुडकाडांतलो जुदास म्हणोन आत्तां गाळी केल्लो पयशिलोकि? आपले मावशेचो एकलोच पूत. आंकोलेच्या शेष पैची वोळक कोणाक ना? हनुमट्टेच्या ताच्या रावळेरा तसल्या घरांत कितलो लोक रावोन, जेवन गेल्लो ना! म्हालघड्यांचे आस्तिंतच मुकल्यो दोन पिळग्यो सुखान बसून खावन न्हेसून राव्येत जाल्लें. अशें आसतां एक दीस, पूत प्रायेच्या विसाव्या वरसाकच आसल्लेबरी घराथावन धावल्ली खबर. कितें जालेंकि, कित्या जालेंकि कोणाकय सारकें कळोंकना. धारवाडचे कॉलेजींत शिकोन आसल्लो चेडो. दिवाळेची सुटी म्हणोन गावाक येताना, सांगात्यां सांगाता हासोन खेळोन आसल्लो एक दीस सकाळीं घरच्यांक सकड जाग जांवच्यावेळा मांदरेर नातल्लो म्हळ्ळेंच कळीत. दीस घुंवले. म्हयने सरले. वरस सयत पाशार जालें. खंयसरय झळकलोना. दोन वरसां उपरांत यात्राक गेल्ल्या लोकान हाका काशींत खंयकि पळेल्लेबरी जाल्लें म्हण कलयल्ले खबरेवरवींच आशा आंकरेवन, जण धाडून काशी, हरद्वारांनी, बदरींत सयत सोदल्लें जालें. ना, खंयसरय परत्यान दिश्टीक पडलोना. पूत परतो येंवची आशा सोडन बसताना, परत्यान ताची भेट जाल्ली धा वरसां उपरांतच. जिळमिळच्या फांत्यारच एक दीस घरचें दार थापडून मांय म्हण आपयल्लेबरी आयकताना, आवयन दडबडोन उटोन धांवोन धांवोन येवन दार उगडल्यार दोळयां सामखार नितळ वस्तूर न्हेसोन, लांब केस खाड वाडयल्लो वाडललो पूत! इतलो दीर्घकाळ खंय आसल्लो, कितें करतालो आकरेक एकल्याकय सांगलेंना. पूत पाटीं आयला म्हळ्ळेवरवींच फुलल्लीं आवय बापय तेविशीं चडीत उलोंवक गेलींनांत. हेरांथावनय उलयशें केलेंना. खाड, तकलेचे केस पळोवन खंयच्या तरय आशऱ्यांत आसल्लोकि म्हणोन सरवांक बळादीक दुबाव. ताका सगळोच संसाराकुशीं वोडूंक काजारा सारको उपाय कितेंकि म्हळया गांवच्या म्हालघड्यांची बूदबाळ आयकोन आवयन काजाराची खबर काडल्ल्यावेळा, ताणे

रागान पेटल्ली रीत पळेवनच, परत्यान घर सोडून धांवोन वचतकि म्हण भियेवन कंगाल जाल्ल्या आवय बापायन परत्यान तेविशीं सासू केलेंना.

अशें आसतानांच एक दीस बंडी फेस्ताक म्हणोन अहल्येसांगाता आपूण आंकोलेक गेल्ल्यावेळार मावशेच्या घराय गेल्लीं, तवळच अहल्ये ताच्या दोळयांक पडल्लें. तवळ अहल्येक फकत सतरा वरसां पिराय. कसलें रूप हे पोरिचें! ताणे ह्या पयलें पळेल्ल्यावेळार तें आनिकय साताट वरसांचें किरगी न्हेसचें भुरगें. आमी गेल्याउपरांत आवयलागीं आपलें मन उगडलें खंय. अहल्ये आपणालागीं काजाराक ओपल्यार आपुणय काजाराक तयार म्हणालो खंय. आवय बापायक संतोसा सांगाताच दुबाव, आकांत. पुताचो इतिहास कळोन कळोनय अहल्ये तसलें सोबीत चेडूं काजाराक ओपतकि? वयल्यान दोगांयचे पिरायेंत चडीत अंतर आसा. खंतिनच मावशी हनेहळ्ळीक आयल्ली - आपणालागीं उलोंवक. आपणाकय भंय, तक्षण ओपूंक. तरय बापय नातल्लें चेडूं. चेडो उरल्ल्या सकड दिश्टिंनी बरो. दोगांय मेळोन त्याच दिसा दाट्ट्याची सलहा विचारल्ली. दाट्ट्याच्या मतिंतय गोंदळ; हो सकड देंवचाराचो खेळ. आमी कितें करूंयेता? अहल्येलागीच कित्या विचारन पळेंवकनजो? म्हणालो. आजापांचो विशय म्हळयार अहल्येन कसल्याच आकांताविणे ओपल्लें. चेडवान सयत आपुणच जावन चेड्याक पसंद केल्ल्याबरी आसल्लें. ना, तवळ आमींच तशें चिंतलेंकि. तशें मुकारीं जांवचें सगळें जालें. मुकल्या थोड्याच म्हयन्यांनी म्हालघड्यांनी ठरायल्ल्या मुहूर्ताक हनुमट्टेंतच काजार करन जालें. पयले रातींच चेडो निदच्या कुडाथावन धावोन गेल्लेंय जालें. जाल्ल्या उडासान मांयचे दोळे परत्यान भरूंकलागले. कसलें भांगर चेडूं. ताच्या खंयच्या चुकीक म्हणोन असले ल्हान प्रायेर ही शिक्षा? तो धांवोन वचोन आतां कितली, तेरा वरसां तरय संपल्यांत जायजे. आतां एकचपावटीं ही खबर. सन्नेशी जाल्लो परत्यान कित्या हेणे आयलोकि. भुरगें एक नमुनो जालां न्हय. पाप आयची रात कशें सारता कि. आपणाक कित्याक तर आजच हांगा येंवचें मन जालेंकि...

घरचीं सरवां तवळच सुशेगात निदेंत आसल्लीं. रात कितली जालीकि मांयक कळळेंचना. पुरासाणेची तिची मत निदेचो आसरो आशेवन, दोळे बावताना एकच पावटीं एक पयशिलो उगडास: त्या दीसय असोच शिरांधारींचो पावस. तवळ सयत अहल्येन त्या दिसाची पावसाची रात घरांत एक्सुऱ्यां सारल्ली. त्या दीस सकाळीं उटल्लेंच गंगावळीथावन भयणाच्या घराथावन आपवणे. पयल्या बांळतेराक म्हणोन कुळाराक आयल्ली तिची धूव, आदल्या दिसा रातीच दूक सुरू जाल्ली ती सकाळ पऱ्यांत सुटका जायनासतां रावल्ल्यान अबचीक चिंतलें खंय. सांजेभितर फाटीं येतां म्हण गेल्ल्याक रात जाली तरय बांळतेर जायनासतां थयींच रावोंक पडल्लो परसंग. वयल्यान सांजेथावन पावस. रात हांगाच पाशार कर बाये, सकाळ जाल्लोच वच. जाय तर काणीगावडाक धाडयां. अहल्येक

भिरांत दिसता तर एके रातीखातीर तुमच्या सोप्यार निदतलो. पोरीन आपणाक भिरांतना म्हळ्ळयाक गावडा फकत खबर सांगोन आपल्या घरा गेल्लो. ह्या उडासापाटल्यानच आयल्ल्या आनयेका उडासाक मात मांयच्या तोंडाचेर वोलिच्या पांग्रणांतय आंबुरपिको हासो उदेलो: नवरात्रेचे दीस ते. गांवच्या मठांत दिसपडटीं कीरतनां. कार्कळथावन एक नावाडदीक कीर्तनकाराक आपयल्लें. तो आमच्या गावाक पावल्लो हेच पावस पडल्ले रातीं. आमच्या गांवच्याच थोड्या जणांनी ताका वोळकोन, मठाक वेची वाट दाकयल्ली खंय. पावसांत वाट चुकल्ल्यान ते रातीं मठाक पावोंक ना खंय. दुसऱ्यादिसाय ना. त्याउपरांत सगळया गावांत बोवाळ; कीरतनकार तरनाटो खंय. पळेंवक सोबीत खंय. काळक, पावसावरवीं मठाक पावनासतां कोणाघरा रावल्लेकडेच 'कितेंकि' जावन सकाळ जांवचे आदींच गावाथावन उसळ्ळो खंय. असल्यांत पूरा आमच्यांच्यो तकल्यो बुदवंत न्हय! कोणागेर रावल्लो म्हणोन मात कोणाकय कळोंकच ना...

सुशेगात निदेंत आसल्ली मांय वायट सपाण सपणेवन जागी जाल्लेबरी दडबडोन मांदरेर उटोन बसोन दोळे उगडताना पावस आनिकय वोतुनच आसल्लो. तें घडीत घडोन आतां चार वरसां उपरांत तरय येदोळपऱ्यांत येनातल्लो एक दुश्ट दुबाव एकदम मतीक रिगोन विराराय जाली: त्या दीस परारी जाल्लो कीर्तनकार रावल्लो आपल्या घरांत न्हयमू!

मांय परत्यान सारकी नीद येनासतां सकाळ जांवकच राकोन आसल्ली.

3

मध्यानरातीं एकदम जागजावन दोळे उगडताना आपुण अशें काळकांत खाली धरणीर कशी निदल्यां म्हळळेविशी गुसपडोन चिंताना आवाज आयकोंकलागलो. आयकाल्लें फट न्हय. आनिकय आयकोनच आसा, चडानचड स्पश्ट जावन: रांदपाकुडाच्या हितलाकुशिच्या दाराचेर सुण्यान पायाचे नाक्षेन भोकरललो आवाज तोच! आपल्या सपणांनी धुत करून परगट जावन आपणाक भेश्टांवचें तें काळें करी सुणें...पावस, खाली धरणीचे थंडायेंतय आपलें आंग घामेंवचें तिंतून आनिकय भियेलें अहल्ये. तशें भोकरचें सुणें चडीत काळें आसुंकपुरो, आपणाचेर चडानचड रागार जालां जायजे म्हणोन कारणाविणे चिंतून धरणीक बळान दांबीलागलें. आपले जिणयेंत घडल्ल्या दोनय अनवारांच्या संदर्भांत हें काळें सुणें आपल्या स्वप्नांनी येवन आपणाक भेश्टायतालें. दोनयपावटीं सपनेल्ल्या स्वप्नांतलीं घडितां एकच: हितलांतले बांयकुशिच्या फातराचेर आपणें उंबळचीं वस्तुरां झळझळायताना हितलांतले वोयेंतल्यान काळें सुणें एक भितर येवन धरन हुंकून हुंकून शीदा आपणालागीं पावल्लेंच रावोन, सोंडी उकलून आपल्या दोळयानीच रागान पळोवन गुंरकेता. एकदम किंक्राटल्लेंच

आपणाक जाग. पयल्यापयलेपावटीं सपणेल्ल्या थोड्यादिसांनींच ताचें लगीन जाल्लें. दुसरेफावटीं स्वपन पडल्ल्या दुसऱ्यादिसा, सारको उडास आसा - असोच पावस पडल्लो. ते रातीं सयत मांय अशीच घरा नातल्ली. गंगावळीक गेल्ली अबचीच्या घरा. मांय पावसावरवीं थयींच रावलीकि कितें म्हण दुबावोन वाट राकोनच बसल्लें. तवळ कोणेंकि दार बडयल्लें आयकोन मांयच म्हण चिंतून दार उगडल्यार लांब केस वाडयल्लो, हातांत एक ल्हान ट्रंक धरल्लो एकलो तरनाटो, पावसांत सगळोच भिजोन हिवांत आंकडोन 'हांव हांगाच्या मठांत कीर्तनांक आयल्लो कीर्तनकार. पावसांत वाट चुकोन हांगा आयलां. तुमकां त्रास जायनांत तर एक रात हांगाच पाशार करयेत म्हण चिंतालों. भितर येंव?' म्हणालो. ताच्या सवालांच्या नेंटे निजायेच्या प्रभावानकि, कशें तरय आनी थोड्यावेळान मांय येतलीच म्हणोन त्याखिणाक भोगल्ल्या भरवस्यानकि ताका भितर घेवन दार धांपल्लें. लांप्यांव दीवन, माळयेर वचून वस्तूर बदलून येंवक सांगोन वयर वेची वाट दाकवन भितर वचून आरशाचे नळयेचो दिवो पेटवन परत्यान सोप्याक येंवच्यावेळा 'मावशे' म्हणोन भायल्या सोप्यार काणीगावडा हाजर. दार उगडताना, मांय फाल्यां सकांळीं येता म्हण खबर दीलागलो. 'तुमकां भंय दिसता जाल्यार म्हाका हांगाच निदोंक सांगलां' म्हणटाना आपणाक भंय ना म्हण सांगोन गावडाक घरा धाडल्लें. तिच चूक जाली कितेंकि. पुण तवळ तशें दिसल्लेंना. थोड्यावेळाउपरांत वस्तूर बदलून,४ सकयल आयल्लो तो घरांत आनी कोणय नांतकि म्हण उलयल्लो. 'तुमकां भुक लागल्या जायजे. जेवाण तयार आसा' म्हणटाना, आपणाक भुक ना, आसल्यार इल्लें दूद दिया म्हण सांगल्लें. दूद फळां हाडन दीवन मांयविशीं सांगल्लें. दूद पियेवन कसलोय दुबाव, आकांत दाकयनासतां उलयल्लो. ताच्या उतरांनी आसचे निजायेन ताका पिशें केल्लें. नितळ धवी धोती. कावी रंगाचो लोब. भुजांक पांवचे लांबशे केस. उलयताना वोंटां कुशिंनी ल्हान आंबुरपिको हांसो. नितळ दोळयांनी मात कसलीकि अस्कतकाय - बयरागिच्या दोळयांनी आसचेबरी. ताणें पयल्यापयलें पळेल्ल्या दीसच विचित्र रितीन पिशें लागवन, ताचेलागीं काजार जाल्ल्याच्या दोळयांनी दिसल्ल्या बयरागिची दीश्ट!...

ते रातीं आमी दोगांय निसराल्ल्यांव. सकाळीं जाग जातच सवकास आपणाक वेंगेंतलें सुटवन आपणाचे पाय दुकांनी भिजवन माफ मागल्ली. सकाळ जांवचेआदींच गावाथावन धांवल्लो. नवरात्रेच्या कीर्तनाक आयल्लो मठ देकचेआदींच...देवा देवा...

अहल्ये चडीत घामेल्लें. भायर दारावयलो नाक्षेंचो आवाज हें सपण न्हय म्हणोन वोडको नासतां पाचारताना एकदम बोब मारिजे भोगलें तरय तोंडाथावन आवाजच सुटनासतां मोनें जावन कांपलें. मांयचो उडास जावन रडलें.

4

सकाळ जांवक फुरसतच नातल्लेबरी उटल्ली मांय आनिकय काळक आसतानांच उटोन रावताना तिच्या तवळचे मनास्थितिची खबर आसल्ली दाट्टू-वोनी आडांवक गेलीनांत. पावस पूरा रावल्लो तरय वाऱ्यांत आनिकय आसल्लभिजुडपण, हिंव - खंयच्याचीय परवा नातल्लेबरी धांवोन धांवोन गांवाक पावल्ले मांयक, घरच्या आंगणांत पाय दवरच्यावेळाक उसवास बांदून तुळशी काट्यामुकारच परतल्लेबरी जालें. तट्ट्यो बांदल्ल्या सोप्यार पायांगोळ पांगरोन कोणकि निदला म्हळळें मस्क मस्क जावन दिसलें तरय कोण जावयेत म्हळळी आतुराय सयत मतींत हाडीनासतां आमसरान दार बडवन 'चेडवा' म्हण आपयलें जाल्यार तोंडाथावन आवाजच सुटलोना. आनयेकपावटीं दार बडयलें, जोरान. भितरथावन जापना. मदल्याकुडांत घट निदेंत आसल्ल्याक हांगाथावन आपयल्यार आयकोंचेंना म्हण चिंतून दुडदुड्यां कावजेणी भरल्लीं पावलां दवरून पाटल्या सोप्याक पावोन, रांदपाकुडाचें दार बडंवक गेल्यार, तें सगळें उगतेंच रावताना भितर तीळन पळेलें. कांय दिसोंकना. आकरेक एकपावटीं 'चेडवा' म्हण आपयलें. 'ऊटगो' म्हणाली. भितरथावन आवाजना. वेळ गेल्लेबरी रांदपाकुडांतल्या मंद उजवाडात होंदोन चलल्ल्या दोळ्यांमुकार कसलिकि अस्पश्ट आकृती. धुंवरी नितळल्लेबरी चडानचड स्पश्ट जांवकलागलें. धरणीथावन सुमार एक फूट उबारायेक उमकाळचे पाँय. उपरांत त्या पायांक होंदल्ले कुडिचे हेर भाग. दोळ्यांक दिसल्ल्याच्याकय नितळायेन घडल्लें मतीक झळकाताना मांय किंक्राटली. कोणेकि उकलून धरलां म्हळळेबरी अहल्ये रांदपाकुडाच्या माळ्याथावन उमकाळतालें. तवळच मातसो जागो जाल्लो भावोजी मांयचे किंक्राटेक सगळो जागोन रांदपाकुडातेवशीं धांवोन, मांय आनिकय पळेवन रावल्ल्या जनेलांतल्यान भितर पळेताना देकल्ले दिश्टीन गडबडोन अरेरे म्हणालो. आनिकय जीव आसोंकपुरो कांय म्हण चिंतून दारातेवशीं धांवोन, पायांचे खोटेन दार फोडुन भितर गेलो. थयींच आड पडल्लें स्टूल नीट करून, चडून, गोमटेक अरनिल्ली दोरी कातरून मडें देवंवच्या वेळाक उजवाड सारको फांकल्लो.

मांयचे बोबेक जागल्लो केरिचो लोक धांवोन आयलो. राम, राम म्हणोन, मडें तवळच देंवयल्ल्या भावोजीभोंवतीं जमलो. कितें जालें, कशें जालें म्हण भावोजीलागींच विचारलें. पावसाक कालची एक रात मुकल्या सोप्यार काडल्ल्या आपणाक कांय कळीत ना म्हण पेट पडल्लेबरी बडबडलो भावोजी. वेळ गेल्लेबरी भोंवती जमल्लो लोक, आपणाकय ह्या मरणाकय कितेंकि संबंद आसा म्हळळेबरी पळेंवचे रितीन भियेलो. सवकास थंयसून निसरोन मुकल्या सोप्यावयली आपली मांदरी कोवळोन उकल्लीच थंयसून भायर पडलो. आमसर आमसरान दण्याकुशीं पाय दवरून वोणीक पावोन दिसना जालो.

(1973)

चक्रव्यूह

लुयिजाच्या मोम्यांक हात घालताना म्हाका पंचेचाळीस वरसां पिराय. फटी कित्या मारूं?- सगळें अचऱ्यांनी जावन गेल्लें. हें सकड - पयर सांजेरच न्हय जाल्लें? - नियाळटाना हडसन वोळयाच्या दांड्याबगलेन बसलां, हावें आसच्या 'एपार्टमेंटा' लागसारच्या सान फुलाभागींतल्या शिमेट बांकाचेर. गावाचें नांव विहाकेन. भोंवारींची वस्ती, चडीत करून प्वरटोरिकांनांची. आमेरिकाक परताल्लो आयलेवारचो लोक हो. कातींत चडुणे आमकां भारतीयांक लागीं. पुण रुपान मात- चेडवांविशीं सांगते आसां - रगताक हुन लावन पिशें लांवचीं. तांतल्यातांतूं लुयिजा मस्त सोबीत चेडूं. पिराय चवीस उतरचीना: काजार जालां. घोवाचें नांव ज़ोन. ताचे सोबायेविशीं केन्नांय उलयताना म्हाका दाक्षेण. चेडवांविशीं म्हजें आपुटपण म्हज्या इश्टांमदें नावाडदीक. चड लजीष्ट सभावाचो म्हणोन हावें नांव जोडल्लें. काजार जावन थोड्याचम्हयन्यांपाटीं वीस वरसां काबार जाल्यांत. वयल्यान चार भुरग्यांचो बापय. म्हालघडी धुव - म्हज्या कोंडाट्याची - आनी थोड्याच वरसांनी काजाराक जांवचें जाता. परकी बायलांतेवशीं लैंगीक दिश्टीन केन्नांय पळेल्लेंना म्हणोन म्हजे जागरूत मतिचें चिंतप. हेविशीं म्हज्याकय म्हजे बायलेकच चडीत विसवास: म्हजें लेंगीक नेंटेपण, तिका आमचे पयलेरातींच कळल्लें.

आमच्या काजाराच्या विसाव्या वरसाचे यादीक बायलेक ग्रीटिंग्स धाडटाना, म्हज्या घरचे धनिनीक आजापच आजाप. म्हाका काजार जावन वीस वरसां जाल्यांत म्हण पातयेंवक तयारच ना. म्हाका पळेल्यार तीस मिकवनातल्लेबरी भोगता म्हणाली. हें म्हज्या नाटरुपाचें एक विशेस. जिवांत चिके ल्हान। ल्हानपणार बापायक, म्हाका शाळेक वेची पिराय भरल्ली विसरच्याक हेंय एक कारण आसयेत - उरल्ल्यांच्याकय तीन वरसां तडव करून शाळेक धाडल्लें खंय. घरचे धनिनिचें नांव रीटा बिगलीन. पेपरार आयल्ल्या इस्तिहाराक जाप जावन फोन करताना, म्हज्या इंग्लेज उचारानींच परदेशी म्हण सोदून काडन, मुखामुखीं भेट जाल्याउपरांतय घर दींवक दुबावोन, आकरेक घोवालागीं कितेंकिं उलणें जाल्याउपरांत, म्हजे इंग्लेज भाशेवयले राजवटकेक फुगारून (सांगोंक विसरलों- बिगलीन लोक आमेरिकाचो, म्हळयार मुळान स्कॉटिश जाल्यारय शेंबरांनी वरसां थावन हांगा रावल्लो) बायलेभुरग्यांक पाटीं सोडून, पि.एच.डी. करचे आशेन, ह्या देसाक आयल्ल्या म्हजें धयरच फुगारून, घरची चावी म्हजे हातीं दीवन, मुकल्या दाराक चिंटकायल्लें - खंयच्या खरारांचेर हांव भाडोत्री जातां म्हळळी कळवणी आसल्लें ल्हान फळें दाकवन, आमुरपिकी हासली. थंय भाडोत्री जावन आयल्ल्या हेरांबरी - चडीत जण इंगलेज

सयतम्हाका चूक समजनाका म्हळ्ळया भोगणानी म्हाकाच पळेवन रावल्ल्या रीटाक (पन्नास उतराल्ली म्हातारी जाल्यारय कसली सुडसुडीत बायल!) "हुसको नाका, म्हजी वळक जाल्या उपरांत तुकाच कळटलें हांव कसलो मनीस म्हणोन" म्हळें. उतरांनी परगट जाल्लो हंकार न्हय, म्हज्या निसकळपणाचेर म्हाकाच आसल्लो विसवास म्हण समजाल्लों.

पुण -

आज लुयिजालागीं म्हंजी पयली 'डेट' आनी कुसकूट वेळान हांगा म्हाका भेटच्यार आसा. वेळा आदींच येवन ताची वाट राकोन बसलां: ह्या विशेस अनभोगाक मन वरगाशें करून.

हांव बसल्लो जागो, भाग म्हळयार भाग न्हय. फुलांचीं झाडां आसात. बसोंक शिमेटिचे बांक आसात. फुलांची नांवां कळीतनांत. हळदुव्यारंगाची फुलां- आमच्या कापुरगोंडे, शब्दुलिंचो उडास हाडंवचे तसलीं: फाल्यां रीटालागीं विचारिजे. लुयिजा जाणांकि नाकि. तेंय ह्या देसाक येवन एक वरस जालें मात. काजार जाल्लेंच आयल्लें खंय. हावें आतां आसचे वोणिच्या पोंतारच आसचें 'डेलीकटेसान' - सदां गरजेचो सांबारजिनस विकचें सान दुकान - घोव, बायल मेळोन चलयतात. दोनपारां घोव जेवणाक गेल्या वेळार आपुण एकलेंच पळेवन घेता. इंग्लेज उलंवक सकता तरय, रावोन रावोन उलंवची रीत बोव मजेची. म्हजेलागीं पयले भेटेंत स्पॅानिशांतच उलयल्लें. हांव ती भास नेणा, हांव प्वरटोरिकन न्हय म्हणोन इंगलिशांत सांगल्यावेळार सोबीत करन हासोन (हासताना, दाव्या गालाचेर पिशार घालचो कसलो फोंडकुलो!) तुमी क्यूबान म्हण सांगल्लें. हांव क्यूबाचीं, प्वरटोरिकन न्हय म्हणोन एकपावटीं दोळे मोडल्ले. हांव बसल्ल्या जाग्यालागसारच्या बांकार एकलो म्हतारो तशेंच एकली म्हातारी एकामेका वोंदोन बसुनय, एकामेकाची वळक नातल्लेबरी भोंवारींच्या सकडाकय परकी जाल्लेपरी पयस खंयकि पोकळी दीश्ट फांकवन बसल्लीं. आन्येकाकडे न्हंयचे बगलेच्या लोंकडाच्या रेलिंगाक लागोन रावोन, 'बायनोकुलर्स' धरून आनयेकलो म्हातारो बंदराक येंवच्या तारवांची वाट पळेतालो. न्हंयचो तो दांडोच, संसारांतच नावाडदीक न्यूयॉर्क! मळबाक तोपचीं थरावळ उबारायेचीं 'स्कायस्क्रेपर' बांदपां - दळदीर कोट्याबरी रावल्यांत - आमच्या यंत्रयुगाचया विशेस साधनाचें प्रतीक जावन; मदेंच ह्या सकड बांदपांची तकली गुड्डावन वयर उटोन रावल्लें एंपायर स्टेट बिल्डिंग - संसारांतच उबारायेचें बांदप. ह्या वोतवाक रॉकफेल्लर बांदपां. ह्या पोंतार हडसन टर्मिनल. हीं सकड कांय न्हय म्हणचेबरी बांदपाकाम अरध्यारच रावयल्लीं वर्ल्ड ट्रेड सेंटराचीं जोडबांदपां. हांव बसल्ले सिटिच्या मुकल्यान न्यूयोर्काची 42 स्ट्रीट. आमेरिकाक आयल्ल्या थोड्याच दिसानी एके रातीं ब्लू मूवी (लेंगीक पिंतूर) देखच्याक इश्टांसांगाता भायर सरताना म्हळ्ळें - दोळयांक तोपच्या उजवाडांतय काळक भरल्ली वोण

पळेल्ली. मनशमतिच्या उलंवक येनातल्या परदेशांतलेच - चेडवांक हाडन, पियेवन, बोवाळ करूंकनजो म्हल्लळो संदेश बराबर परगट जाल्लो. काळकाचें प्रतीक आसल्लेबरी आसा. न्यूयोर्क युनीवर्सिटींत सायकोलोजी शिकता ईश्ट. बायनोकुलर्सांचो म्हातारो बडबडोन सांगलागलो म्हाका समजनासचे भाशेन, बंदराक तवळच तेंकोंक लागल्ल्या व्हडल्या तारवाक बोट दाकवन. आकरेक ग्रीस ग्रीस म्हणोन कितेंकि गुणगुणोन म्हाका सगळें विसरनच सोडलें. आपणाकच विसरोन परत्यान तारूं पळेंवक पडलो. तवळ ताच्या तोंडाचेर परजळल्ल्या पिंप्रेपणांत म्हजीं भोगणांच दिसल्लेबरी जावन हासो आयलो.

भोग केल्ली बायल, भुरगीं, ईश्ट - सर्व, सर्वांथावन पयस जावन खंयच्याकि पिशा जोशाच्या भरार, आसल्लें बरें कामय सोडन येवन, एकसुरो जावन, ह्या पयशिल्या परदेशांत परदेशी बरी दीस सारल्ल्याचे सुरवेर, म्हज्या एकसुरपणाचे विशेस समजीकायेंत, म्हजें मरण हावेंच पळेल्ल्यातितलें भंय जावन, एका इश्टाक बरयल्ल्या पत्रांत बरयल्लें सयत - म्हज्या मरणाचें रंगतालीम हावेंच प्रेक्षक जावन पळयल्ल्याचोअनभोग जालो म्हणोन! तवळ सयत अशेंच हे नंयचे तडीर येवन बसोन, बंदरावयल्यो चटावटी पळेतालों. एकदीस, बंदराथावन येंवच्या डीसेल तेलाच्या वासानच म्हज्या जिल्ल्याच्या गंगावळी, साणेकट्टेंचो उगडास येवन, आंग जुम जावन दोळे भरोन गेल्ले. असल्या ह्या एकसुरपणाच्या, अनाथगिन्यानाच्या, भियाच्या आंगणांत आसतानांच, एका दोनपारां लुयिजा सोबीत करून हासोन, गालांचेर फोंडकुले फोंडेवन, दोळे मोडून उलयल्लें. मुकल्या थोड्या दिसांनींच आमकां कळच्या पयलेंच, कळ्ळयारय ओपचें धयर येंवच्या पयलेंच लागीं जाल्ल्यांव. एकामेका जायजाल्लीं जाल्ल्यांव. दुकानांत आमी दोगांच आसल्ल्या एके घडये You are such a sweet pet म्हणोन सांगल्लें. आपणे सांगल्ल्याचें स्पॉनिश भाशांतर आनिकय सोबीत म्हणोन सोबीत करून हासल्लें. वोणिच्या तेवशिन रावोनय वाऱ्यारच म्हजेकुशीं उमे सोडल्ले. म्हजेविशीं ताका भोगच्या ह्या भोगणारांक कारण सोदून, ताच्या थळाकय ह्या एकसुरपणाचे भंयच आसुंयेतकि म्हण दुबावोन तळमळोन म्हाकाय ताचेविशीं आसच्या भोगणांचो नीज अर्थ समजोन, अर्थ जाल्लेबरी बायलेक मोस करून आयल्ले समजणेन कांपून, फाळून गेल्ले दीस कितलेकि -

...ग्रीक म्हाताऱ्याक म्हजेलागीं उलंवची आशा जाल्या जायजे. म्हजेकुशीं तशें एक पावटीं पळेलें. बोवशा इंग्लेज उलंवची सकत पावनातल्ल्याककि कितेंकि उलोंवक लांवचें प्रयतन सोडून दीवन तारवातेवशीं दीश्ट घुंवडायली...

मनहटान स्कायस्क्रेपरांचेर अस्तमतेसुऱ्याचो उजवाड. काळया पाशाणान बांदयल्ली रोकफेल्लर सेंटराचीं बांदपां, रावल्ल्या राकसाआकाराच्या सोजेरांबरी विशेस व्हडपण दाकवन, भितरल्या कुबाराचे शिरीक सरपाराकवली रावल्लेबरी दिसताली.

उडास जाता: 42व्या स्ट्रीटाचेर आदीं एक पावटीं इश्टान दाकयल्ल्या धरणी पोंदा बांदयल्ल्या पाडपडल्ल्या थियेटरांत (थंयसर वेचे चोरयांवाटेर मुताच्या वासा तसली घाण फकत म्हज्या भायली आसल्ली?) कोणय इश्टांक खबर दीनासतां भुरशें पिंतूर पळेंवक वचून, निदच्याकुडांत सारक्याउजवाडांत पळेंवकय लजभोगल्लें, दोळे दुकंवच्या उजवाडांत पडदो भरून जयत आकाराचेर उदेल्लें पळेवन, म्हजेथंय ना म्हणोन म्हाका हावेंच बडाय कोचायल्ल्या कामुकपणाक (न्हय तर ताकाय म्हज्या एकसुरपणाचें कारण दीव?) कांटाळोन, वोंकारे आयल्लेबरी जावन, भायर येंवचेभितर मन चडीत तळमळल्लें. थियेटरभरन म्हातारे (थोडीं म्हातारीं सयत) नीग्रो लोकाचो एक जमो कितेंकि हलकीं उतरां उलोवन बोबाटतालो. शिळोण्यो घालतालो. ताका गोऱ्यांची जा: Shut up! कापऱ्यांथावन आनिकय चडीत सडिळ उतरां. थियेटरभरन सिग्रेटिचो धुंवर; पोट परतंवची भुरशी घाण.

Shoeshine, sir, shoeshine - थियेटरा थावन भायर पडून, मुख्य बिदीक पावल्लोंच कापऱ्यान एका म्हज्या मोच्यांतेवशीं हात दाकवन, तांकां पॉलिशाची गरज आसल्ली गुमानाक हाडून, आपणालागीं आपयलें. ताच्या आपवण्याक वोपून, ताचे पेटेचेर पाय दवरल्लोच सबार वरसांथावन म्हाका लागशिल्यान वळकुंचेबरी उलंवकलागलो. बिदीर सगळया लाक लाक वोल्ट्सांच्या एलेक्ट्रिक बलबांचो झगझगचो आमाली उजवाड. बिदिच्या ह्या पोंताथावन त्यापोंतापासून लेंगीक पिंतुरां दाकंवचीं थियेटरां. नियॉन दिव्यांच्या बोबाटच्या रंगांत उद्रेक करचीं सिनेमाचीं नावां बिदिच्या दाव्याउजव्याक कामुकपणाचीं पिंतुरां, बूक, विशेसविचित्र वस्तु, ब्लूफिलमां विकचीं दुकानां. सगळी भोंवतणच कामुकपणान भरून विचारांक, भोगणांक विजमीत करतालीं. हावें मोच्यांक पॉलिश करवन रावल्ल्या कोनशारच सुरगारून रावल्लें ल्हान प्रायेचें आटनेटांचें चेडूं (तशें रांवचीं चेडवां, कलवंतां म्हणोन इश्टान एक पावटीं सांगल्लें) पॉलिश करन आसल्लो कापरी करकस ताळयान उलवनच आसल्लो. झगझगच्या उजवाडांत ताचो काळो कापरी रंग म्हजेलागच्या खंयच्याचोकि प्रतीक जावन मतिचे गुंडायेंत भंय उटयतालो. ताचो करकस ताळो सयत. ताणे विचारल्ल्या सवालाक जाप दीवन हांव इंडियाचो म्हणोनय ह्या देसाक येवन साताट म्हयने मात म्हणोनय सांगलें. न्यूयोर्क संसारांतच असामान्य श्हेर (मॅन) आमेरिकाची सगळी शिरी पुंजयल्ली हांगाच (मॅन) वायट कामां सयत. सगळयाथराच्या भोगसाधनांचें आगार हें(मॅन) भितर येंवचे सलीस(मॅन) भायर वेचें कश्ट. उतराउतराक मॅन मॅन म्हणच्या ताच्या एकेच रितिच्या ताळयाक म्हाका रावल्लेकडेच बारीक कांप. पालिशाचें काम सोंपलेउपरांत ताका दिंवचे पयशे दीवन म्हजे बसरावणेच्या 'पोर्ट ऑथॉरिटी' तेवशीं मेटां काडून 40वे बिदीक पांवचेभितर तवळचें तें आटनेटांचें चेडूं आंगाक मारल्लो परमळ पसरावन बोव

कळळें. दुसऱ्याखिणा, लुयिजान विचारल्ल्या पोकरी सवालाचो उडास - Don't tell me you have never slept with any women other than your wife. ताका Never म्हण सांगल्ला म्हज्या निचेवाचे जापिचें सत पात्येल्लेबरी You are such a sweet innocent . I like you all the more for that म्हणोन हासल्लें. पोर्ट ऑथॉरिटी बसरावणेक पावल्लोंच म्हजे सांगातिणीक Thank you sweetheart , I am not too well today, some other time. Goodbye म्हणोन ताच्या हातांतलो सुटोन, हावें आत्तां सांगल्लीं उतरां केदळा, कोणाथावन शिकलों म्हणोन विजमीत जावन, आमसर आमसरान म्हजे बसरावणेक येवन पाय दवरल्लोच वेगळयान एका संसाराक पावल्लों. जायत्यो माळयो आसचें न्यूयोर्कांतच व्हडलें बसस्टोप - पोर्ट ऑथॉरिटी. सगळयानय, खंयथावनकि येवन आनी खंयकिवेच्या आमसरार आसल्लो, पाट लागोन येंवचो लोक. हाराबरी लोळोन पायांपंदलो जागो रावल्लेकडेच मेटां जावन माळयेथावन माळयेक सराग धांवचीं एस्कलेटरां चडोन वेचो लोक. हांवय तांचेमदें घुसोन, म्हजें बस रांवच्या जाग्यालागीं धांवलों. बस्सार चडोन बसताना, आत्तां फाटीं सोडून आयल्लें चेडूं लुयिजाच्याकय चडीत सोबीत म्हळळें मतीक येवन एका खिणाक तरय मतीक आजाप जाताना भोगल्लें, आज म्हाका ताचेथावन राकल्लो, लुयिजान म्हजेर दाकवन आयल्लो मोगच जाव्येत म्हणोन. बाबाचे भाशेंत - खंयच्या जलमाची गांटकि: हावें ताका वायट करिनातल्लेबरी म्हाका राकल्लें!

लिंकन टन्नेल: हडसन वोळयाचो हो दांडो, त्या दांड्यांनी रावल्ल्या न्यूयोर्क, वीहाकेनांक जोडी करचो - वोळयाच्या धरणीपोंदल्यान बांदयल्लो - सुरींग मारोग. हावें बसल्लें बस्स टन्नेलांत वेताना हरशेंचें पोकळबुदिचें भंय: ट्यूबलायटांच्या, मतीक पिशें लांवच्या उजवाडांत विचित्र दिसच्या, दिगोदिगायेच्या हाराच्या पोटाबरी आसल्ल्या ह्या सुरिंगाच्या आनयेका पोंताक पावोंक जायत? - दुबाव! एकापाटल्यान एक बस्स, मुयांचे कांपीबरी भायर सरल्ली. धरणीच्या आंगाक आंग घश्टीताना, रुंयों करून बस्सांच्या रोदांनी उटयल्ल्यो करकस हुयेल्यो, सुरिंगाच्या पोटांत भोंवून, मोच्यांक पॉलिश केल्ल्या कापऱ्याच्या करकस हाळयाचो उडास. ह्याच न्यूयोर्काविशीं एका प्रोफेसरान सांगल्ल्या सबार उतरांचो उडास -

धक्याक येवनच आसल्ल्या आनयेका व्हडल्या तारवाचें सायरन! अस्तमतेसुर्याच्या निमाण्याकिरणांनी उबजयल्ल्या बणांच्या विन्यासांच्ये पाटभुंयक न्यूयोर्क स्कायलाय्न: बोव लागशिलें वर्तमान, मतिचे गुंडायेंत पुराण पोकरतालें: महाभारत झुजाचो 13वो दीस. कौरवांनी रचल्लें चक्रव्यूह. अरजुन वेगळयाच एका खळांत झुजाक लागल्लो दीस. चक्रव्यूह भेदची कला पांडवांपयकी अरजुनाक सोडल्यार हेर कोणाकय येना. अभिमन्यू: अरजुनाचो चेरक्याप्रायेचो पूत. आवय सुभद्रेच्या गर्भांत आसतानांच चक्रव्यूहाक वेची चतुराय कृष्ण

सुभद्रेक सांगताना आयकाल्ली खंय. मुकारीं व्हड जातच बापायथावनच शिकल्लो खंय. पुण चक्रव्यूहाथावन भायर येंवची विद्या मात आनिकय शिकोंकनातल्लो. जाल्यारय वेगळो उपाय दिसनासतां, म्हालघड्या पांडवांनी, भितर वेची विद्या मात जाणासल्ल्या भोव तरने प्रायेच्या अभिमन्युकच वारें घालन, आपुण राकणेक आसचो भरवसो दीवन, चक्रव्यूह भेदच्याक आपयल्लें. अभिमन्यू व्यूह मोडून भितर आयल्लोच म्हालघड्यां पांडवांक भितरें येनाशें जयधृतान आडायल्ल्यान, आपणें भेतून भितर गेल्ल्या चक्रव्यूहांत आपुणच बंदी जावन, एकसुरो जावन कौरवांलागीं झगडल्लो. म्हालघड्यांच्या हातानींच बोव वायट रितीन मेल्लो.

हें सकड चलून आतां हजारांनी - न्हय फकत सोळा वरसां! आमी लगीन जाल्ले सुरवेर थोडीं वरसां सारल्ल्या सांताक्रूजाच्या त्या ल्हान घरांत...पुराणाचें घडीत खासगी इतिहासाक गांच घालूंक लागताना गोमट्याचेर घामाचे थेंबे. पुसूंक तुवाल्याखातीर पेंटाच्या बोलसांत हात घालताना तुवाल्यासांगाताच भायर आयल्ली हांगा येंवच्या थोड्यावेळाआदींच - आकरेचे घडये उडास जाल्ल्यावेळार विजमीत जावन, धांवोन वचोन हाडल्लेबरी हाडल्ली ल्हान पोटली - निरोध साधन एफ.एल! तवळथावन घुंवोन घुंवोन चलल्ले म्हजे विचारझरीक हेंच उमेदिचें जावनासल्लें कितेंकि म्हळ्ळो दुबाव: लुयिजाच्या सहज उतरांक हांवच चूक समजलोंकि म्हळ्ळी कावजेणी (डारलिंग, जोन गांवांत ना. थोड्या दिसांखातीर क्यूबाक गेला म्हणोन म्हळ्ळें. भोव बेजाराय. तुमचें एपार्टमेंट हावें आनिकय पळेंवकच ना न्हयकि. पोरवांची सांज तुजेसांगाता सारिजे म्हळ्ळी आशा...) सुर्यो बुडल्लोच मुकल्या न्यूयोर्क स्कायस्क्रेपरांचे शेंबर हजार दिवेय एकचपावटीं जिग करून प्रकासून, आपणेंच आपणा भितरलो काळक तीळन पळेंवच्या दोळयांबरी दिसोन भियेवन बसल्ल्या जाग्याथावन उटल्लोंच कितें करन आसल्लों म्हळ्ळयाची समजणी येंवच्या पयलेंच हातांतली ती पोटली पयस, पन्नास फुटी सकयल, व्हाळोन आसल्ल्या उदकाक उडयली. वाऱ्यार उबोन, झाडांमोल्यांनी खंयकि लिपल्लीच-दोळयांमुकार बोंबय:

, फ्लोराफौंटन, नरिमन रोड. 42व्या स्ट्रीटाच्या धरणीपोंदल्या थियेटराक वेचे चोरवाटेचो उ़डास हाडचे तसली ती अशीर आडवाट. चडताना हाका आकेरच नाकि म्हणोन दिसल्ली तिसरे माळयेक वेची ओबिरायाच्या काळाची शिडी. पाय दवरल्लोच कर्कमुर्क करचीं रुकाटाचीं मोडकर कुंबू मेटां. उजव्याक दाव्याक पारव्यांच्या गुवाची घाण. मुकल्यान हांव. म्हजेपाटल्यान नाजूक भलायकेची म्हजी बायल. नोव म्हयन्यांच्या आमच्या पयल्या भुरग्याक घरांत सोडन आयल्ल्यांव. तिसरे माळयेक लागीं जाताना, आनिकय मेटां आसतीनांतकि भोगल्ली घडी. आमको वेळ लागी जातासताना, ताका फुड करचें धयर कडोन बोंबलेभोंवतणी कांप. तवळ दोळयांक पडल्लो तो ल्हान बोर्ड - डॉ.

एम.ए.खान(आसात). दार लोटून भितर गेल्लेंच स्पिरीट, डेट्टोलांची घाण उबजोन मरणादुकिंचो उडास. ट्यूबदिव्याच्या दैवीक उजवाडांत दोळयांक पडल्लें वेटिंगरूम. बसल्ल्यां पयकी चडीत जण म्हजे बायलेच्याकय उणे प्रायेचीं चेडवांच. बोवशा काजार जायनातल्लीं जायजे. देवा म्हळें. नरसांबरी वस्तूर न्हेसल्लें चेडूं एक, आमचें नांव बरवन घेतल्ली कागदाची चीट घेवन स्विंगिंग दार लोटून भितर गेलें. भायर आयलें. आकरेक एकपावटी आमची सरती. तुमी नाका, तिच एकली म्हणटाना बायल एकलीच भितर गेली. हावें पात्येणी नातल्ल्या सगळ्या देवांक चिंतून मागणें केल्लें: पोटादुकीन वळवळचें सुणें हितलांत सोदून, मेळल्ल्या तणाक सकड तोंड घालचेबरी! सगळी जागरूतकाय वयसुनय खंय चुकल्यांकि. बायलेची नाजूक कूड, बावल्लें तोंड; दोळयांनी दुकां भरची घडी: हांगा येंवचेंच नाकाआसल्लें कितेंकि. डॉ.लवकरेन सांगल्याबरी हें एक भुरगें जलमल्ल्याखिणा ऑपरेशन करयल्लें तर जातेंकि कितेंकि. तरय अनभोग आसल्ल्या इश्टाचो भरवसो; कांय ना, कापूस गुटलायल्ले काडयेक वकद लावन भितर घालता...मुकल्या 24 वोरांनी सकड सरळ, सलीस. कृष्णा, हें कितें गांढीव म्हज्या हाताथावन निसरता...आंगाभितरली सकत सगळी पाजारून वेचेबरी भोगता न्हय. कितेंगी अमंगळ जाल्ल्याचो फुड हिशारो म्हळ्ळेबरी तोंड सुकोन येता...दाट्टू धर्मराय शाबीत आसतलो न्हय...106 डिग्री ताप. रक्तास्राव...धात नातल्ली बायल...वांचचो भरवसो ना म्हळ्ळो डॉ. लवकरे. असली मरची केज आपले मेटर्निटी आसपतरेक घेंवकय ओपूंकना - घरच आसपत्र जावन...हें कितें पांडवांच्या जम्यांत आळसायेच्यो वेणो...हांव समसप्तकांक जिकोन आयल्यारय, कित्याक हरशेंचेबरी मंगळव्हाजपांच्या जयजयकारांचो येवकार ना...दोळे कोंकच्या उजवाडांतय काळक भरल्ली वोण पळे ही...Shoeshine sir, shoeshine पंदराच डॉलरांनी सर्ग दाकयतां डारलिंग...खटल्याक उमकाळायल्ल्या बाटल्यांथावन ग्लूकोज सेलाय्‌न त्याउपरांत रगत परत्यान सेलाय्‌न...क्यूरेटींग...पिशे, वांचून उरल्यार चेरको भुरगो जाव्येत आसल्लो...नर्स सुहासाची भेश्टावणी...भितर येंवचें सलीस मॅन. हांगाथावन भायर वेचें कश्ट...पोर्ट ऑथॉरिटी - हाराबरी लोळोन वेची एस्कलेटरां. कृष्णा, हें कितें म्हजो मोगाळ पूत अभिमन्यू हरशेंचेबरी म्हाका वेंगोंक धावोन धावोन येना...हें कित्या सरवांची तोंडां मोनीं जाल्यांत...सगळ्यानय मरणाची सावळीच दिसत आसा न्हय...रक्तस्राव...106 डिगरी ताप...धात चुकल्ली बायल...चेरको भुरगो...सयरो जावन भितर आयल्लो, भितर येंवचें मंत्र मात शिकल्लो सादो...

धड्क करन उटोन रावलो:

अत्तराचो परमळ. लुयिजाचो उगडास: ताणे येंवची घडी लागीं जांवच्याचें भोगप. भोंवतणी सगळ्यान तवळच काळक. पयशिल्या दिव्याच्या खांब्याथावन

मात मंद उजवाड. भाटांत हांव एकलोंच. न्हंयच्या उदकाथावन डीसेल तेलाची घाण: गंगावळी, साणेकट्टेचो उडास. बायलेभुरग्यांचो उडास. भितरल्े नितळायेची समजणी. वाऱ्यांत आंग पोकरचें हिंव. उदकांत दिवो जळयल्ल्या तारवांचें लकलकच्या उजवाडाचें पडबिंब. वीजदिव्यांच्या उजवाडांत पेटोन रावल्लें न्यूयोर्क स्कायलाय्न. आयकाल्लेबरी जाल्लो मेटांचो आवाज? न्हय आसतलो कोण्णा म्हणतासतानांच - कितें करन आसां म्हळें समजोंचेआदीच - सीट सोडून आमसर आमसरान पारकाचे आन्येके गेटिंतल्यान, व्हडल्या रसत्याक पावोन जाल्लें। हावें सुरू केल्ले करणेचो अर्थ जाल्ल्याखिणा, तेंय ह्याच रसत्यान आयलें तर म्हळी विजमितकाय उबजोन धांवोन धांवोन रसतो उतरोन 14वो क्रोस रोड पावलों. तें ह्या रसत्यान येंवकय साध्य आसा म्हण भोगल्लेंच विहाकेन रोडाक समांतर जावन व्हाळच्या आन्येक मुख्य रसतो जावनासच्या न्यू ऑरेंज रोडाक पावलों. सगळी लज सांडून धांवलों. मोचे घालच्या पायांनी आस्फाल्ट रसत्याचेर उटयल्ल्या आवाजाक हांवच भियेलों. आन्येक क्रोस रोड - थंयथावन आन्येक मेयन रोड - मेयन रोड, मेयन रोड - क्रोस रोड - क्रोस रोड - क्रोस रोड - मेयन रोड. देवा! विहाकेनांत इतले रसते आसल्ले म्हण कळितच नातल्लेंमू. पयलेंथावन आसल्ले? म्हाका धांवडांवकच आत्तांचे आत्तां उबजालेगी म्हण चिंतून धांवलों - रसत्याथावन बिदीक - बिदीथावन रसत्याक. कितलो वेळ तसो धांवोन आसल्लोंकि कळितच जांवकना. धांवणेचे पुरासाणेककि, भियाककि हांव कोणाक भियेवन अशें धांवोन आसां म्हणोन सयत उगडास जायनातल्लो. वेळ गेल्लेबरी हांव कोणाकय भियेवन धांवोंकना कोण्णा; कोणाककि सोदून धांवोन आसां कोण्णा म्हळयाची बिरमेंत. उपरांतले घडये मन आयल्ले कुशीक धांवोन आसां म्हणोन समजोन आसतानांय हांव धांवोन आसल्ली, धांवोंक आसची कूस मात ह्या रसत्यांक कळीत आसा कोण्णा म्हळें नवेच रितिचें चिंतप उबजाल्ल्याखिणा तवळच येवन पावल्ल्या जम्यास्थानार अवचित रावलों. तशें रावताना ध्यानाक आयलें: दोळयांमुखार आसची बिदीच म्हजें घर आसची बिदी - 13वो क्रोस रोड! बिदिच्या आन्येका पोंतार, दिव्याखांब्याच्या उजवाडांत, 'ये' म्हण आपवनच रावल्लेबरी रावल्ली घरची वळक मेळल्ल्याखिणा तवळथावन सोदून आसल्ली हेंच म्हळी रीत -ह ातांत धरन रावयजे म्हळेतितली जोर जावन - हरदें बडोंकलागलें. वेगींच घरा पावजे म्हणोन अत्रेग आसल्ल्याचेबरी धांवोंकलागलों. घरचे गेटीक येवन पावताना दोळयांमुकार पातयेंवक जायनासचें रूप - लुयिजा! आदींथावन म्हजी वाट राकोन गेटिच्या मुकारच रावलां! म्हजी वळक धरल्लीच- "डारलिंग, मस्त वेळ वाट पळेलीकि? आवयच्या घरा वचोन आयची रात एके इश्टिणिचे घराच सारतां म्हण फटी मारून येतापऱ्यांत तडव जालो. म्हजो स्वीटहार्ट भोगशितलो न्हय? तुवेंच आदीं एकपावटीं तुजें एपार्टमेंट हे बिदीर आसा म्हण सांगल्लो उडास आसा? तेंच पातयेवन हांगा येवन रावलीं:

इतलो वेळ पऱ्यांत तरय तुवें पारकांत आसोंक साध्यच ना. पारकांतल्या काळकांत चुकिची गांट कित्या जांवचें म्हणोन शीदा हांगा आयलीं...मागीर म्हजो अदमास जाल्यारय तितलो विचित्र पळे! धांवोन धांवोन येंवचे रितिनच कळ्ल्लें - तुंच म्हणोन. तितल्या पयस थावन म्हजी वळक धरलीकि, डारलिंग? ये, हांगा रसत्याचेर वेळ पाड करचो नाका. दाकय तुजें राजपट.

हांव धांवोन धांवोन आयल्लें चूक समजल्ल्या लुयिजाच्या उतरांनी उमेद भरोन वोमतताली. तें रावल्लेंच आमच्या गेटीर म्हण कळ्ळयाउपरांत तरय, आंगावयलो भान विसरल्लेबरी कम ऑन...हांगा रावोन कोणाची वाट राकजे जाल्या..." म्हळ्ळेंच म्हाका वोडनच व्हरचेबरी हातांत हात धरून वयर वेचे शिडयेकुशीं चमकालें. सोसूंक जायनासचे उतावळीन मेटां चडोन वेच्या ताचेपाटल्यान मेटां काडून चलताना, ही शिडी सयत अरध्याघंट्याच्याकय चड वीहाकेन्नाचे लांबायेरुंदायेक म्हाका धांवडायल्लें, वांकड्यातिंकड्या रसत्याचेंच आकरेचें पोंत म्हणोन पात्येनासतां रावोंक साध्य ना जालें..."सवकास मेटां दवर स्वीट हार्ट...शिडयेचेर आवाज जायना जांवदी...सकयल्या घराच म्हजी लॉन्डलेडी रावता...तिका कळचे नाका (हाब्बा! ही कसली कांप!) तुंच दार काड...धर चावी...लोव...आवाज जांवचो नाका..." जीब हालंवकच असाध्य जाताना उतर फकत कुरू जाल्लें.

(1973)

थालें आनी चावी

ऑफिसाक भायर सरन रावल्ल्या केशवाच्या हातांत हरशेंचेबरी तें काळें लोंकडाचें व्हडलें थालें आयल्लें.

कुडाच्या दाराबगलेच्या स्टूलाचेर थालें लुगटाचे चिंदेन नितळायेन पुसून ताच्या बुराकांत बळान एकपावटीं फुंकलें. काळया लोंकडाची ती व्हडली चावी थाल्याच्या बुराकांत घालन घुंवडावन, थालें सारकें काम करता म्हळळें समाधान परगट करीत उटोन रावलो. वोणटीचेर खिळयाक उमकाळायल्ल्या आरशांत तोंड पळेवन आतां आफिसाक वचोंक आडखळ ना म्हळळया चिंतपान दारवोंताभायर पाय दवरून दार धांपलें. खिळ घालन ताच्या आंकड्यांक थालें शिरकावन, चावी बुराकांत घुंवडावन भायर काडून जागरूतकायेन बोलसांत घालून, आंगणाक देवोन गेटीतेवशीं मेटां काडीलागलो.

कंपांवडाच्या गेटीतेवशीं वचून, दुबावोन पाटीं परतल्ल्या केशवाच्या तोंडाचेर खंत उमाळताली. वेवेगीं दारालागीं पावोन, बोलसाथावन चावी भायर काडून दुबावोन थाल्याच्या बुराकांत दवरून घुंवडायलागलो. थालें उसालें कश्ट नासतां! तोंड जिकलें. समाधानाचो उसवास सोडलो. परत्यान थालें घालन बुरबुरोच धाडामां अरनिल्ल्या निचेवान गेटीतेवशीं चललागलो.

2

ट्रेनाच्या जनेलाथावन पयस खंयकि दीश्ट लावन बसल्ल्या केशवान मोनको देंवचार म्हणोन आपणाक पळेवन विचित्र रितीन हासल्ल्या त्या दोगां चेडवांचे दोळे उगडासाक येवन आसड्यो रुंदायल्यो. मुकारच बसोन हाच्यो चटावटीच पळेवन आसल्लो गुजराती म्हातारो एकलो आपल्या दाट मिश्यांचेर हात भोंवडावन, हो आपणा तेवशीं घुंवच्या खिणाकच राकोन आमुरपिको हासलो. आकरेक तरय आनीक राकची सोसणीकाय ना म्हणतेल्याबरी, "भोगशिया, तुमकां ती चावी नाका जाल्या? तशी धरल्यार ती जनेलाभायर पडना?"म्हणालो.

केशव बसल्लेकडेच उडोन पडलो. बोलसांत तितले जागरूतकायेन आसल्ली चावी हातांत केदळा आयलीकि म्हण आजाप जावन, "अरे!" म्हणालो. ती परत्यान बोलसांत घालिजे म्हणच्यावेळाक त्या म्हाताऱ्यान वोडन घेंवचेबरी हात मुकार हाडन केशवालागची ती काणघेली. केशवाचें तोंड विचित्र भियान खिणान बदल्लें. कांपचे हात मुकार करताना म्हातारो: "हाब्बा कितली व्हड चावी! धरल्ली रीत पळोवन, तुमी खंय ही जनेलाभायर उडयतातकि म्हळळो दुबाव आयलो. ही बोंबंयंत खंय पुणय घेतल्ली न्हय जाव्येत न्हय?" म्हणालो... माविनकुरवेचें थालें तें. माविनकुरवे म्हळयार म्हज्या जिल्ल्यांतलो एक गांव.

थाल्यांखातीर नावाडदीक. हाका हें पूरा कित्या सांगजेकि भोगलें. म्हणोनच मटव्यान "म्हज्या गावाथावन येताना, आवयन दिल्लें थालें तें" म्हणालो" दुसऱ्याखिणा हें तरय कित्याक सांगजे आसल्लेंकि भोगलें.

आतुराय भरल्ले दिश्टीन सारकी परिक्षा करून "चावीच इतली व्हड जाल्यार थालें कितलें व्हड आसानाका" म्हणोन म्हाताऱ्यान चावी केशवाच्या हातीं पाटीं दिली. बरी करून दवरा, खंय भायरपडून वचत" म्हणालो. मातसो रावोन, "चावी होगडायल्यार असलें थालें मोडुंकय कश्ट न्हय?" म्हणालो. आनिकय थोड्यावेळाउपरांत "बोंबय तसल्या गावांत असल्या थाल्याची गरज आसा हाबा" म्हणालो...

3

ट्रेनारथावन देंवताना, देंवोन ऑफिसाकुशीं चलताना, केशवाचो हात पॅन्टाच्या बोलसांत आसल्लो. बोलसांत दवरल्ले चाव्येक भद्र करून धरून आसल्लो आफिसाच्या बांदपाक पावल्लोच आमसर आमसरान लिफ्टीक रावल्ले क्यूंत वचून रावलो. क्यूंतल्या एकदोन तोंडांचेर वोळकिचो हासो प्रकासलो. पुण केशवाचें चिंतेस्त तोंड फुल्लेंना. चावी धरल्लेकडेच तळहात चिक्केशे घामेल्लेबरी जावन गिजगिजी भोगलें. मूट सडिळ करून चावी बोलसांतच सोडून हात सवकास भायर काडलो. आन्येका बोलसांतल्यान तुवालो काडन तळहात सारको पुसलो. गोमटेचेर पातळ मांडल्लो घामय पुसलो. लिफ्टिचेर वेची आपणाची सरती आयल्ली पळेवन. तुवालो, चावी आसल्ल्या बोलसाकच घालून, चावी तुवालो दोनय मुटींत घट धरलें. लिफ्टिचेर एकलो दोग आपुण बोलसांत हात घालन रावल्ले रितीक वेंग्य हासल्लेबरी जावन, कळवळोन तांचे दोळे चुकयले. चवते माळयेक येवन लिफ्ट रावली. केशव भायर आयलो आपल्या आफिसाक रिगोन, आपुण बसच्या जाग्याक गेलो. तितल्यारच थंय हांगा येवन बसल्ल्या सांगात्यांपयकी थोडे बसल्लेकडेच हल्लो, गुडमॉरनिंग म्हणाले. केशवान यांत्रिक रितीन पाटीं जाप दिली. तांचे तेवशीं पळेलेंना. एकले दोग सांगाती आपणाआपणायतल्याक उलयलागले. हो पयलें असो नातल्लो न्हयवे? आयलेवार तरय हासचेंच विसरल्लेबरी आसा. केशवाक हें आयकोंकना. आपुण सदां बसच्या मुल्याक पावल्याउपरांत थंयची कदेलां मेजां आपल्या सदांच्या जाग्याथावन मस्त हाल्ल्यांत म्हळळें पळोवन बेजार जालो. कांपीण मारून आफिसाच्या चपरासीक आपवन कदेलां मेजां हेणेतेणे केल्लेविशीं जोर केलें.

चपरासी माफ मागीत कदेलां मेजां पयलें आसल्लेबरीच दवरिलागलो. दवरताना इतलें सकड जाल्लें ती म्हातारी लाकडवालावरवींच न्हयवे म्हण चिंतलें. तिणेंच काल सांजेर राववन करयल्लें काम हें. तिणे हें संगोंक सदीस जाले. पुण आपुणच, आपणाक कित्याक हो अधिकपरसंग म्हणोन ताचे खबरेक

वचूंकनातल्लों. काल ऑफिसांत तडव करून बसल्ली ही म्हातारी केशव भायर सरून गेल्या उपरांत रावोन करयल्यार तो तरय कितें करतलो? परत्यान हें तिणे कोणाखातीर करयल्लें म्हळळें तो जाणांच: संजीविनी! तशें पळेल्यार ह्या दोगांयनी सोबीत जोडें जायजे. आफिसांतल्या हरयेकल्यांचें चिंतप हें. ताकाय हो म्हळयर कितलो जीव. पुण हो एकलो विचित्र. एकल्याचो तरय हाणे मोग केल्लो आसाकि नाकि. पळेंवक कितलो सोबीत आसा मागीर. आमचे हे म्हातारेक तरय खंय नातल्ली हुमेद हांकां दोगांयकय लागीं हाडिजे म्हणोन.

चपरासी आपलें काम संपवन भायर सरून गेलो.

4

कदेलाचेर बसल्याउपरांत केशवाक मातशी सवकासाय भोगली. वेगळेंच कॉबिन मेळच्या तितलो ऊंच अधिकारी तो न्हय तरय आपल्या दाव्याक, उजव्याक तशेंच पाटल्यान आसल्ल्या गॉड्रेज तशेंच कारडेक्स कॉबिनेटांवरवीं तो बसून आसच्या ह्या कोनशाक तसलें एक रूप आयल्लें. कोणायचेय दिश्टीक पडनाशें,कोणाच्याय प्रभावाक उंडी जायनाशें ह्या मिलावाच्या पांग्रणाभितर बसचें म्हळयार जिवाक धादोस्काय भोगताली. कंपणेचो मुखेल स्टॅटीस्टिशन तो. कंपेनीन तयार करच्या साबार रसायनीक द्रव्यांचें उत्पादन, डिमांडाक संबंद जाल्ल्या अंख्यासंख्याची विशेषता, अर्थविवर ताचें मुखेल काम. भोंवतणिच्या कॅबिनेटांनी ताका संबंद जाल्ली स्टेशनरी. मुकले वोणटिचेर तांबडे, निळशे, जांबळी बणांचे गीट आसल्लीं चित्रां, समा मदल्या चित्राचेर पाटल्या आट म्हयन्यांचे उत्पादन तशेंच डिमांडाक संबंद दाकंवचें रेखाचित्र. तांबडे निळशे गीट लांबायेक समांतर जावन धांवल्ले. दोनय खंयसरय एकाकडे मेळोंकनातल्ले. डिमांड केदळाय उत्पादनाच्याकय मुकार आसल्लें. ऊंच अधिकारीक केन्नांय सुख दिल्लें रेखाचित्र...

पयस खंयकि चेडवाच्या कांकणांचो किणकिणो. नव्यारच माळल्ल्या कळयांच्या चाकाचो धोस्चो परमळ. तें आयलां जाव्येत म्हण चिंतलें. आपल्या दाव्याक आसचें कारडेक्स कॅबिनेट आतां आसच्या जाग्याथावन मातशें मुकार लोटल्यार आपुण बसल्लेकडेच संजीविनी आपणाक दिसोंकजाय...केशवान, दडबडोन उटोन बोलसांत हात घालो. सोदलें. हो आसा! चावी आसा! तुवाल्याच्या इड्याक लिपोन रावल्या तितलेंच. दुसऱ्याखिणा लाकडावालाचो उडास आयलो. व्हय तिका ट्रेनार जाल्लें सांगजे म्हण चिंतीलागलो. पुण सदांचे सवयेबरी उदकाचो ग्लास हाडल्ल्या चपरासीथावन लाकडवाला आनिकय येंवकना म्हणोन कळटाना, आपणाकच अर्थ जायनातल्ल्या विशेस कावजेणेक उंडी जालो. मुकल्या एका घंट्यापासून, हरयेक़ा पंदरा मिनुटांक एकपावटीं तो लाकडावालाविशीं विचारचे ुरू रितीक चपरासीकय कांटाळो आयलो. आकरेक

एकपावटीं ती आयल्या म्हळ्ळी खबर कळटाना, आपणाक भोगल्लीं सुटकेचीं भोगणां मुकारच रावल्ल्या चपरासीथावन चुकंवचें प्रयतन करनासतां केशव लाकडवाला बसच्या जाग्याक आपुणच उटोन वचोन "ही चावी तुमचेलागींच दवरा, म्हजेलागीं आसल्यार भायर पडत, सांजेर वेताना पाटीं घेतां" म्हणालो. ताच्या विचित्र वर्तणाक बारी विजमीत जाली जाल्यारय, तें कुसकूट दाकयनासतां सदांच्या ताळ्यान "जायत" म्हणोन, आपलें वॅनिटी बॅग उगतें करून तांतूं चावी दवरून ताचें तोंड धांपलें. ती आतां चडीत भद्रतेंत आसा म्हळ्ळया भोगणान केशवाच्या जिवाक धादोस्काय भोगली. दुसरेघडये लाकडावालान ते चावयेविशीं कितें तरय विचारिजे आसल्लें भोगलें. पुण तिणे ताचेविशीं सब्दच काडीनासतां आपल्या पयशांच्या चिलाथावन दोन सिनेमा टिकेट्यो भायर काडून केशवाच्या हाताक दीत "सांजेचें कार्यक्रम उगडास आसा न्हय? आतां आफिसाक येंवचे आदीं मेट्रोक वचोन ह्यो हाडल्यो. संजीविनी कितल्या एके आतुरायेन बसलां जाणांय? सांगाता बसोन सुखान पळेवन येया" म्हणाली, आवयच्या मयपासान. बाल्कनी सिटिंच्यो त्यो पाचव्यो टिकेटी घेताना केशवाचो हात कांपल्लो लाकडावालाचे सुक्षीम दिश्टीक चुकलेंना. टिकेट्यो बोलसांत दवरून आपल्या जाग्याक घुंवल्लो केशव दाव्या कोनशाच्या टेबलाच्या पाटल्यान आपणावयरच खंचल्ल्या संजीविनिचे दिश्टींतलो आमुरपिको हासो मतीक येतच गोंदळ्ळो. आपल्या जाग्याक पावोन कदेलाचेर बसल्याउपरांत पोटांत उटल्ले तळमळे काडूंक दोनय धोंपरां वयर उकलून पोटाक दांबिजे म्हळ्ळया पिशा विचाराक आपुणच हासोन दुसऱ्याखिणा भियेलो.

5

मेट्रो थियेटरांत शीतल वातावरण. आपलो जलमाजागो दाकयनासतां वयरथावन रिगोन येंवचो मंद उजवाड. सुख जोडुंकच म्हणोन येवन बसल्ल्या लोकाची हुमेद. वाऱ्यांत सगळया पातळ पसराल्लो सुगंधद्रव्याचो परमळ. सबार तेंपाथावन वाट राकल्ल्या केशवाच्या सांगातांत संजीविनिची, तरणाटपण भरल्ले कुडिची लोंव उबी जाली. केदळाकि पळेवन मेचवाल्लें ताचें शांत सोबीत तोंड थियेटरांतल्या मोवउजवाडांत आनिकय सोबीत दिसलें. नाक, आसड्यो, कान, गाल, तकलेचे केस, एकेकच सुक्षीमायेन परिक्षा करताना, मेचवताना संजीविनिचे दोळे ताच्या वोंटांचेर रोंबले. खंयच्याय तरन्या चेडवाकय पिशारघालची मोड भरल्ले वोंट. केशव, आपणाचोच जाल्ल्या भोगणासंसारांत बुडल्लेबरी मुकल्या पडद्याचेर दीश्ट फांकवन बसल्लो जाल्ल्यान ताच्या तोंडाची दावी कूस मात संजीविनीक दिसताली. ताच्या वोंटांचे दावेकोनशे पळोवन आसताना ताणे आपणाकुशीं घुंवजे म्हळ्ळी आशा बळ जाली. "करूंकि सोडूंकि" म्हळ्ळे अडचणेचे मनास्थितींत कदेलाच्या हाताळ्याचेर दवरल्लो आपणाचो हात

सवकास काडून केशवाच्या हातालागीं दवरलो. तो सोबीत हात आपडिजे म्हळ्ळी आशा भरोन आयल्यारय कित्याककि तशें करचें धयर जांवकना. पुण दादलो जाल्ल्या केशवानच तशें केल्लें तर...म्हळ्ळो विचार मनांत रिगनासतां गेलोना. केशवान मात पडद्याचेर खंचयल्ली दीश्ट काडलीना. स्लायडां पळेंवचें पिशें तें कसलेंकि (म्हजे तसलें सोबीत चेडूं कुशीन बसताना!) -संजीविनी मनांतच हासलें. आनिकय म्हजेकुशीं पळोंवक लजता. सिनेमा पळोंवक म्हजेसांगाता येतां म्हण ओपल्लेंच पयलें आजाप. लाकडावालाच्योच हिकमत्यो ह्यो पूरा. कशें फुसलांयलेंकि! "मुकलें पूरा तुज्या हातांत चेडवा" म्हणोन पोकरीपणान गाल किमचिल्लो.

6

थियेटरांतले दिवे पालवले. सिनेमा सुरू जालो तरय केशव बसल्लेकडचो हाल्लोना. वोंट उसालेनांत. ताणे आपणालागीं उलयजे आसल्लें भोगलें संजीविनीक. ताचेलागीं कितें सकड उलयजे आसल्लें ताका. ताची वोळक जाल्ल्या आट म्हयन्यांनी ताचेविशीं आपल्या हरद्यांत कितें सकड भरून घेतल्लें कि तें सकड उगतें करून दाकयजे. पुण दादलो जाल्ल्यानच मोनको घोटून बसल्यार! ताणे एकपावटीं उलयल्यार पुरो आसल्लें. "ओपन सीसेम" म्हणचेंच तडव, माट्याचें दार एकदम उगतें जावन भितरलें रतनांकुडें दोळे कोंकच्यार आसल्लें. पुण माट्याभायर रावल्ल्याक पाप, "उगतें कर" म्हळ्ळें मंत्रच विसरल्लेबरी जाल्लें! संजीविनी राकोन राकोन थकलें. आकरेक आनीक राकची सोसणीकाय नातल्लेबरी आपणाचो हात सवकास काडून केशवाच्या हाताक लागयलो. आंगांत जुम जालें. पुण दुसऱ्याखिणा आपणाचो हात लागल्लो तो दादलो हात घामेला म्हण मतीक येताना मन चिवळ्ळें. वेळ गेल्लेबरी तो हात चड चड घामेवन थंड जाता भोगताना त्या हाताक आपडच्या आपणाचे आतुरायेविशीं धयराविशीं कांटाळो उबजालो. संजीविनीन आपणाचो हात एकदम वोडन घेतलो. आशेवन आयल्ल्या चेडवाच्या सांगातांत अशें चिंवळच्या दादल्यावयर तिरस्कार उबजालो. मुकल्या अरध्याघंट्यापासून संजीविनी राग, तिरस्कारांनी चडपडोन "विरामकाळाचे" घडयेकच राकोन रावल्लें. आकरेक एकपावटीं तें येवन थियेटरांत परत्यान उजवाड भरताना, आपणाचो राग दांबून दवरूंक प्रयतन करनासतां केशवातेवशीं पळेलें. केशव आनिकय आपणाकुशीं पळेनासतां रावल्लो पळेवन "चिक्के भायर वचोन या कि?" म्हण विचारलें. पुण कित्याककि केशवाथंय उटची सकत ना जाल्ली. प्रयतन करून उटोन रावताना, थियेटराच्या शीतल वातावरणांत ताचें तोंड, हात, बावळे घामेल्ली रीत पळोवन ताचेर उबजाल्लो कांटाळो सारको दाकवन, थंय रावनासतां, थियेटराभायर चलते रावलें. ताच्या तोंडाचेर तवळ उबजाल्लो तिरस्कार पळेतच केशव

रावल्लेकडे रावोंक जायनासतां कदेलाचेर निराशेन कोसाळ्ळो. "विराम काळाचो" वेळ मुगदोन सुरू जाल्याउपरांत तो आनिकय कदेलाचेर बसुनच आसल्लो. पुण मुकल्या पडद्याचेर दिसोन आसल्लें त्या दिसाचें पिंतूर न्हय - थोड्यावेळाआदींच आपणाक सोडन वेताना राग, तिरस्कार दाकयल्ल्या चेडवाचें पिंतूर. चिंताचिंताना केशव सांगोंक नजो जाल्ल्या भियान कांपलो.

7

सिनेमा सोंपलें. केशव थियेटराभायर आयलो - येजायीच जाल्ल्यान. मतीक खंयचेयविशीं विचार करची ताकतच नातल्ली. यांत्रिक रितीन चलुनच क्वीन्स रोड पावलो. चरनी रोड स्टेशनांत तवळच येवन रावल्ल्या ट्रेनाचे राग वोंकच्या दोळयां`तसले दिवे पळेताना हरद्यांत झल जालें. फिकीर नासतां एकपावटीं व्हडल्यान शिळोणी घालून ट्रेन गेलें. स्टेशनाच्या भायलो सिग्नल दिवो पाचव्याथावन तांबड्याक घुंवलो. कित्याककि घरा पांवची आतुरांयच नातल्ली मेटांनी. अशेंच भोवुनच वचजे आकेर सुरवात नातल्ल्या खेतवाडीच्या हे गल्लेंनी, भोगलें. पुण मेटां मात यांत्रिक जावन घराकुशिनच परततालीं.

आकरेक एकपावटीं घरामुकले गल्लेक पावताना रातिचीं बारा उतराल्लीं. उजवाड उणो जाल्ली, जागमाग नातल्ली ती वाट आपलें एकसुरपण पाचारताना मन कांपलें. वोणिच्या आन्येका पोंताच्या दिव्याखांब्याच्या पोंदा रावल्लो एक पेटो हाका पळेल्ल्याखिणा विकारभरीत घोंकून मायाग जालो. वोणिच्या तिरकासाचेर कोबाचो गाणोय तवळच रावल्लो. गाण्यामुकारच रसत्याचे बगलेन घाल्ल्या चारपायाचेर तकलीपऱ्यांत मुसकू वोडून निदल्लो भय्या निदेंतच 'हाय रे राम' . तवळ झळकोन मायाग जाल्ल्या पेट्यान खंयच्या कोनशाथावनकि आन्येकपावटीं 'राग' वोडलो. पयस आपलें घर आसचें बांदप दिसतच केशवाचे चालीचो वेग चडलो. आकरेआकरेक धांवोनच गेटीलागीं पावलो. चारांय कुशिंनी उटोन रावल्ल्या पापांच माळ्यांच्या बांदपांवरवीं कोट्याबरी दिसची ती चाल भुताचें रूप पांगरून रावल्ली. मध्यान रात मिरवल्ल्या त्या वेळार चालींत थंयसर हांगासर जळचे दिवे चालीचें रागिष्टपण स्पश्ट करताले. कांपचीं मेटां दवरून आपल्या कुडातेवशीं पावल्ल्या केशवान कुडाच्या दाराक घाल्लें तें व्हडलें थालें पळेल्लेंच, किंक्राटच्या तितल्या भियान पेंटाच्या बोलसाक हात घालो. ना, निजायकय ना. चावी बोलसांत ना. गडागडा कांपलो. सोदलें. अरे! तवळथावन आपणाक ताचो उडासच कसो येवनाकि. अरेरे! चावी खंयकि पडोन गेल्या. सांजेर लाकडावाला थावन परतयान घेतल्याउपरांत ह्या बोलसांतच दवरन घेतल्ली न्हय! तितली पूरा जागरूतकाय वयशिल्ली न्हय! खंय पडोन गेलीकि. थियेटरांतकि? आतां चलोन येतानाकि? चावी भायर पडल्या. आतां हें थालें कशें उगतें करूं? एकदम आफिसांतल्या कॉबिनेटांच्या चावियां घोसाचो उडास

जालो. बोलसाथावन चावयांघोस काडून एकापाटल्यान एक चावी धरून पळेली. खंयचीय समा वचोंकना. अय्यो! आतां कशें उगडूं? आपणाक अशें भायर दवरल्ल्या ह्या कुडाचें भद्र दार कशें उगडूं? केशव रावल्लेकडेच घामेंवकलागलो। कितेंकि उजळल्लेबरी भायर येवन व्हडल्या ताळयान बोब मारून सांगलागलो:

"कोण थंय? पळेया, म्हजी चावी भायर पडल्या. आतां हें थालें कशें उगडूं?"

दिवो आनिकय पेटोन आसल्ल्या पयले माळयेच्या एका घरांतल्या एका मानेस्तान वॅरांडाक येवन हाचेकुशीन आतुरायेन पळेलें. तूं कितें सांगतायकि म्हाका एकच अर्थ जायना म्हळ्ळेबरी परत्यान घरा वचून दिवो पालवयलो. पयले माळयेचेर आनी दोनकडे पेटोन आसल्ले दिवेय पालवले. केशवाचे कळवळे चडले. दुसऱ्याखिणा कसलो पिसो हांव म्हणालो. कन्नडांत बोब मारली न्हय, ताका कन्नड येताकि? विजमितकायेचे मनास्थितींत हावें हेवशीं विचारलेंच ना न्हय! म्हणोन मराठींत बोब मारून म्हणालो:

"कोण थंय? म्हजी चावी भायर पडल्या. आतां थालें उगडून भितर कसो वचूं?" खिणाक कोणय भायर आयलेनांत. उपरांत दुसरे माळयेच्या एका घरांत दिवे जळ्ळे. एके बायलेन भायल्या सोप्याक येवन हाचेकुशीन विजमितकायेन पळेलें. तूं कोण? अशें मध्यान रातीं कित्या मुरयो दिताय? तुवें सांगच्याचो अर्थच जायना न्हय म्हणचेबरी घरांत पावोन दिवो पालवोनच सोडलो.

दुसरी माळय सयत काळोकांत बुडल्ली. केशवाची विजमितकाय आनिकय चडली. हांकां हिंदी मात येता जाव्येतकि? आपणे सांगजे जाल्लें हिंदींत सांगल्यार कशें म्हण चिंतीलागलो. पुण सारके सब्दच मेळनातल्ले. आपणाकच पयलें हिंदी सारकी आयल्यारकि! तिसरे माळयेच्या एका घरांत आनिकय दिवो आसल्लो. इस्पीट जमो जमला जाव्येत. तेग चवग जण मानेस्तांनी उलयल्लें, हासल्लें आयकतालें. केशव कान दीवन आयकोंकलागलो, ताणीं उलंवची भास खंयची म्हळ्ळी समजोंक. एकलो मानेस्त भायर आयलो. ताच्या पाटल्यान हेर दोग आयले. कितेंकि उलवन व्हडल्यान हासले. केशवाक तांची भास समजोंकना जाल्यारय ताळो चडवन इंग्लिषांत बोब मारून म्हळें,

"पळेया, म्हजी चावी भायर पडल्या. आतां थालें उगडूंक जायना न्हय"

जमल्लो जमो हाच्यो मुरयो कानार घालनासतां फासाळ्ळो. त्या घरचो दिवोय पालवालो. अरेरे! हांकां कोणाकय हावें सांगल्लेंच कळना न्हय. हांकां कळची भास तरय खंयची? खंयचे भाशेंत तर हांव हांचेलागीं उलयतों? केशवाचें मन चडीत गोंदळ्ळें. आकरेक सकडांकय समजोंचे पुरवजांचे भाशेंतच बोबाटलो.

"अय्यय्यो"

पांचय मळयांवयले दिवे एकचपावटीं पालवोन काळकाचे राशीबरी रावल्ले

ते भुतारुपाचे चालीचें बांदप पळेत केशव रावल्लेकडेच कोसाळ्ळो.

8

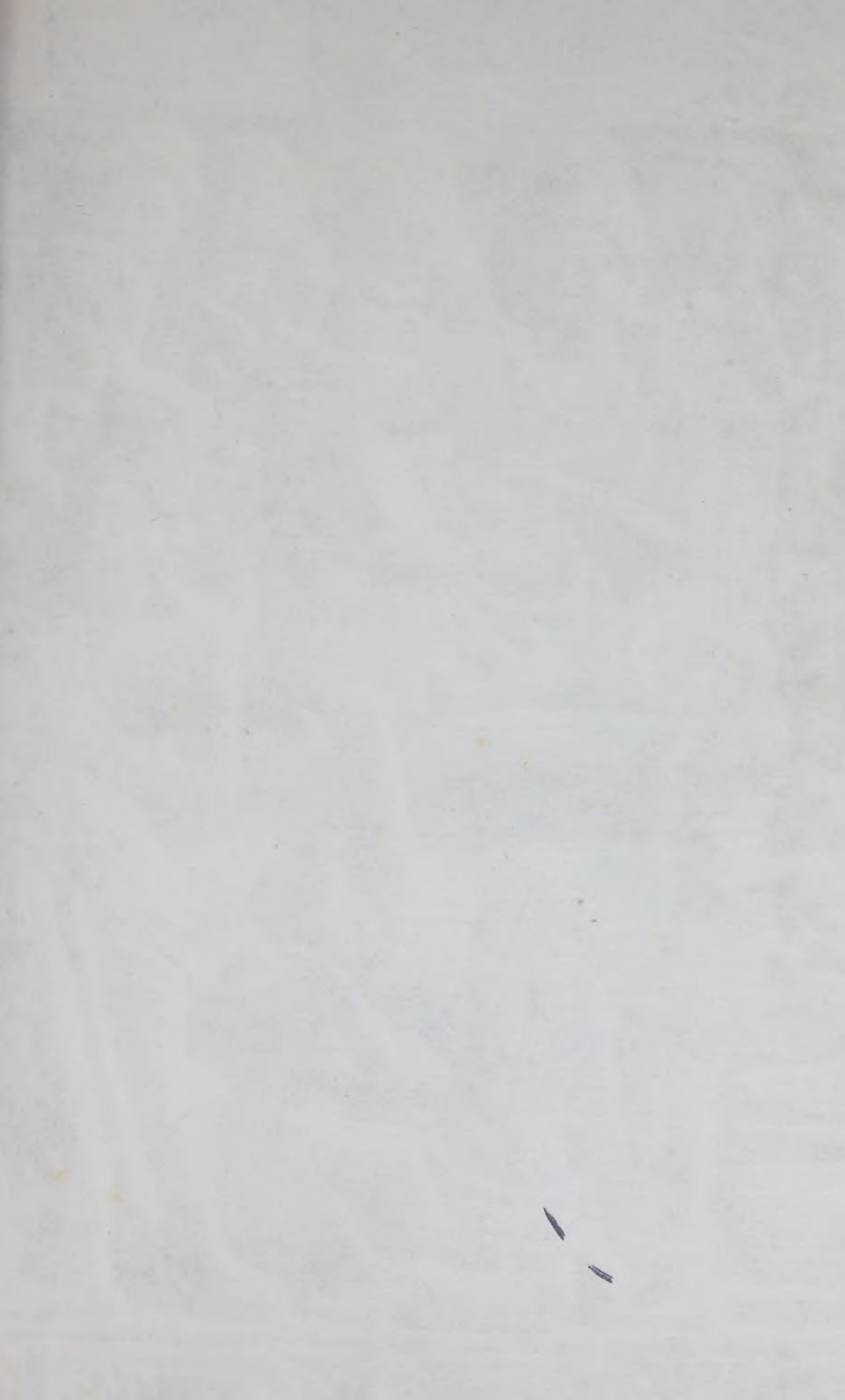
दुसऱ्यादिसा सकाळीं भोंवतणिच्या घरचे उटोन पळेताना केशव आपल्या कुडाच्या धांपल्ल्या दारामुकारच मरोन पडल्लो. एक चावयांघोस हाचे थावन मातसो पयस मेकळो पडल्लो. सासू म्हणचेभितर खबर विस्तारोन लोक जमलो. जमल्ल्यांपयकी एकल्यान चावयांघोस उकलून एकेकच करून हातान थालें उगडचें प्रयतन केलें. पुण ताका जांवची चावीच तांतूं नातल्ली. "हो हाकाच तर मध्यानरातीं कोणकि चावी भायर पडल्या, थालें कशें उगडूं?" म्हणोन बोबाटचें आयकाल्लें. म्हाका तेदळा अर्थच जांवकना" म्हणालो. वेळ गेल्लेबरी खबर सगळया चालींत विसतारली.

सांज जांवच्यावेळाक घडल्ली सगळी एक परनी काणी जावन चाली भायरय विसतारली:

ते चालींतलो एक सोबीत तरनाटो मेलो खंय. चावी भायर पडोन घराक घाल्ले थालें उगडूंक जायनातल्ल्याक धांपल्ल्या दारामुकारच जीव होगडायलो खंय!

(1963)

Kani Jali Chali (Konkani) Rs. 55

ISBN 81-7201-871-1